

**T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI**

**ATATÜRK DÖNEMİ SONRASI TÜRKİYE
CUMHURİYETİ'NDE MEYDANA GELEN
DARBELER**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Serkan Kumlu**

2009-NİĞDE

**T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI**

**ATATÜRK DÖNEMİ SONRASI TÜRKİYE
CUMHURİYETİ'NDE MEYDANA GELEN
DARBELER**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Serkan KUMLU**

**Danışman
Prof. Dr. Remzi KILIÇ**

2009-NİĞDE

Onay ve Kabul Sayfası

Prof. Dr. Remzi KILIÇ danışmanlığında **Serkan KUMLU** tarafından hazırlanan “**Atatürk Dönemi Sonrası Türkiye Cumhuriyeti’nde Meydana Gelen Darbeler**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye :

Üye :

YEDEK

Üye:.....

Üye:.....

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır. Tarih

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra çok partili hayata geçişte 1924–1925 yıllarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile bir tecrübe yaşanmış ancak o dönemde çıkan Şeyh Sait isyanı bahane edilerek parti kapatılmış ve 1930 yılına kadar tek parti dönemi devam etmiştir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile tekrar çok partili hayata geçilmiş ancak rejim karşıtı kişilerin partiye girdiği bahane edilerek parti kapatılmış ve ülkede tekrar tek parti dönemine dönmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk döneminde uygulanmaya çalışılan çok partili hayat başarısızlıkla sonuçlanmıştır, dünyadaki gelişmeler, özellikle Almanya ve İtalya'daki faşist yönetimlerin devrilmesi dünyada bir demokrasi dalgası oluşturmuştur. Türkiye'de bu demokratikleşme sürecine girerek ilk olarak 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi ve ardından da Demokrat Parti'nin kurulması ile çok partili siyasi hayata tekrar geçilmiştir.

1945 yılında geçilen çok partili hayatla ülkede uygulanmaya başlanan demokratik yaşam, bir demokrasi ayıbı olan 1960 Darbesi ile son bulmuştur. 1960 Askeri Darbesi Cumhuriyet tarihini ilk askeri darbesi olarak tarih kayıtlarına geçen çok önemli siyasi bir olaydır.

Türkiye Cumhuriyeti 1960 yılında meydana gelen askeri darbe şokunu atlattıktan sonra 1971 yılında bir Muhtıra ile demokratik yaşama tekrar ara vermek zorunda kalmıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamdan rahatsız olan kesimler bu muhtırayı gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de artık siyasi istikrar oluşturmak zor bir hal almıştır. 1971 yılından sonra düzen bir türlü sağlanamadı ve 1980 yılında ikinci bir askeri darbe ile demokrasi çok ağır bir yara almıştır. Türkiye bu darbe ve muhtıralarla çağın çok gerisinde kalmıştır.

ABSTRACT

After the republic was established in 29th of October in 1924-1925 during the passing to multi-party system with Terakkiperver Republic Party there was an experience but party was closed as a result of Şeyh Said riot. Until 1930 single party era continued. In 1930 with the establishment of Free Republic Party multi-party era started again but this party was closed as a result of different cases and country turned back to the single party period.

Multi party period which was tried to be applied during Mustafa Kemal term failed. Developments in the world especially the countries which were toppled such as Italy and Germany had a great effect on democracy. Turkey in the progress of democracy passed multi-party era firstly in 1945 with the establishment of National Development Party and Democracy Party.

The democratic life, started to be implemented in 1945 by the moving to multi-party life, ended by the 1960 military coup, which was a democracy shame. The military coup of 1960 is considered to be a very significant political event /recorded as the first military coup in the history of the republic/since it is the first military coup in the history of the republic.

With the military coup which happened in 1960 Turkish Republic interrupted democratic life with the diplomatic note which happened in 1971. The people which were uneasy about the libertarian atmosphere because of 1961 constitutional charter implemented this diplomatic note.

It was difficult to perform political stability from now on. After 1971 ordinance couldn't be procured. And in 1980 with the second military coup democracy received severe injury. Turkey failed as a result of these military coups.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 86 yıllık tarihinde çok önemli siyasal olaylar meydana gelmiştir. 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 Darbeleri ve 12 Mart 1971 Muhtırası Cumhuriyet tarihimizin en önemli siyasal olayları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç siyasal olayda da millet iradesi yok sayılmış yani demokrasi kesintiye uğramıştır.

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi sonrası meydana gelen darbeler objektif bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmada o dönemler için yazılmış kaynakları inceledim. Çalışmada benden emeğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Remzi KILIÇ hocama ve tez yazımında benimle birlikte emek harcayan değerli öğretmen arkadaşım Alpay AKSOY 'a teşekkürlerimi sunarım.

SERKAN KUMLU

NİĞDE 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET

ABSTRACT

ÖNSÖZ

GİRİŞ.....	1
CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELER.....	6
A. TEK PARTİ DÖNEMİ.....	7
1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	7
2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	7
3. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	8
B. ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞ.....	9
1. Milli Kalkınma Partisi.....	11
2. Demokrat Parti ve Çok Partili Hayat.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	15
A. 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ.....	15
1. Uşak Olayları.....	15
2. Kayseri Olayları.....	16
3. Milli Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması.....	17
4. Üniversite Olayları.....	19
5. 555 K Gösterisi.....	24
6. Harbiyelilerin Ayaklanması.....	25
B. HÜKÜMET DARBESİ.....	26
C. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ.....	29
D. 27 MAYIS DARBESİ'NİN NEDENLERİ.....	34
1. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile İlişkisi.....	34
2. Demokrat Parti'nin Halk ile İlişkisi.....	36
3. Demokrat Parti'nin Öğrencilere Karşı Tutumu.....	37
4. Demokrat Parti'nin Basın ile İlişkisi.....	37
5. Demokrat Parti Asker İlişkisi.....	39

E. 1960 DARBESİ'NİN EKONOMİK NEDENLERİ	43
F. 1960 DARBESİ'NİN SINIFSAK NEDENLERİ	44
G. 1960 DARBESİ'NİN ÖZELLİKLERİ	45
H. 1960 DARBESİ'NİN GETİRDİKLERİ	46
I. 1961 ANAYASASI'NİN ORTAYA ÇIKIŞI	49
İ. 1961 ANAYASASI'NİN ÖZELLİKLERİ	50

İKİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI	52
A. MUHTIRA BİLDİRİSİ	52
B. 12 MART ÖNCESİ GELİŞMELER	53
C. ÖĞRENCİ OLAYLARI	69
D. 12 MART 1971 MUHTIRA HAREKETİ'NİN GELİŞİMİ	70
E. 12 MART 1971 MUHTIRASI VE TÜRK BASINI	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ	76
A. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ	76
B. 70'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'NİN GENEL DURUMU	76
1. Türk Siyasi Hayatı.....	76
2. CHP-MSP Koalisyonu	77
3. Kıbrıs Bunalımı.....	77
4. Cepheleşme.....	78
5. 1977 Genel Seçimleri	79
6. Ekonomik Nedenler.....	80
C. TOPLUMDA BÖLÜNME VE TERÖR	82
D. TÜRK DIŞ SİYASETİ	84

E. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ	85
F. 12 EYLÜL VE GAZETE HABERLERİ	86
1. 12 Eylül Öncesi Gazete Haberleri.....	86
2. 12 Eylül Sonrası Gazete Haberleri.....	88
G. DARBE HAZIRLIKLARI	89
H. 12 EYLÜL ASKERİ REJİMİ	92
I. YENİ ANAYASA ÇALIŞMALARI	94
İ. SİYASAL PARTİLİ HAYATA DÖNÜŞ VE 1983 SEÇİMLERİ	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	101
ÖZGEÇMİŞ	105

Semboller ve Kısaltmalar

Amerika Birleşik Devletleri	A.B.D.
Adı Geçen Eser	a.g.e.
Ankara Üniversitesi	A.Ü.
Adalet Partisi	A.P
Beşinci Ayın Beşinde Saat Beşte Kızılay'da	555 K
Cilt	C.
Cumhuriyet Halk Partisi	C.H.P.
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	C.K.M.P.
Cumhuriyetçi Güven Partisi	C.G.P
Danışma Meclisi	D.M.
Demokrat Parti	D.P.
Devrimci İşçi Sendikası Kurulu	DİSK
Doçent	Doç.
Doktor	Dr.
Halk Partisi	H.P.
Hava Kuvvetleri	Hv.
Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü	E.O.K.A.
Kürdistan Kurtuluş Partisi	PKK
Milli Eğitim Bakanlığı	MEB
Milliyetçi Demokrasi Partisi	M.D.P.
Milli Güvenlik Kurulu	M.G.K.
Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri	M.L.S.P.B.
Milli Nizam Partisi	M.N.P.
Milli Selamet Partisi	M.S.P.
Milliyetçi Hareket Partisi	M.H.P.
Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü	NATO
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	EOCD
Orgeneral	Org.
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	O.D.T.Ü.
Profesör	Prof.
Sayfa	s.
Serbest Cumhuriyet Fırkası	S.C.F.
Türkiye Büyük Millet Meclisi	TBMM
Türkiye Cumhuriyeti	T.C.
Türkiye Halk Kurtuluş Partisi	T.H.K.P.
Türkiye İşçi Partisi	T.İ.P.
Türkiye Öğretmen Sendikası	T.Ö.S.
Türkiye Radyo Televizyonu	T.R.T.
Türk Silahlı Kuvvetleri	TSK
Uluslar Arası Para Fonu	IMF
Ülkücü Gençlik Derneği	Ü.G.D.
Ülkü Yolu Derneği	Ü.Y.D

Ve Diğerleri
Yeni Türkiye Partisi

vd.
Y.T.P.

GİRİŞ

Darbe, bir rejimin sosyal yapısında derin, devamlı ve uzun süreler içinde gerçekleşebilecek değişiklikleri hedef almayan sadece mevcut iktidarın tasviyesiyle, anayasa ve bazı temel kanunların değiştirilmesiyle yetinilen hareketin adıdır. Bu değişikliklerin gerçekleşmesinden sonra rejim, kendi yapısı içinde devam eder. Anayasa ile Parlamento'nun yer aldığı çok partili düzenlerde ise seçimlere gidilir.¹

Darbenin akış ve gelişmelerinde, toplum yapısı, bütünü ve zaman içerisinde değişimi ifade eder. Darbelerde hem kadro değişir, hem de rejim, anayasa ve temel kanunlar, baştan başa değiştirilebilir. Toplumun yapısı, başka bir toplumun yapısına dönüşür. Hatta denilebilir ki darbeler başlar; ama bitmezler. Çünkü, zaman içinde darbenin akışı, hatta ilk kadrolar toprağa karıştıktan sonra da pek çok zorlu aşamalardan geçer ve önceden her dönemi düşünülmeyen bir süreç içinde devam eder gider.²

Müdahalede bir yapı değişikliği de olmaz. Hatta bazen, iktidar da değişmez. Parlamento devam eder. Müdahale sadece; gidişattan memnun olmayan müdahaleci güçlerin, gidişatta gerekli gördükleri bazı davranış değişikliklerini dikte etmelerinden ibarettir. Bu müdahaleci güç ise, tabii ordu olabilir. Çünkü temsil ettiği silahlar ki bu diktasını destekleyebilir.

Bütün darbelerin çekirdek kadroları vardır, bu kadrolar darbenin tüm yükünü taşırlar. İhtilalin beyni bu kadrodur. Bu çekirdek kadro toplumun askeri ve siyasi elit ya da her kesiminden oluşur. İhtilalin bu mikro beyin kadrosu kadar, ideologları ve teorisyenleri de aynı derecede önem taşır. Ancak darbenin tohumlarını atan ve onu halkın kalbinde yeşerten entellektüel kanat fikirlerini direkt olarak halka indirgemez. Bu fikirler kamuoyuna aradaki sözcüler vasıtasıyla ulaşır. Sözgelimi; Fransız İhtilali'nin kargaşa ortamındaki ayaklanmalarda büyük bir rol oynayan avam takımı, Voltaire, Rousseau'yu hiç okumamıştı; ama bunları okuyan yazar ve yayımcılar

¹ Hakan Yılmaz, **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, 2008, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 13.

² Yılmaz, **a.g.e.** s. 13.

aracılığıyla onların dinsizlik ve isyan zihniyetleriyle yoğrulan tertipçiler, idareciler, gazeteciler veya eleştirmenler tarafından kışkırtılmıştı.³

Türk siyasi yaşamında askeri darbeler önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de iki kez askeri darbe meydana gelmiştir. Her bir darbenin çeşitli sebepleri olsa da ortak sonuçları itibariyle siyasal krizlerin sonucunda oluşmuşlardır. Yine bir diğer ortak özellikleri de halkın bu darbeleri desteklemiş olmasıdır. Bu da göstermektedir ki siyasal krizlerden canı yanan Türk halkı Türk Silahlı Kuvvetleri’ne bir can simidi gibi sarılmıştır. Bu da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, Türk halkı için ne kadar önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Milattan Önce 3’üncü binin başlarına kadar uzanan serüvenleriyle tarihinin kaydettiği en köklü milletlerden biri olan Türkler, göz bebeği olarak gördükleri, ‘‘Peygamber Ocağı’’ olarak nitelendirdikleri ordularına büyük bir sevgi, saygı ve güvenle bağlıdırlar. Bu sarsılmaz bağın bir ifadesi olarak ‘‘ordu-millet’’olarak anılan Türkler, dünyanın en kritik ve riskli coğrafyasında yaşamalarına rağmen bu vasıfları sayesinde ayakta kalmayı başardılar. Türkiye Cumhuriyeti’nde geriye doğru gidildiğinde ; birbirinden kopmaz halkalar şeklinde bağlanan Osmanlı, Selçuklu, Timur, Cengiz, Nayman, Karahitay, Karahanlı, Uygur, Dokuz Oğuz, Göktürk, Apar, Siyenpi, Hun ve Saka sülalesinin egemenliği altında tek bir devlet olarak varlıklarını sürdüren Türkler’in hemen her atılımında ordunun rolü vardır.⁴

Osmanlı’dan modern Türkiye’ye giden yoldaki radikal düzenlemelerin planlayıcısı ve uygulayıcısı durumundaki Türk Ordusu, Tanzimat, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi reformların da muharrrik gücüdür. Elinde bulundurduğu güç ve kazandığı itibar sayesinde taleplerini hep üst perdeden dile getiren Türk ordusunu bu alışkanlığı 1800’lü yıllardan itibaren çeşitli gailelere yol açtı. Özellikle İttihat ve Terakki’nin etkin olduğu dönemde boğazına kadar politikaya batan ordu ile çeşitli toplum kesimleri arasında sıkıntılar baş gösterdi. 1908’deki İkinci Merutiyet Darbesi’nden sonra yaşanan olumsuzlukların başlıca sebebini de oluşturan bu gerçeğin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, askerin

³ Yılmaz, a.g.e., s. 14.

⁴ Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, Haziran 2006,Divit Basım Evi, s.6.

politikadan uzak durmasını Cumhuriyet'in geleneksel ana ilkerinden biri olarak gördü. İstiklal Harbi sırasında dönemin en güçlü ordularına karşı verdiği emsalsiz mücadeleden yüzünün akıyla çıkan Türk Ordusu, Atatürk hayatta olduğu müddetçe siyasetten uzak kaldı. Ancak 'devleti kuran parti' ünvanı taşıyan CHP'nin muhalefete düşmesi çeşitli cuntaların oluşması için gerekçe oluşturdu. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile birlikte kurulmaya başlayan cuntalar 27 Mayıs 1960'ta Cumhuriyet tarihimizin ilk askeri darbesinin yaptılar. Ardından 12 Mart 1971 Muhtırası 12 Eylül 1980 İhtilali geldi. Demokrasiyi kurtarmak adına yapılan müdahaleler sırasında en büyük darbeyi demokrasiler yedi. Siyasi partiler kapatıldı. TBMM'nin feshedilmesi ya da askeri vesayet altına alınması suretiyle millet idaresi iktidardan uzaklaştırıldı.⁵

Demokrasinin özünü oluşturan milli iradenin yönetim kademelerine taşınması çeşitli toplum kesimlerinin temsilcisi konumundaki siyasi partiler aracılığı ile gerçekleştirilir. Ülke yönetiminin hangi kadrolarca yürütüleceği, şekli ve süresi kanunla belirlenmiş hür seçimlerle belirlenir. Seçilen kadroların icraatları muhalefet partileri, yüksek yargı organları ve kamuoyu tarafından denetlenir. Seçimle işbaşına gelen ve milletin iradesini temsil eden iktidarı, sivil toplum örgütleri ve baskı grupları aracılığıyla kanunların çizdiği çerçevede denetleyen kamuoyunun yönetimi ödüllendirme ya da cezalandırma yeri ise seçim sandığıdır.⁶

Cumhuriyet tarihimizin ilk darbesi olan 27 Mayıs 1960 öncesinde ülkenin buhrana sürüklendiğini varsayan gruplar ordu içinde cuntalaşmaya başladılar. Bunlar arasında yer alanlar ve kendilerini Milli Birlik Komitesi adını veren çeşitli rütbelerden 38 subay Menderes Hükümeti'ni iktidardan uzaklaştırarak yönetime el koydular. Böylece, 1946'da el sıkışıp 1950'de kucaklaştığımız demokrasiden ayrılmak zorunda kalınmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi Cumhuriyet döneminin ilk darbesi olması, ardından gelen diğer darbelere örnek teşkil etmesi, Musatafa Kemal Atatürk tarafından 1924 Anayasası'yla oluşturulan devlet düzenini tamamen değiştirerek getirdiği 1961 Anayasası'yla yeni bir devlet düzeni oluşturması, siyasal iktidarın kullanılmasını yeni esaslara bağlaması, yeni yapı ve kurumları sisteme dahil

⁵ Tek, a.g.e., s.7.

⁶ Tek, a.g.e., s.7.

etmesi açısından önemini ve tesirini hala devam ettiren bir olay olmuştur. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde seçmenlerin oylarıyla barışçı yolla iktidara gelen kadro, 10 yıl sonra, Silahlı Kuvvetler içerisinde bir grup subayın gerçekleştirdiği bir darbeyle uzaklaştırılmış henüz yeşermekte olan demokrasi büyük bir yara almıştır. Bazı partilerin ve toplum kesimlerinin darbecilerle beraber hareket etmeleri olayı asıl önemli kılan gelişme olmuştur.⁷

1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan iki dinamik güç direniş ve eylemleriyle ülkenin siyasi iktidarını sarsmıştır. Bu güçlerden biri “gençlik”, diğeri ise “işçiler”dir. Öğrenciler daha önce Demokrat Parti İktidarı’na karşı verilen mücadelede muhalefetin yanında yer alarak ordunun işini kolaylaştırmışlardır. 1961 Anayasası çoğulcu gelişmelerden etkilenen öğrenciler, düzeni geliştirmek isteyenler ve düzen yandaşları diye iki temel gruba ayrılarak çatışmışlardır. İşçiler ise 1961 Anayasası’nın sağladığı geniş sendikal hakları kullanarak, daha geniş haklar talep etmeye ve ülke yönetiminde söz sahibi olma mücadelesi vermeye başladılar. Anayasanın tanıdığı imkana rağmen, Türk siyasi hayatı, oluşan bu yeni katılma taleplerini karşılayacak kadar gelişmiş mekanizmalardan yoksundu. O günlerde Avrupa’da yaygın olan gençlik hareketleri de olayların tırmanmasında etkili olmuştur.⁸

Gençlik hareketlerinin ve parlamento dışı siyasi mücadelenin sabotaj, soygun ve cinayet boyutlarına ulaşması üzerine 12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı ve ordu komutanlarının vermiş oldukları bir muhtıra ile Adalet Partisi Hükümeti istifa etti ve çok partili siyasi hayat askıya alındı. 12 Mart Muhtırası’ndan 1973 seçimlerine kadar, ülkeyi askerlerin denetimindeki sivil yönetimler yönetti. Bu dönemde siyasi rejim ordunun hazırladığı biçimde yeniden düzenlendi. Anayasa’da geniş kapsamlı değişiklikler yapıldı.⁹

12 Mart Darbesi’ni yapan komutanlarının ilk işi, ordu içinde sol bir darbe hazırlığı yapan subayları ordudan atmak oldu. Kendi bünyesinde bu kadar kararlı

⁷ Davut Dursun, **27 Mayıs Darbesi**, ‘Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler’, 2001, İstanbul, Şehir Yayınları, s.7.

⁸ Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**,1993,İstanbul,İz Yayıncılık,s.240.

⁹ Karatepe, **a.g.e.**, s.241.

olan cunta, rejimin işleyişini engelleyen düzen değişikliği talebinde bulunan tüm grup ve kuruluşları susturma kararındaydı. 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamında gelişen sosyalist eğilimle TİP, İslamcı eğilimli MNP ile birlikte zararlı görülen tüm öteki siyasi ve sivil örgütler kapatıldı. Devletin egemen idolojik anlayışına zıt olan bu tür örgütlenmelere izin veren anayasa hükümleri değiştirildi.

12 Eylül 1980 Darbesi 1961 Anayasası'nın ve onun kurduğu siyasi sistemi ortadan kaldırmıştır. 1924 Anayasası'nın kurduğu Birinci Cumhuriyet'e 27 Mayıs Darbesi son verirken 1960 Anayasası'yla kurulan ve 12 Mart 1971 Darbesi'yle restore edilen İkinci Cumhuriyet'e 12 Eylül Darbesi sona erdirerek 1982 Anayasası ile Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşunu gerçekleştirmiştir.¹⁰

12 Eylül hem bir sonuç, hem de bir ve başlangıçtır. 12 Eylül sonrasındaki gelişmeler ve Üçüncü Cumhuriyet olarak kavramlaştırılan yeni yapılanmanın önünü açması nedeni ile bir başlangıçtır. Ancak 12 Eylül aynı zamanda 70'li yıllarda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi kaosun bir sonucudur. 70'li yılların Türk siyasi hayatına egemen olan bölünmüşlük partiler arasında gerçekleştirilemeyen işbirliği ve diyalog noksanlığı, sosyal ve ekonomik gelişmelerin siyasi sistem üzerinde yarattığı baskılar ve karşılanamayan taleplerin sebep olduğu arayışlar sorun çözemeyen siyasi kurumlar, uluslar arasında gözlemlenen bölgesel güvenlik sorunları Türk siyasi liderliğinin bölgesel güvenlik sorunlarının dünya sistemi için taşıdığı önemi yeteri derecede değerlendirememesi ve buna uygun davranışta bulunamaması gibi hususlar 12 Eylül'ün arka planını süsleyen gelişmeler arasında ön plana çıkar.¹¹

¹⁰ Davut Dursun, **12 Eylül Darbesi**, *'Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler'*, Ocak 2005, İstanbul, Şehir Yayınları, s.7.

¹¹ Dursun, **a.g.e.**, s.7.

CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELER

Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler, çok sesliliğin en önemli göstergesidir. Türkiye’de siyasal parti geleneği II. Meşrutiyet ile başlamış, Cumhuriyet döneminde kesintiye uğrasa da devam etmiştir.

TBMM döneminde meclis içinde Müdafaa-i Hukuk Grubu, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Türkiye Komünist Fırkası (Mayıs 1920) gibi gruplar oluşmuştur. 10 Mayıs 1921’de resmi olarak kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu iki farklı gruba bölünmüştür. Birinci grup Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu grup, İkinci grup ise Mustafa Kemal’e muhalif olanlardan oluşan gruptur¹².

Cumhuriyet yönetimi, bir tek parti rejimi olarak doğmadı. 1924 yılında Mustafa Kemal ile arası açılan Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Ali Fuad Paşa’nın da içinde bulunduğu bir grup Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurdular. Bu parti Şeyh Said isyanı bahane edilerek çıkarılan “Tahriri Sükun Kanunu” ile kapatıldı. İkinci muhalefet partisi “Serbest Cumhuriyet Fırkası” ise 1930’da Mustafa Kemal tarafından kendisine bir muhalefet oluşturmak amacıyla Fethi Okyar’a kurduruldu, ancak bu partinin de kontrol altına tutulamayacağı anlaşılınca kapatılmasına karar verildi. Cumhuriyet tarihinde, Demokrat Parti’ye gelinceye kadar ortaya çıkan tüm muhalefet girişimleri, oluşum aşamasında kapatıldı.¹³

¹² Ahmet Kotik, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler*,1982, *Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, C.8., s. 2005.

¹³ Karatepe, *a.g.e.*, s.167.

A) TEK PARTİ DÖNEMİ

1) Cumhuriyet Halk Fırkası

Halk Fırkası, Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 10 Kasım 1924 tarihinde verilen bir karar ile yeni rejimin adının herhangi bir teşekkül tarafından istismarını önlemek için “Cumhuriyet Halk Fırkası” adını almıştır.

Partinin amacı: “Millî Hâkimiyet’in halk tarafından ve halk için yapılmasına önderlik etmek ve Türkiye’yi modern bir devlet haline yükseltmek, Türkiye’de bütün kuvvetlerin üstünde kanunun sözünü geçirmeyi hâkim kılmaya çalışmaktır”. Partiyeye göre; halk kavramı, herhangi bir sınıfın tekelinde değildir. Hiçbir ayrıcalık iddiasında bulunmayan ve genel olarak kanun karşısında mutlak bir eşitlik kabul eden herkes, halktandır.

Cumhuriyet Halk Partisi, inkılâbın yürüyüşü ve gelişmesiyle birlikte kendi yapısında ve programında çeşitli evreler geçilmiştir. Prensiplerini sürekli olarak değişen ihtiyaçlara göre işlemiş ve yenilenmiştir.¹⁴

2) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

17 Kasım 1924’te TBMM’nin ilk muhalefet partisi Milli Mücadele kahramanlarından Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar, Rauf Orbay ve Meclis’ten 28 üye tarafından kurulur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adındaki bu partinin ilkeleri arasında hürriyetperverlik (liberalizm), halkın hâkimiyeti (demokrasi) ile fikir ve dini inançlara saygı da yer almaktaydı. İstiklâl Mahkemeleri ve hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın dini siyasete alet ettiğini, gericiliği körüklediğini ileri sürerek 5 Haziran 1925 tarihinde kapattı.

¹⁴ Kotik, a.g.e., s.2008.

1925 Şubatı'nda Doğu illerinde hilafetin kaldırılması, tepkilere yol açmış, bunun sonucunda Şeyh Sait İsyanı başlamıştır. 3 Mart'ta Fethi Okyar Hükümeti düşürülerek dini konularda daha hassas ve gerektiğinde sertlik kullanan İsmet Paşa Hükümeti kurulmuştur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na "dini görüntü altında ayaklanma, dinin siyasete alet edilmesi" hükmü de eklenmiştir. Hükümete olağanüstü yetkiler tanıyan Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe konmuştur. Ankara ve doğuda İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Tek parti döneminde, tek parti uygulamalarının etkileri gittikçe artıyordu. 1927 seçimlerine CHP tek başına girmiştir. Seçim öncesinde CHP, daha önce milletvekili adaylarının tespitini bıraktığı fırka organlarından bu yetkiyi geri alarak fırka Genel Başkanı M. Kemal'e vermiştir. Aday tayini direkt olarak M. Kemal'e verilmiştir.

3) Serbest Cumhuriyet Fırkası

1930'lu yıllardan itibaren, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türk Ekonomisi'ne de yansımaları, toplumsal hayatta yapılan devrimler, tek partinin halka karşı baskıcı uygulamaları gibi nedenlerle halk arasında derin bir hoşnutsuzluk başlamıştır. 12 Ağustos 1930'da muhalefetin derecesini ölçmek, bu muhalefetin mecliste oluşturulacak faaliyetlerini yönlendirmek ve hükümetin yanlış uygulamalarının denetlenmesi amacıyla M. Kemal'in talimatıyla eski başbakanlardan Fethi Okyar başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu parti bir denetleme ve denge partisidir¹⁵.

SCF'ye halkın ilgisi büyük olmuş, fırka kısa sürede İstanbul, İzmir, Aydın, Samsun ve Trabzon gibi illerde örgütlenmiştir. İzmir'de yapılan toplantıda izdiham yaşanmış, halk başlarına zorla giydirilen şapkaları yerlere atıp çiğnemiştir. Vali Kazım Paşa ve Halk Partililerin engellemelerine rağmen halk Fethi Bey'i karşılamaya gitmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin rastgele ateş açması üzerine 14 yaşında bir çocuk öldürülmüştür. Çocuğun babası çocuğunun cesedini Fethi Bey'in önüne koyarak "işte

¹⁵ Tefik Çavdar, "Serbest Fırka" Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, C.8, s.2052.

size bir kurban! Başkalarını da vermeye hazırız. Yeter ki sen bizi bu zalimlerin elinden kurtar!" demiştir¹⁶.

1930 Belediye seçimlerinde oyların çoğunun SCF'ye gittiğini gören CHP'liler bütün devlet mekanizmasını harekete geçirirler. Milletvekili seçimlerine girmeden SCF'yi kapatma girişimlerinde bulunurlar. İsmet İnönü M. Kemal'e orduda rahatsızlık olduğunu söyleyerek kendi rahatsızlığını da ileterek onu ikna eder. M. Kemal'in desteğini yitirdiğini anlayan Fethi Bey SCF'yi 17 Kasım 1930'da fesheder. SCF ile aynı dönemlerde kurulan Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi de hükümet tarafından kapatılır.

SCF'nin kapatılmasından bir ay sonra 23 Aralık 1930 günü Menemen'de meydana gelen olaylar, ülkenin o denemdeki durumunun anlaşılması bakımından önemlidir.

Türkiye'nin iç politikasındaki değişiklikler, o zamanlar dünya üzerindeki gelişmelerden de etkilenmiştir. SCF'nin kuruluşunda devletin dışarıdaki diktatörlük izleniminin silinmeye çalışılması etkili olmuştur. Avrupa'da özellikle İspanya, İtalya ve Almanya'daki totaliter faşist partilerin yükselişiyle beraber CHP ile devlet tamamen bütünleştirilmişti. M. Kemal CHP'nin bu izlenimini silmeye çalışmıştır.

B) ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞ

Tek partili sistemden çok partili demokratik düzene geçişin ilk sinyallerini Cumhurbaşkanı İnönü vermiştir. İnönü, Türkiye'nin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm sürmesini istemiştir. İnönü, sistemdeki temel eksikliğin, bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu düşünüyor ve hürriyet ve demokrasi ortamında başka siyasi partilerin de kurulmasını mümkün görüyordu.

¹⁶ Ahmet Ağaoglu, **Serbest Fırka Hatıraları**,1994, İletişim Yayınları, s.168-169.

Bu ortam içerisinde CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Böylece Türkiye, yeni demokrasi sürecine başlamıştır.

O günlerde kamuoyu bu partiyi eski tecrübelerden dolayı tereddütle karşılamıştır. Parti ilk aylarda ülke genelinde çok yavaş örgütlendi. Bunun nedeni, birçok kimsenin yeni partinin de 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi gerçek bir muhalefeti temsil etmediğini düşünmesiydi. Yaygın olan bu görüşü düzeltmek için gerek Halk Partililer gerekse Demokratlar muhalefetin gerçek olduğunu tekrarlamak zorunda kalmışlardır.

Dünyadaki gelişmeler, özellikle Almanya ve İtalya'daki faşist yönetimlerin devrilmesi sonucunda Türkiye, dünyada kendini gösteren "İkinci Demokrasi Dalgası" ile demokratlaşma sürecine girmiştir. İlk olarak 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi ve ardından da 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçilmiştir¹⁷.

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu değerlendirilerek, Batıya yaklaşılmıştır. İtalya ve Almanya'daki tek parti yönetimlerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girmesi, Sovyetler'in toprak isteği karşısında ABD'nin desteğinin kazanılmak istenmesi ve bu amaçla batıya yaklaşılması, Türkiye'deki tek parti yönetiminin temellerini sarsmıştır. Özellikle Truman Doktrini, çok partili döneme geçişi hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur¹⁸.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ordu içinde ortaya çıkan yığılmalar; maaş ve ücret azlığı, tıkanıklığı gidermek için yapılan tasfiyeler, ordudaki huzursuzluğu giderek arttırmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, çok partili döneme geçildikten sonra, profesyonel askerin de sivil aydınlar gibi siyasetle ilgilenmelerinde etkili olmuştur. CHP yandaşı gazetelerde, DP'yi darbe istemekle suçlayan yazılara yer verilmesi, bu dönemde ordunun siyasete olan ilgisini daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler, ordu

¹⁷ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, 1976, Ankara, Bilgi Yayınevi 1945-1971, s.16

¹⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 1996, İstanbul, Alfa Yayınları, İkinci Baskı, s.127.

içerisinde gruplaşmalara ve iktidara karşı gizli oluşumların baş göstermesine sebebiyet vermiştir¹⁹.

Gerçekten de İnönü döneminde ordu, rejim içindeki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, savaş yıllarında devletin ve ordunun iyi idare edilmediği düşüncesini taşıyan subaylar, geniş tabanlı gizli örgütler kurarak, yönetimi ele geçirme çalışmalarında bulunmuşlardır.

Savaştan sonra Batı ittifakı içerisine girilirken bir yandan ülkenin savunma stratejisi, ordunun yapısı ve savunma kurumları, ittifaka girilen büyük gücün istekleri doğrultusunda şekillendirilirken, diğer yanda tüccar ve sanayiciler ile toprak ağalarının kendi partilerini kurmak istemeleri ve bir takım dış etkenler nedeniyle çok partili siyasi hayata geçilmiş olması; Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sivil-asker-iktidar ortaklığının sona ermesine ve askeri bürokrasinin bu ortaklığın dışında kalmasına sebep olmuştur.²⁰

1) Millî Kalkınma Partisi

Uzun süren tek partili yıllardan sonra ikinci bir partinin ortaya çıkmasına izin verilmek zorunda kalınmıştır. 18 Temmuz 1945 tarihinde “Millî Kalkınma Partisi” kurulmuştur²¹. Parti, devletçiliği reddetmekte, tek dereceli seçim yapılmasını, cumhurbaşkanının millet tarafından seçilmesini, sanayide, ticarete serbest rekabet esasını savunuyordu. Kurucuları Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rıfat Atılhan'dır.

2) Demokrat Parti ve Çok Partili Hayat

II. Dünya Savaşı'nda İtalya, Almanya ve Japonya'nın yenilmesiyle totaliter rejimler sona erdi. Demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme revaştaydı. Totaliter

¹⁹ O. Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, 1993, Ankara, Gündoğan Yayınları, s.65.

²⁰ Ümit Özdağ, **Ordu-Siyaset İlişkisi**, 1991, Ankara, Gündoğan Yayınları, s.168-169

²¹ Hürriyet, 18 Temmuz 1945

rejimler batıya güven vermemekteydi. Bununla birlikte Türkiye üzerinde özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu ile ilgili talepleri nedeniyle Sovyet Rusya bir tehdit haline geldi.

Bu şartlar altında Batı ile ilişkileri geliştirmek için çok partili hayata geçilmek zorunda kalındı. CHP'nin istediği SCF'nin kuruluşunda olduğu gibi güdümlü, muhalefeti sınırlı, iktidara alternatif olmayan göstermelik bir partinin kurulmasıydı.

Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından demokratikleşme taleplerini içeren bir önerenin CHP meclis grubunca reddedilmesi üzerine 7 Ocak 1946 tarihinde önerge sahiplerince Demokrat Parti kuruldu²². İdeolojik olarak CHP'den farklı olmayan yeni parti daha az merkezîyetçi ve daha az bürokratik bir devlet öngörüyordu.

II. Dünya Savaşı yıllarında alınan ekonomik tedbirler halkı zor durumda bırakmıştı. Bunlar 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu (iktidara fiyat ve arzı belirleme, halkı zorunlu çalıştırma yetkisi veriyordu), 1942 Varlık Vergisi ve Milli Mücadele için konulmuş ve 1925'te kaldırılmış olan Ayniyat Vergisi'nin 1943'te tarım ürünlerine yeniden getirilmesi, CHP bürokrasisinin halkı horlayan, baskı altına alan uygulamaları nedeniyle halk DP'ye yöneldi²³.

DP'nin önceden gerekli demokratik düzenlemelerin yapılmaması halinde boykot edeceğini söylediği, fakat sonradan katıldığı 21 Temmuz 1946'daki CHP'nin baskın seçiminde CHP 390, DP 65 ve bağımsızlar da 7 milletvekili ile mecliste temsil edildi. Ancak açık oy-gizli sayım ilkesi ve CHP'li bürokratların keyfi uygulamalar nedeniyle seçimler tarihe şaibeli seçimler olarak geçti²⁴.

CHP 1950'ye kadar geçen dönem içinde ılımlı politikalar takip etmeye çalıştı. Bürokratlarına tarafsızlaştırma, gizli oy-açık sayım gibi demokratikleşmeler sağlandı. Recep Peker yönetimindeki uzlaşmaz, katı merkezîyetçi hükümetin yerine Hasan

²² Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.16.

²³ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.16.

²⁴ Cumhuriyet, 25 Nisan 1947

Saka ve Şemseddin Günaltay gibi ılımlılardan kurulu hükümetler getirildi. Kısacası CHP geçmiş yıllardaki baskıcı kimliğini halka unutturmaya çalıştı²⁵.

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Mayıs 1950 seçimlerinin arifesinde TSK, iktidar değişikliği istediğini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Aydın kesimin, halkın büyük bir bölümünün ve artık DP içinde örgütlenmiş olan özel sermayenin desteğini yitiren CHP'nin ve sivil bürokrasinin siyasi iktidarın demokratik bir yolla belirlenmesine boyun eğmekten başka bir şansı kalmamıştır²⁶. Çok partili döneme ilişkin bir başka gelişme de, 1949'da kabul edilen bir kanunla Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsünün tamamen değiştirilerek, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır. Bu suretle Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ordu, şeklen bile olsa siyasal iktidarın kesin denetimi altına sokulmuştur²⁷.

14 Mayıs 1950'deki seçimlerde DP 408, CHP 69 sandalye kazandı²⁸. Darbe söylentilerine rağmen iktidar el değiştirdi. Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan oldu. İktidarın el değiştirmesiyle her iki parti de kimlik krizi yaşadı. CHP 1950 seçimlerine son yıllarda uyguladığı ılımlı politikalara güvenerek garanti gözüyle bakıyordu, bu nedenle iktidarına parti-devlet bütünleşmesinden kaynaklanan geniş yetkilerini DP'nin talebine rağmen kısıtlamamıştı. Seçim sonuçları CHP'de tam anlamıyla şok etkisi yaptı. DP, iktidarına geniş yetkilerine rağmen bürokrasiye, orduya ve CHP'ye karşı kendisini hiçbir zaman güvende hissedemedi. Darbe söylentileri üzerine Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları dahil 15 general ve 150 albayı emekliye ayırdı.

DP iktidarının ordu üzerinde otoritesini kurmasından sonra DP'nin orduyu önemsemediği, askeri küçük düşürmeye çalıştığı ve bazı DP yöneticilerinin ordu düşmanlığı yaptığı dolayısıyla bu tür eylemlerin ordunun tepkisine ve DP iktidarına karşı ordu içinde örgütlenmelere neden olduğu iddia edilmiştir²⁹.

²⁵ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s. 17.

²⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s.169.

²⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s.65-66.

²⁸ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.66.

²⁹ Öztürk,**a.g.e.**, s. 66-67.

DP, iktidarının ilk bir kaç yılında hava şartları uygun geçmiş, bunun sonucunda hasat bollamış, ekonominin iyileşmesi ile birlikte DP için nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal kesimin oyları garantilenmiştir. CHP'nin DP'ye yönelik klasik irtica söylemlerine karşı (o yıllarda Ticanilerin Atatürk Heykel ve Büstlerine yönelik saldırıları vardı) 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkardı. Hatta dini istismar ediyor diye 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi'ni kapattı³⁰.

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kazandı. Zamanla DP'nin, gittikçe otokratikleşmesi, muhalefet üzerinde baskı kurması, ekonominin kötüye gitmesi ve enflasyonun artması üzerine DP, kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetti. Bununla birlikte enflasyondan ilk etapta etkilenmeyen kırsal kesimin desteğini muhafaza etti. 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP 424, CHP 178 sandalye kazandı. DP'nin gücünü devam ettirmesine rağmen bazı desteklerini yitirdiği ortaya çıktı³¹.

CHP'liler seçimle iktidar olamayacaklarını anlayınca seçim dışı yollarla iktidara gelme yollarını aramaya başladılar. Özellikle DP'nin halk katmanlarını politikaya sokması, CHP'nin mal varlığının kaynağını araştırmak için (CHP'nin devlet bankalarının sermayesinden daha fazla serveti vardı) Tahkikat Komisyonu kurması ordu içinde de rahatsızlıklara yol açtı. DP giderek kendini daha güvensiz hissediyor, gittikçe de muhalefet üzerindeki baskılarını artırıyor. Basına yönelik sansürler, darbe söylentilerine karşı ordu içinde soruşturmalar devam etmiştir.

DP İktidarı'na karşı öğrenci eylemleri başladı. CHP gençlik örgütleri İstanbul ve Ankara'da gösteriler düzenledi. Hükümet İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etti. Darbe söylentileri karşısında kendi konumunu güçlendirmek için Menderes halka döndü. Güçlü olduğu Ege Bölgesi'nde mitingler düzenledi.

³⁰ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.111.

³¹ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.171.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DEVRİMİ

A) 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Giden Süreç

1) Uşak Olayları

Adnan Menderes'in uçak kazası geçirmesinin ardından, ülke siyasetinde oluşan ılıman hava kısa bir sürede dağılmıştır. CHP'liler, "Büyük Taarruz" adını verdikleri bir propaganda faaliyetini iktidar aleyhine başlatmışlardır. Bu amaç doğrultusunda yurt genelinde büyük bir propaganda gezisi düzenlemeye karar vermişlerdir. CHP kafilesinin yapacağı yurt gezileri, İsmet İnönü'nün isteğiyle; İnönü Savaşları'ndaki güzergâhtan başlatılmıştır. Bunda amaç halkın ilgisini uyandırmaktır. CHP kafilesi 46 milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşuyordu. Kafile, ilk durağı olan Uşak'a hareket etmeden daha Ankara'da olaylar başlamıştır. 29 Nisan 1959 tarihinde gidilen Uşak'ta, CHP'liler ile DP'liler arasında şiddetli çatışmalar olmuştur.³²

Ertesi gün Manisa'ya hareket için istasyona hareket eden CHP kafilesinin yolu DP'lilerce kesilmiştir ve iki grup arasında tartışma başlamıştır. Tartışma sırasında, İsmet İnönü'nün kafasına bir taş isabet etmiştir. İnönü, kalabalığı yarararak CHP kafilesine yol açabilmiştir. İsmet İnönü Manisa'da hükümet aleyhine çok sert bir konuşma yapmıştır. Bir sonraki durak olan İzmir'de bir konuşma yapmayı planlıyordu. Ancak İzmir valisi, İç İşleri Bakanlığı'ndan aldığı emirle, İzmir'de siyasi parti propagandası yapmayı yasaklayan bir karar almıştır. Bu nedenle İnönü, İzmir'de konuşma yapamamıştır.³³

³² Cem Eroğul, **Anatüzüğe Giriş** (Anayasa Hukukuna Giriş), Mart 2005, Gözden Geçirilmiş, 8. basım, Ankara, İmaj Yayınevi, Kalkan Matbaacılık, s. 231.

³³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 232.

CHP kafilesi İstanbul'a geldikten sonra Topkapı civarından geçerken, bir gurup DP'li İnönü'nün arabasına tacizde bulunmuştur. Bu tacizciler, orada tesadüfen bulunan bir binbaşı tarafından dağıtılmıştır.³⁴

2) Kayseri Olayları

İsmet İnönü'nün olaylı gezilerinin en önemlisi, Kayseri gezisidir. Bu gezinin bir ay öncesinde, Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinin Tarım Kredi Kooperatifi'nde yapılan seçimi CHP'lilerin kazanmasıyla olaylar başlamıştır. CHP İlçe Başkanı ile DP'li Belediye Başkanı arasındaki tartışma birbirlerine silah çekmeleriyle sonuçlanmıştır ve iki taraf mahkemelik olmuştur. CHP yönetimi, Yeşilhisar olaylarını bir de kendisi sorgulamak istemiştir. Kayseri Valisi'nin kentte havanın gergin olması gerekçesiyle kente gelinmemesini bildirmesine karşılık, CHP heyeti Kayseri'ye gitmiştir.³⁵

Kayseri'ye 32 km mesafedeki Himmetdede İstasyonuna gelindiğinde İnönü'nün treni durdurulmuştur. Kayseri vali yardımcısı, il jandarma komutanı ile birlikte, İnönü'nün yanına gelmişler ve geri dönmesini istemişlerdir. İnönü bu teklifi kabul etmemiştir. Bu arada olay yerinde görevli subaylar, İnönü'ye saygı göstermişlerdir, bir üsteğmen İnönü'nün elini öpmüş ve diğer subaylar da bunu takip etmişlerdir. Bu operasyonu düzenleyen Milli Emniyet Müfettişi askeri birliğin komutanına güvenmeyerek yeni bir komutan gönderilmesini istemiştir. Askerlerin İnönü'ye gösterdiği ilginin de etkisiyle, CHP kafilesinin şehre giriş izni verilmiştir.³⁶

İsmet İnönü, Kayseri İl Kongresi'nde konuşma yaptıktan sonra dönüşte Yeşilhisar'a uğramayı düşünmüş, Yeşilhisar yolunun barikatlarla çevrili olduğunu görünce buraya uğramaktan vazgeçmiştir ve yanında bulunan heyeti buraya yollamıştır. Kayseri Olayları, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tarafını göstermesi

³⁴ Mehmet Ali Birand, Bülent Çaplı, Can Dündar, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 2005, İstanbul, Doğan Kitapçılık, s. 110.

³⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 2000, Ankara, İmge Kitabevi, 2. baskı, s.80.

³⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 80

bakımından önemlidir. Kayseri olayları gerek Cumhurbaşkanı Bayar'ı, gerekse de hükümeti telaşa düşürmüştür.³⁷

Menderes, Bayar'a olaylarla ilgili 28 Mart 1960'ta yazdığı mektupta; Kayseri olayları'nın ve meydana gelen diğer olayların tamamen CHP'lilerin başının altından çıktığını belirtmiştir. Menderes mektubunda, CHP'lileri darbe çıkırtkanlığı yapmakla suçlamıştır. Olayların boşuna büyütüldüğünü belirten Menderes aslında olayların küçük çaplı olduğunu belirtmiştir.³⁸

Kayseri Olayları'nda ordu ilk kez tavrını ortaya koymuştur. TSK mensupları kendilerine verilen görevi yerine getirmeyerek, İsmet İnönü tarafında olduklarını hal ve hareketleri ile belli etmişlerdir. Ordu mensuplarının bu hareketleri, DP yöneticilerini tedirgin etmiştir ve İnönü'nün ordu ile ortaklaşa bir darbe hazırlığı içerisinde olduğunu düşünmeye başlamışlardır. DP'lileri bu fikre yönelten diğer bir olaysa, İnönü'nün evinin o sıralarda bazı komutanlar tarafından ziyaret edilmesidir. DP meclis grubu CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek arzusunda olduğunu düşünüyor. CHP'yi, silahlı hücre örgütleri kurmak, orduyu hükümet aleyhine kışkırtmak ve bir darbe hazırlığı içerisinde olmakla suçluyorlardı.³⁹

3) Meclis Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

DP, ülke yönetiminde kaybettiği otoritesini yeniden kazanmak ve kendisine karşı olan bütün muhalif unsurları susturmak amacı ile DP meclis grubunda 12-15 Nisan 1960 tarihinde yaptığı iki toplantıyla, Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar vermişlerdir. Bu komisyonun kurulması yönündeki önergeyi, DP Denizli milletvekili Baha Akşit ve Bursa milletvekili Mazlum Kayalar hazırlamıştır. Bu iki milletvekilinin önergesinde, 15 kişilik bir Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulması isteniyordu. Bu tasarıda; DP'nin iktidara halk tarafından getirildiğini, ve iki seçimdir de onu iktidarda tuttuğunu ve artık halkın tek parti dönemindeki baskıyı yaşamak istemediğinden dolayı, DP'ye büyük ilgi gösterdiği belirtilmiştir. CHP ise,

³⁷ Sabiha Bozbağı, **İhtilaller ve Darbeler Tarihi**, 1974, İstanbul, Cem Yayınevi, s. 692-693.

³⁸ Özdağ, **a.g.e.**, s. 139.

³⁹ Birand vd., **a.g.e.**, s. 110.

halkın kendisini tasfiye ettiğini kabul etmek istememektedir. Seçimle başa gelemeyeceğini anlayan CHP'liler ülkeyi karışıklık ve gayri meşru yollara sokarak iktidarı yeniden elde etmeye çalışmaktadır. Mevcut hükümetin tüm ihtarlarına rağmen, CHP'liler bu yanlış yoldan dönmemişlerdir. CHP'nin bu kanun dışı eylemleri ve yıkıcı faaliyetleri, bir kısım basın tarafından da destek görmektedir. Muhalefet ve basın, orduyu ve ülkeyi oluşturan diğer kurumları DP Hükümeti aleyhine kışkırtmaktadır.⁴⁰

Görüldüğü gibi Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulma amacı; DP yönetimine karşı olan kurumları susturmak ve bu kurumların faaliyetlerini kontrol altına almaktır. Göreve başlayan Meclis Tahkikat Komisyonu derhal üç yasak çıkardı. Buna göre; siyasi partilerin, yeni örgüt kurmaları, siyasi faaliyete girişmeleri ve basının Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri ile ilgili bütün olumsuz yayınları yasaklanıyordu. İsmet İnönü'nün meclis kürsüsünden yaptığı konuşmaya yayın yasağı getirilmiştir. Bu konuşmada İnönü: DP hükümeti baskı rejimine devam eder ve insan haklarını tanımazsa, darbenin kaçınılmaz olacağını, darbeyi ordunun gerçekleştireceğini belirtmiştir ve hükümetin baskıya devam etmesi halinde onları kendisinin bile kurtaramayacağını belirtmiştir. İnönü bu konuşmasını “şartlar tamam olduğunda ihtilal kaçınılmaz olur” diyerek bitirmiştir.⁴¹

İsmet İnönü, meclis kürsüsünden yaptığı bu sert konuşmayla, beklenen hükümet darbesi için gereken şartların olgunlaştığını, darbeyi ordunun yapacağını ve bunun meşru bir hak olduğunu belirtmiştir.

Meclis Tahkikat Komisyonu kurulduktan sonra, bu komisyonun rahat çalışabilmesi için görev ve yetkilerini belirleyen kanun çıkarılmıştır. Bu kanununa göre; Tahkikat Komisyonu üyeleri, Cumhuriyet Savcısı'na, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askeri hakimlere tanınan bütün hak ve yetkilere sahip olacaktır. Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını engelleyen her türlü yayın yasaklanacak, bu yasalara uymayan gazeteciler cezaya tabi tutulacaktır. Komisyon gerekli gördüğü her türlü evrak ve vesikaya el koyabilecek, aleyhteki bütün siyasi faaliyetleri

⁴⁰ Özdağ, a.g.e., s. 144-148.

⁴¹ Eroğul, a.g.e., s. 234.

yasaklayabilecekti. Tahkikat Komisyonu'nun kararlarına itiraz edenler, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardır. Ayrıca komisyonun çalışmaları gizli tutularak komisyon üyeleri faaliyetlerinden dolayı sorgulanamayacaklardır.⁴²

İsmet İnönü, meclis konuşmasında bu kanunu; anayasaya aykırı olduğu, hükümetin orduya, polise, memura, üniversiteye açıkça baskı uyguladığını, bunu da çıkardığı kanunlarla meşru göstermeye çalıştığını belirterek eleştirmiştir. İsmet İnönü meclis kürsüsünden yaptığı bu konuşmasında; Türkiye'de yapılması planlanan darbeye Kore Darbesi'ni örnek göstermiştir. Bir anlamda darbe girişimine yeşil ışık yakmıştır.⁴³

Bu konuşmasının ardından İsmet İnönü, meclisten on iki gün uzaklaştırma cezasına çarptırılmıştır. İnönü bu olayı, tüm il ve ilçe teşkilatlarına bildirmiş, CHP teşkilatlarını meclisteki durumdan haberdar etmiştir. Bundan sonra, meclis içerisindeki muhalefet- iktidar çatışması sokaklara taşmış ve darbeye giden süreç başlamıştır.⁴⁴

4) Üniversite Olayları

Tahkikat Komisyonu hakkındaki kanun kabul edildikten sonraki gün, sokaklarda olaylar patlak vermeye başlamıştır. İlk olaylar İstanbul Üniversitesi'nde başlamıştır.⁴⁵

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görevli olan, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Doç. Dr. İsmet Giritli gibi hocalar derslerde öğrencilere hükümeti karalayan söylemlerde bulunmaları, öğrencilere eylem yapmaları yönünde cesaret vermiştir.⁴⁶

Üniversitelerdeki öğrenci eylemleri, CHP Gençlik Kolları'nın üniversite öğrencilerini tahrik etmesi neticesinde alevlenmiştir. CHP genel merkezinden emir

⁴² Eroğul, **a.g.e.**, s. 243.

⁴³ Özdağ, **a.g.e.**, s. 152.

⁴⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 245.

⁴⁵ Birand vd., **a.g.e.**, s. 115.

⁴⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s. 135.

alan gençlik kolları üyelerinin üniversitelere gelmesiyle, zaten hükümetin politikalarından memnun olmayan DP muhalifi öğrenciler; “kahrolsun diktatörler, hürriyet isteriz” gibi sloganlarla sokaklara dökülmüşlerdir.⁴⁷

Hükümet üniversitedeki olaylar üzerine, İstanbul’da sıkıyönetim ilan etti. Üniversite olayları, aşırı bir sertlik uygulanarak bastırılma yoluna gidildi. Polisin göstericilerin üzerine ateş açması sonucunda bir kişi ölmüş ve bunun sonucunda olaylar, içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Öğrenci olaylarına müdahale amacı ile bölgeye sevk edilen askeri birlikler, göstericilerin, “Türk Ordusu çok yaşa!” gibi tezahüratlarının eşliğinde saf değiştirip eylemcilerin tarafına geçmişlerdir. İsyancı öğrencileri Davutpaşa Kışlası’na götürmekle görevli askeri birlikler, kırk kişi dışındaki öğrenci grubunu yolda serbest bırakmıştır. Bu hareket askerinin safını tamamen belli etmiştir. DP, artık orduyu tamamen kaybetmiştir. 28 Nisan Üniversite Olayları, tarihe “Kanlı Perşembe” olarak geçmiştir.⁴⁸

Olaylar ertesi gün Ankara’ya sıçramıştır. Hükümet İstanbul’da yaşanan olayların yurt geneline yayılmasını engellemek için, olaylara yayın yasağı koymuştur ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan etmiştir. Hükümetin koyduğu yayın yasağı sonucunda, olaylarla ilgili haberlerin gazete ve dergilerde yayınlanması engellenmiştir. Ancak bu daha olumsuz bir netice doğurmuş, Fısıltı gazetesi devreye girmiştir. İstanbul’daki olaylar abartılarak kulaktan kulağa yayılmıştır, bu da halkı galeyana getirmiştir.⁴⁹

2 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul, Nato toplantısına ev sahipliği yapacaktır. Bu toplantı için bir çok yabancı devlet adamı ve gazeteciler İstanbul’da olacağı için, hükümet İstanbul’daki olayları yatıştırma zorunluluğu hissetmiştir.⁵⁰

Menderes olayları yatıştırmak için, radyoda halka hitaben şöyle konuşmuştur:

“İhtilalden dem vurulmakta, ihtilalin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmaktadır. Bu bir ihtilal mi sanki? İhtilali kim yapıyor? Hazırlanmış, tertiplenmiş

⁴⁷ Birand, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁸ Birand, **a.g.e.**, s. 116-117.

⁴⁹ Bozbağı, **a.g.e.**, s. 695.

⁵⁰ Özdağ, **a.g.e.**, s. 160

ve içleri kinle doldurulmuşların teşkil ettiği bir zümrecik. Üç dört gündür, köşe kapmaca oynar gibi, sokaktan sokağa, meydandan meydana kaçışıp dağılan, dağılıp tekrar toparlanan sanki bir gerilla teşkilatı ve tıpkı bir iskeleti etin ve adalenin sarıp kaplayarak, vücudun meydana gelmesi gibi, bu gerilla iskeletinin etrafında bir kısım avare insanlar... Bu mu ihtilal? Bu İstanbul sokaklarında dolaştırılan bir yapmacık, bir uydurma göstermelidir. Bu düpedüz bir asilik hareketidir. Bir ayaklanma teşebbüsü, bu düpedüz bir siyasi irticadır. Kavgasız, gürültüsüz, sükûnet içinde ve serbest bir seçimde Halk Partisi'nin şansı nerede ise sıfıra düşmüştür. Dördüncü bir seçimi kaybetmeye ne Halk Partisi'nin ne de onun eski ve hakiki temsilcilerinin tahammülü yoktur. Parti de onlar da, bir dördüncü seçimi kaybetmeye dayanamazlar. O halde ne olacak? Gerilla teşkilatı, şayet seçim olursa, bu teşkilat ile seçim günlerini bir cehenneme çevirmek, kan ve ateş tufanı içinde seçimleri ve onun neticelerini yakıp yok etmektir. Adnan Menderes'in radyo konuşmasından, DP Hükümeti tarafından olayların ciddiyetinin anlaşılmadığı ve çözüm yolu üretilmekten aciz kalındığı sonucu çıkarılabilir.

Üniversitelerde olaylar tüm şiddeti ile devam ederken, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel tarafından, Milli Savunma Bakanı Etem Menderes'e, ülkenin içerisinde bulunduğu karışıklık ortamından nasıl çıkılacağı ile ilgili bir mektup yollanmıştır. Mektubun tam metni şöyledir:

“Aziz Vekilim,

Dün geceki münakaşalarımızın ışığı altında zatıâlinize, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında görüşlerimi bildirmeyi, milli, vatani bir vazife bilirim.

Sayın başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşündüklerimin kabulüne müsait bir zemin, henüz mevcut olmadığı, aşikâr olarak belliyse de, gene de düşüncelerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim,

Şu hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri Hadiseleri'yle başlayıp, son karar ve feci olaylara kadar varan sahneler, vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi kabil olmayan hoşnutsuzluklar yaratmıştır.

Sayın vekilim,

Bu ahval küçümsenecek, cebir ve şiddetle değiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için, sükûnetli, fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1.) Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında umumi bir kanaat vardır.

2.)Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat, çıkarılmalıdır ve yeni kabine mutlaka, dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3.)İstanbul, Ankara valileri ve emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4.)Ankara örfi idare kumandanı derhal değiştirilmelidir.

5.)Son çıkarılan ve Tahkikat Komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

6.)Mevkuf gazeteciler, bir Af Kanunuyla, kısa zamanda tahliye edilmelidir.

7.)Son hadisede tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri, yeniden faaliyete geçirilmelidir.

8.)Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar, tedricen kaldırılmalıdır.

9.)Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına, mutlak surette riayet edilmelidir.

10.)Din simsarlığından vazgeçilmelidir.

11.)Suistimaller oluyor mu bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur. Bu, milletin h¼k¼mete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi k¼t¼l¼klerin şiddetle bertaraf edilmeleri lazımdır.

12.)M¼stesna zamanlar ve g¼nler haricinde h¼k¼met b¼y¼klerinin memleket gezilerinde, suni b¼y¼k vatandaş topluluklarıyla karşılanmaları usul¼ terk edilmelidir.

Muhterem Vekilim,

Bu yazdıklarım, asla bir parti ve politika m¼lahaza ve tesiriyle yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım i¼in arz edilmiştir. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi d¼ř¼n¼n¼z iyi hareketler yapınız. Memlekette ¼ok şeyler yapacağınız muhakkaktır. Fakat bu, asla k¼fi değildir.

Bu yapılan işleri, m¼stemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl m¼him olan, toplumun ruhunda, yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve h¼rriyet aşkının k¼kleřtirilmesi ve vatandaş idrakinin, y¼ksek ve necip hislerle donatılmasıdır.

Olaylar, bu yolda olmadığınızı g¼stermektedir. Talebelerin, h¼rriyet duygusuyla yaptıkları masumane tezah¼rata karşı, kıtalar sevk edilmesi ve onların desteğiyle, emniyet kuvvetlerinin, ilim yuvalarının i¼ine kadar girerek talebeleri, profes¼rleriyle beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, d¼nyada g¼r¼lmemiř feci bir şeydir. O heng¼mede kız talebelerin y¼rekler par¼alayan ¼ıđlıklarının, anneler, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar a¼acađını ve a¼tıđını anlamamak, memleketin huzuru bakımından b¼y¼k bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kanıyım. Bizim gen¼lerimizde hak, adalet ve h¼rriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali, hissiz, duygusuz, m¼stemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyorsunuz?

Sayın Vekilim,

“Maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkaranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için, dikkate alınması lazımdır, hatta çok lazımdır. Saygılarımla.”⁵¹

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel’in, 5 Mayıs 1960 tarihli bu mektubu incelenecek olursa, Gürsel’in DP Hükümeti’ne karşı girişilecek darbenin hazırlıklarından haberdar olduğu, bu darbe girişimini engellemek için hükümet mensuplarına, yapılacak darbeyi engelleyici nitelikteki öğütler verdiği anlaşılmaktadır.

Etem Menderes, ileride darbecilerin başına geçecek olan Cemal Gürsel’in bu mektubunu aldıktan hemen sonra, Adnan Menderes’e bildirir. Adnan Menderes istifa kararı alır. Ancak bu karar, Celal Bayar tarafından reddedilir, böylece darbeyi engelleyecek son şans da kaybedilir.⁵²

5) 555 K Gösterileri

1960 Darbesi’nin zeminini hazırlayan olaylardan en planlı ve programlı 555 K Olayı’dır. 555 K, DP aleyhtarı eylemcilerin geliştirdikleri bir şifreydi. Bu şifrenin açılımı; “Beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay’da bir gösteri yapılacaktır.” Bu şifre, kulaktan kulağa büyük bir hızla yayılarak Kızılay’da müthiş bir kalabalığın oluşmasına neden olmuştur. Adnan Menderes, Kızılay’a göstericileri yatıştırmak için gitmiş, göstericilerin arasına girmiştir. Menderes, göstericilerin elinden bir gazetecinin arabasına bindirilerek kurtarılmıştır.⁵³

Olaylar üzerine başbakanlık binasında, Celal Bayar liderliğinde kriz toplantısı yapılmıştır. Bayar bu toplantıda İçişleri Bakanı Namık Gedik’e, “Megafonla dağılmalarını söyleyin, eğer karara uymazlarsa ateş edin.” demiştir. Cumhurbaşkanı

⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 2000, Ankara, Remzi Kitapevi, C. 3, s. 391-393.

⁵² Aydemir, **a.g.e.**, s. 393.

⁵³ Aydemir, **a.g.e.**, s. 695.

Celal Bayar bu kargaşa ortamında artık ipleri tamamen eline almıştır ve Adnan Menderes'i ikinci plana atmıştır.⁵⁴

Ankara'nın kargaşa dolu ortamından uzaklaşmak isteyen Adnan Menderes, 19 Mayıs 1960'ta, istifa etme düşüncesiyle İzmir gezisine çıkmıştır. Ancak İzmir'de iki yüz bin kişilik coşkulu halk kitlesi tarafından karşılanan Menderes, kalabalığa aldanıp istifa etmekten vazgeçmiş, Ankara'da hissettiği darbe korkusundan bu gezi sırasında uzaklaşmıştır. Halkın İzmir'deki sevgi gösterisi, Adnan Menderes'in gözlerini boyamış, Menderes, darbeyi halkın değil de ordu içerisindeki örgütlerin yapacağı gerçeğini görememiştir.⁵⁵

6) Harbiyelilerin Ayaklanması

Adnan Menderes 21 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'yi ziyaret edecek olan Nehru'yu karşılamak üzere, 20 Mayıs günü Ankara'ya geri dönmüştür. Ankara'ya İzmir gezisinden sonra moralli dönen Adnan Menderes'in moralini bu sefer de Harbiyeli Bozbağ'ı, öğrencilerin sokaklara dökülmesi bozmuştur. Harbiyeli öğrenciler Zafer Anıtı'na kadar yürümüşler, İstiklal Marşı ve Harbiye Marşları'nı okuduktan sonra dağılmışlardır.⁵⁶

Harbiyelilerin ayaklanması, ordunun gerçekleştireceği darbenin çok yakında olduğunu göstermektedir. DP ileri gelenleri, Ankara ve İstanbul'u saran bu karışık ortamı düzeltmek için çare arıyordu. DP genel kurulu tarafından verilen kabine içerisinde revizyon yapılması teklifi, üst düzey DP yöneticileri tarafından, muhalefete taviz verilmesi olarak algılanacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ayrıca Menderes, 25 Mayıs tarihinde doksan milletvekilinin verdiği; Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması, erken seçime gidilmesi ve ordu içerisinde meydana gelen kaynamalara önlem alınması için verdikleri önergeyi kabul etmemiştir.⁵⁷

⁵⁴ Birand vd., a.g.e., s. 121

⁵⁵ Birand vd., a.g.e., s. 122.

⁵⁶ Birand vd., a.g.e., s. 123.

⁵⁷ Eroğul, a.g.e., s.249.

Adnan Menderes'in önlem alması için gelen tekliflere kulak tıkamasının sebebi, kendilerine karşı darbe yapılacağına inanmamasıdır. Çünkü her gittiği yerde halk kendisine büyük sevgi gösterilerinde bulunuyordu ve TSK'nın, başta Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un bulunduğu üst düzey komutanları, kendisine olan bağlılıklarını her fırsatta yineliyordu.⁵⁸

B) HÜKÜMET DARBESİ

26 Mayıs günü Ankara'da Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, ordu mensuplarına hitaben yaptığı konuşmasında, TSK'nın DP Hükümeti'ne bağlılığını bildirmiştir. Ancak orada Erdelhun'un konuşmasını dinleyen darbeci subaylar, birkaç saat sonra hükümeti devireceklerdir.⁵⁹

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece darbeciler Harp Akademisi'nde darbeden önceki son toplantılarını yapmışlardır. Komitacılar sabah saat üç sıralarında harekâta başlamışlardır. İlk hedefleri merkez komutanlığıydı, burayı mukavemetsiz ele geçirmişler ve rahatlamışlardır. Çünkü burada kendilerine karşı direniş olmasından çekiniyorlardı. Darbecilerin ikinci hedefi, ordu evindeki subayları teslim almaktı. Ancak burada çatışmalar yaşanmıştır ve Ankara halkı gürültülerle uyanmıştır.⁶⁰

Darbeciler kendilerine mukavemet edebilecek askeri hedefleri bir bir ele geçirdikten sonra DP'lileri, CHP'lilerin de yardımıyla bir bir toplayıp Harp Akademisi'nin binasına toplamışlardır. En önemli hedeflerden birisi olan Celal Bayar da kısa bir direnmenin sonunda teslim olmak zorunda kalmıştır.⁶¹

Darbeyi Eskişehir'de haber alan Adnan Menderes hemen Konya'ya hareket etmiştir. Ancak Kütahya'da yakalanan Menderes de Ankara'ya Harp Okulunun binasına getirilmiştir. Aslında Menderes Eskişehir'de yaptığı konuşmasında; darbenin en büyük gerekçesi olan Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılacağını ve erken

⁵⁸ Birand vd., **a.g.e.**, s. 125.

⁵⁹ Birand vd., **a.g.e.**, s. 127.

⁶⁰ Birand vd., **a.g.e.**, s. 127

⁶¹ Birand vd., **a.g.e.**, s. 136.

seçime gidileceğini bildirmiştir. Ancak Menderes'e söylediklerini yapma fırsatı verilmemiş, hükümet darbesi ile iktidardan indirilmiştir.⁶²

İhtilal başarı ile gerçekleştirildikten sonra sıra, bu olayın tüm yurda duyurulmasına gelmiştir. Bunun için hedef radyo eviydi. Radyoyu ele geçirmek ve halka hitap etmekle görevli olan subay, Kurmay Albay Alparslan Türkeş'ti. İhtilal sabahı Alparslan Türkeş, radyodan şu konuşmayı yapmıştır:

“Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk Silahlı Kuvvetleri Türk Vatandaşlarını radyolarının başına davet eder. Sevgili vatandaşlar: Türk Silahlı Kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini almıştır. Bu hareket Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde, kansasız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükûn içinde bulunmaları, resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun, hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz.”⁶³

27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi'nin asıl lideri ve kurulan gizli örgütleri teşkilatlandıran kişi, Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Darbe gerçekleştirildikten sonra Cemal Madanoğlu, bunu Anadolu'ya duyurmak için, Anadolu'daki bütün kuvvet komutanlarına telefonla haber vermiştir.⁶⁴

Cemal Madanoğlu kendi rütbesinin orgeneralden küçük olmasından dolayı, darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel'i getirmek istemiştir. 27 Mayıs Darbesi'ni küçük rütbeli subaylar gerçekleştirmiştir. Hal böyle olunca TSK'da emir komuta zincirinin bozulması tehlikesi doğmuştur. Bu yüzden Cemal Gürsel'in Ankara'ya gelip darbenin başına geçmesi şarttı. Cemal Gürsel darbe yapıldığında her şeyden habersiz İzmir'deki evinde istirahat ediyordu. 27 Mayıs günü Gürsel askeri bir uçakla Ankara'ya getirilerek darbecilerin başına geçirilmiştir. Böylece, büyük bir sorun olmaya aday olan darbenin liderliği meselesi çözüme kavuşmuştur.⁶⁵

Darbecilerin yaptıkları plana göre, tutuklanacak DP'lilerin sayısı yetmiş üç kişi civarındaydı. Genel olarak tutuklanacak bu kişiler, DP'nin kurduğu vatan

⁶² Eroğul, a.g.e., s. 250.

⁶³ Aydemir, a.g.e., s. 456.

⁶⁴ Özdağ, a.g.e., s. 198.

⁶⁵ Özdağ, a.g.e., s. 234.

cephelerine kayıtlı olan sivri isimlerdi. Ancak DP'lilerin tutuklanması işine CHP'lilerin ve diğer muhaliflerin katılmasıyla birlikte, tutuklanan DP'lilerin sayısı yüzlerce olmuştur.⁶⁶

Darbenin gerçekleştiği günün sabahı darbeye, darbeyi yapanların bile ummadıkları derecede sevinenler olmuştur. Halkın büyük bir çoğunluğu, yapılan darbeyi kutlamış ve TSK'ya sevgi gösterilerinde bulunmuştur. Zaten DP taraftarı olmayan halk kitlesi, muhalefet partileri, ordunun büyük kesimi, muhalif gazeteler ve üniversiteler darbeye sıcak bakıyorlardı. Bu kesimler darbenin gerçekleştirilmesi için üstü kapalı da olsa çalışıyorlardı.⁶⁷

Hükümete karşı yapılan darbe hareketi, umulmadık derecede kolay gerçekleştirilmiştir. Ancak darbeciler açısından asıl sorun şimdi başlıyordu. Darbeci askerlerin giriştikleri hareket öncesindeki anlaşmaları, darbeyi gerçekleştirdikten sonra hemen seçim yapmak ve yönetimi yeniden sivillere devretmekti. Onlara göre asker devlet yönetiminden anlamazdı. Ancak darbeyi gerçekleştirdikten sonra darbeciler, bu sözlerini unutacaklar ve yönetimi uzun bir zaman sivillere devretmeyeceklerdir.

Darbe sabahı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisine yönelik istifa tekliflerini; “Seçimle geldim, ancak seçimle giderim” diyerek reddetmiştir. Celal Bayar'ın bu çıkışı üzerine Cemal Madanoğlu, yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koymuştur.

Madanoğlu darbeyi meşrulaştırmak amacı ile İstanbul Üniversitesi'nden, Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Girtli'den oluşan heyete geçici bir anayasa hazırlatmıştır. Komisyonun başkanlığını Sıddık Sami Onar yapmıştır.⁶⁸

⁶⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s. 240.

⁶⁷ Birand vd., **a.g.e.**, s. 159.

⁶⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s. 95.

C) MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ

Anayasa Komisyonu'nda görevli öğretim üyelerinin telkinleriyle, yasama ve yürütme yetkileri askerlerin elinde olacaktır. Askerler hemen seçim yaparak yönetimi sivillere devretmeyeceklerine göre, olağanüstü yasama yetkileri ile donatılmış bir yürütme kuruluna ihtiyaç vardı. Cuntacılar'ın en kıdemli sekiz üyesi bir odaya kapanarak, uzun tartışmalar sonucunda, darbeci askerlerden 38 kişilik liste hazırlamışlardır. Böylece yönetimini üstlenecek olan Milli Birlik Komitesi kurulmuş oldu. 38 kişiden oluşan MBK'nın başkanlığına da Cemal Gürsel getirilmiştir.⁶⁹

Milli Birlik Komitesi üyeleri kendi aralarında yaptığı uzun toplantılar neticesinde; askerlerin ülkeyi yönetemeyeceği fikrine vardılar. Komite üyeleri ülke yönetimine, ne tahsillerinin ne de tecrübelerinin yetmeyeceğini biliyorlardı. Neticede Anayasa Komisyonu üyesi profesörlerin de verdiği raporlar doğrultusunda, sivil bir hükümetin kurulmasını kararlaştırdılar.⁷⁰

Sivil Hükümet'in de kurulmasıyla ülke yönetiminde; MBK, Profesörler Heyeti ve sivil bakanlar söz sahibi olmuşlardır. Bu da yönetim alanında çok başlılığı ortaya çıkarmıştır.

Sivil Hükümet de başbakanlık görevini üstlenen Cemal Gürsel, İsmet İnönü ile durum değerlendirmesi yapmak amacıyla görüşme tertiplemişlerdir. Gürsel bu görüşmeden sonra düzenlediği basın toplantısında; Hükümet Darbesi ile İsmet İnönü'nün hiçbir ilgisi bulunmadığını, DP'li tutukluların hiçbirini yargılatmayacağını ve üç ay sonra seçimlere gidilerek yönetimin sivil idareye devredileceğini bildirmiştir. Ancak bu sözlerinden hiçbirini yerine getirememiştir.⁷¹

Milli Birlik Komitesi yönetimini bekleyen en büyük sorunlardan birisi, Harp Okulu'nda tutuklu bulunan DP'lilerin sonunun ne olacağıydı. Çünkü Harp Okulu

⁶⁹ Birand vd., a.g.e., s. 162.

⁷⁰ Birand vd., a.g.e., s.162.

⁷¹ Özdağ, a.g.e., ss. 241-242.

tutuklularla dolup taşmıştır. Hal böyle olunca Cemal Madanoğlu tutukluların bir kısmını serbest bırakmıştır.⁷²

MBK içerisinde, tutukluların ne olacağı ile ilgili bir ortak fikir mevcut değildi. MBK'nın, başlarını Alparslan Türkeş'in çektiği bir grubu, DP'li tutukluların ileri gelenlerinin yurt dışına, İsviçre'ye gönderilmesini yeterli görüyordu. Bir grup MBK üyesi ise DP'lilerin yargılanıp, ceza çekmelerinden yanaydı.⁷³

Ülke yönetiminde etkinlikleri artırılan profesörler heyeti de, darbenin meşru olabilmesi için, suçluların ortaya konması ve yargılanması taraftarıydı. İhtilal sonrasında DP muhalifi olan kesimler ve kurumlar, DP'lileri yargılatmak için aleyhlerinde bir kampanya başlatmışlardır. Anayasa Komisyonu üyesi, Tarık Zafer Tunaya, "DP'li tutukluların yargılanmaları, yargılanmamalarından iyidir," diyerek MBK üyelerini, yargılama yapmaları yönünde etkilemiştir. İlk önceleri yargılama olmayacağını belirten Cemal Gürsel de, onların suçlu oldukları kanısındayız diyerek, DP'lilerin yargılanma sürecini başlatmıştır.⁷⁴

Sayıları 400'ü bulan DP'li tutuklular, toplu bir şekilde yargılanmak üzere Yassıada'ya götürülmüştür. MBK'nın darbenin ilk iki gününde verdiği, üç ay içinde seçimler yapılacak sözleri unutuldu ve Yassıada'ya götürülen 400'ü aşkın DP'li tutuklu buradaki hücrelere birer ikişer yerleştirilmiştir. DP'lilerin Yassıada Mahkemesi'nde bir buçuk yıl sürecek yargılanma dönemleri böylece başladı. Yassıada'nın kumandanı ise Yarbay Tarık Güray'dır.⁷⁵

Darbeden kısa bir süre sonra seçim yapılacağıın sözünü veren MBK, daha sonraları iktidardan çekilme taraftarı olmamıştır. MBK içerisinde, değişik görüşlere sahip kişiler bulunuyordu. Bu yüzden MBK, kendi içerisinde bir çok konuda fikir ayrılıklarına düşmüştür. Komite içerisinde bir grup, seçimlerin derhal yapılmasını

⁷² Özdağ, **a.g.e.**, s. 241.

⁷³ Birand vd., **a.g.e.**, s. 167.

⁷⁴ Birand vd., **a.g.e.**, s. 167-168.

⁷⁵ Birand vd., **a.g.e.**, s. 168-169.

istiyordu. 14'ler adı verilen başka bir grup ise ülke yönetiminden ayrılma taraftarı değildi.⁷⁶

MBK çıkardığı bir numaralı yasa ile, 1924 Anayasa'sını askıya almıştır ve yapmış oldukları hükümet darbesini meşru bir zemine oturtmuştur. MBK'nın çıkarmış olduğu bir numaralı kanunda TSK, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak, kollamak ve gözetmekle görevlidir ibaresi bulunmaktadır. Bir numaralı geçici kanunla MBK yasama yetkisini tümüyle ele geçirmiştir. Bu kanun uyarınca Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur.⁷⁷

DP'lilere bir darbe de, 29 Eylül 1960 tarihinde gelmiştir. DP, beş yıldır kongre yapmadığı gerekçesiyle bu tarihte kapatılmıştır.⁷⁸

Yassıda Mahkemesi'nde, toplam 592 sanık 19 ayrı davadan yargılanmıştır. Bu mahkeme, DP'lilerin işledikleri suçları; anayasayı ihlal, yolsuzluk ve anayasa ihlalinin maddi vakalarını kapsayan suçlar olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştır.⁷⁹ Yassıda'da kurulan mahkemeyi bir darbe makamı olan, Yüksek Adalet Divanı kurmuştur. Yüksek Adalet Divanı, on beş yargıç ve dokuz savcıdan oluşuyordu. Yassıda Mahkemeleri'nin başkanı ise, Salim Başol'dur.⁸⁰

Yassıda Mahkemesi'nde 15 Ekim 1960 tarihinde başlayan davaların önemli kısmını, anayasa ihlalleri ve yolsuzluk suçları oluşturuyordu. Davaları yürüten, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun, anayasanın ihlal edilmesi suçlarıyla ilgili raporları geç hazırlaması üzerine yargılamalar; Menderes'in çocuk, Bayar'ın köpek davalarıyla başlamıştır. Bu davaların sonucunda Bayar ve Menderes suçsuz bulunmuştur. İlk davaların sonuçlanmasından sonra, asıl davalar olan; anayasa ihlali, 6-7 Eylül Olayları ve yolsuzlukla ilgili davalara geçildi. Yassıda Mahkemesi'nde bir buçuk yıl süren davaların sonucundaki kararlar, 15 Eylül 1961 tarihinde verilebilmiştir. Yassıda Mahkemesi'nin kararına göre; Başbakan Menderes ve

⁷⁶ Birand vd., **a.g.e.**, s. 179.

⁷⁷ Birand vd., **a.g.e.**, s. 170.

⁷⁸ Birand vd., **a.g.e.**, s. 173.

⁷⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 454.

⁸⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s. 176.

Cumhurbaşkanı Bayar'ın da içinde bulunduğu on beş DP'li sanık idam cezasına çarptırılmıştır. 43 sanıksa ömür boyu hapse mahkum edilmiştir.⁸¹

Yassıada Mahkemesi'nden çıkan cezaların infazının gerçekleştirilebilmesi için, MBK'nın onayı gerekiyordu. İnfazlar hakkındaki son sözü MBK söyleyecektir. MBK'ya; Başbakan Cemal Gürsel, CHP lideri İsmet İnönü, ABD Başkanı Kennedy ve birçok Avrupa ülkesinin liderlerinden, idam cezalarının infaz edilmemesi yönünde birçok telkinler gelmiştir.⁸²

Ancak 22 kişiden oluşan MBK, idamların yapılmaması yönündeki telkinlere kulak tıkayarak, kararlar ilgili oylama yapmıştır. Oylama sonucunda; 9 ret oyuna karşılık 13 kabul oyu ile, on beş idam cezasının dördü onaylanmıştır. Yassıada Mahkemesi sonucunda idam cezasına çarptırılan on beş DP'liden on birinin cezası müebbet hapse çevrilmiştir. İdamına karar verilen dört kişi; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dur. Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamları gerçekleştirilmiştir. Celal Bayar'ın cezası ise, yaş haddinden dolayı müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.⁸³

DP'lilerin yargılandıkları mahkemelerde, darbeye sebep olan iki önemli dava; Kore Savaşı'na meclisten güvenoyu almadan katılma ve ABD ile imzalanan, Cento adı verilen ikili antlaşmaların davaları görüşülmemiştir. Bunun amacı yabancı devletleri yargılama sürecine karıştırmamaktır. Anayasa'ya aykırı olduğu söylenen bu suçlarla ilgili bir davanın Yassıada Mahkemeleri'nde görüşülmemesi bu mahkemenin meşruiyetine gölge düşürmüştür.⁸⁴

27 Mayıs 1960 Müdahalesi'nin, hükümet darbesi mi, yoksa ihtilal mi olduğu çok tartışılan bir konudur. MBK, idareyi sivillere devretmeyerek ve yeni kurumlar teşekküle getirerek basit bir hükümet darbesini ihtilal sürecine sokmuştur. Darbecilerin darbeden sonra kurdukları yeni kurumlar, MBK, Yüksek Adalet Divanı,

⁸¹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 190.

⁸² Birand vd., **a.g.e.**, s. 191.

⁸³ Birand vd., **a.g.e.**, s. 192.

⁸⁴ Aydemir, **a.g.e.**, s. 477.

Yüksek Soruşturma Heyeti ve Profesörler Heyetidir. Bu kurumlar darbe kurumlarıdır.⁸⁵

DP'lileri yargılayan Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulu'nun darbe organı olup olmadığını anlayabilmek için, ceza mahkemelerin çalışma sistemiyle bu organların çalışma sistemlerini karşılaştırmamız gerekir. Ceza mahkemeleri soruşturma mercilerinden gelen davalara bakar. Bu davalara bakan hâkimler; şahitleri ve avukatları dinleyip karara varırlar. İhtilal mahkemelerinde ise, soruşturma mercii çoğu zaman yoktur, karara varmak içinde şahit ve avukatlar dinlenmeyebilir. İstiklal Mahkemeleri buna örnek verilebilir. Yassıada Mahkemesi'ni bir İhtilal Komitesi olan MBK tayin etmiştir. Ayrıca ölüm cezalarının infaz edilmesi yetkisinin de bu komitede olması, bu mahkemenin İhtilal Komitesi olduğu gerçeğini göstermektedir.⁸⁶

Yassıada Mahkemesi, anayasayı ihlal suçları ile ilgili davaları görüşmek üzere kurulmuştur. Bu suçu işledikleri varsayılan on beş kişi de idam cezasına çarptırılmışlardır. Ancak Yassıada'da yargılananların sayısı beş yüz kişi civarındaydı. Buradan anlaşılacağı üzere on beş kişi dışındaki tutuklular, normal ceza mahkemelerinde de yargılanabilirlerdi. Burada bir usül hatası yapılmıştır. Yargılamalardaki hatalar yüzünden mahkemelerdeki duruşma sayısı çok fazla olmuştur. Bir buçuk yıl zarfında DP'lilerin aleyhine açılan 52 davadan ancak 18'i karara bağlanabilmiştir.⁸⁷

Yargılama sistemindeki bu hatalar, adaletsizlikler ve DP'lilerin antidemokratik bir şekilde tutukluluk süresi geçirmeleri, 1960 İhtilali'ni gerçekleştirenlerin insan haklarına aykırı davrandıklarını göstermektedir.

⁸⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s. 431.

⁸⁶ Aydemir, **a.g.e.**, s. 454.

⁸⁷ Aydemir, **a.g.e.**, s. 454-455.

D) 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN NEDENLERİ

Hükümet darbeleri ve ihtilaller, sosyal birer olaydır. Sosyal olayların sebepleri tek bir nedene bağlanamaz. Farklı sosyal olaylar ve etkenler birleşerek büyük sosyal olayları meydana getirirler. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin nedenlerine de bu bağlamda bakmamız gerekmektedir. 27 Mayıs'ın gerçekleştirilmesinde bir çok faktör etkili olmuştur. Birbirleriyle birleşerek 27 Mayıs'ın alt yapısını oluşturacak bu faktörler genel itibariyle; DP'nin on yıllık iktidarı sırasındaki icraatlarından etkilenen, muhalefet, üniversite, basın ve ordunun iktidara karşı duyduğu hoşnutsuzluk ortamıdır.⁸⁸

On yıllık DP İktidarı sırasında, darbenin altyapısı yavaş yavaş şekillenmiştir ve iktidarın son bir yılında meydana gelen hadiseler ülkede darbe sürecine girildiğini göstermektedir. Bu hadiseler; muhalefetin propagandaları, Topkapı Olayı, Çanakkale Olayı, Konya Olayları, Kayseri Olayları, 28-29 Nisan Öğrenci Olayları, 555 K Olayı ve Tahkikat Komisyonu'nun icraatları, alt yapısı şekillenen darbenin görünen sebepleri olmuştur.⁸⁹

Darbelerin sebeplerini şu başlıklar altında verebiliriz:

1) Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile İlişkisi

DP ile muhalefet arasındaki gerginlikler genel itibari ile 1954 yılında başlamıştır. CHP Milletvekili Cahit Yalçın, aynı zamanda Ulus Gazetesi'nin yazarıdır. Cahit Yalçın hakkında, DP aleyhinde yazdığı bir yazısından sonra savcılık tarafından soruşturma açılıp Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına çalışılmıştır. Bu olay, iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği başlatan sebep olarak görülebilir.⁹⁰

8 Temmuz 1953 tarihinde Millet Partisi, eski rejim yanlılarının akınına uğradığı, Mecelle ve eski yazıyı getirmek istemesi gibi nedenlerle kapatılmıştır. 1957

⁸⁸ Özdağ, a.g.e., s. 55.

⁸⁹ Bozbağı, a.g.e., s. 691.

⁹⁰ Özdağ, a.g.e., s. 56.

seçimlerinde birleşmeyi planlayan muhalif partiler, DP iktidarı tarafından değiştirilen seçim kanunu yüzünden bu isteklerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır.⁹¹

DP İktidarı'nın son yıllarında, CHP muhalefetini iyice artırmıştır. DP Yönetimi CHP'yi susturabilmek için bir dizi antidemokratik kanun çıkarmıştır. CHP ise kendisine yönelik sertlik tedbirlerine sertlikle cevap vermiştir ve ülkede söz sahibi olan tüm kurumları DP İktidarı aleyhine örgütlemiştir.⁹²

Ulus Gazetesi'nin başyazarı ve aynı zamanda İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker, ‘‘Menderes Tahkikat Komisyonu’nu kurarak, tek parti dönemine dönmek istemektedir’’ demiştir. Toker; Menderes’e karşı muhalefet, ordu, üniversitenin ve basının karşı koymasının kendiliğinden oluşan bir olay olmadığını, bu durumu CHP’nin organize edip desteklediğini ve kanalize ettiğini belirterek, İsmet İnönü’nün de darbenin oluşma sürecine yeşil ışık yaktığını ve darbeye beyin rolü oynadığını belirtmiştir. Ona göre İsmet İnönü darbenin yapılmasını istemiştir.¹⁶²

DP İktidarı'nın, bir hükümet darbesiyle yıkılmasına en büyük gerekçe olan Meclis Tahkikat Komisyonu, muhalefet açısından yukarıda belirtildiği gibi algılanmıştır.

DP açısından ise Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının sebebi; 1959 yılı itibari ile gereklilik arz ediyordu. Çünkü var olan muhalefet iktidar gerilimi, kendisini devleti oluşturan diğer teşekküllerde de göstermeye başlamış, ülke anarşi ve kargaşa ortamına doğru hızla ilerlemişti. Buna önlem alabilmek için bu komisyonun kurulması zorunlu görünüyordu. DP'nin Tahkikat Komisyonu'na bakış açısını, DP Hükümetleri'nde bakanlık yapmış olan ve Menderes'in siyasi yaşantısı boyunca çok yakınında yer almış olan Samet Ağaoğlu; 1959 yılı itibari ile ülke içten ve dıştan birçok yıkıcı akımın etkisine maruz kaldığından ülkenin içerisinde bulunduğu karışıklık ortamının düzeltilebilmesi için Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğunu belirtmiştir. Ağaoğlu'na göre, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve faaliyet göstermesi, hükümet açısından anayasal bir haktır şeklinde yorumlamıştır.⁹³

⁹¹ Özdağ, a.g.e., s. 56-57.

⁹² Aydemir, a.g.e., s.158.

⁹³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**, *Demokrasiden Darbeye 1957-*

Görüldüğü gibi DP Hükümeti Meclis Tahkikat Komisyonları'nın kurulmasını ve ona verilecek yetkiler ile ilgili kanunu anayasal bir hak olarak görmüştür. DP Hükümeti memleketin içerisinde bulunduğu karışıklık ortamından, bu komisyonun sıkı denetimleri neticesinde kurtulacağını düşünmüştür. CHP'liler ise bu komisyonun kurulma amacını ve komisyonun icraatlarını; DP'nin rejimi diktatörlüğe çevirdiği ve ülke kurumları üzerinde antidemokratik baskılarını artırdığı şeklinde yorumlamıştır.⁹⁴

2) Demokrat Parti'nin Halk ile İlişkisi

DP Yönetimi'nin, 1954 seçimlerinden sonra Malatya şehrini ikiye ayırması ve Adıyaman şehrini kurması ile yine aynı seçimlerin sonucunda, Kırşehir'i ilçe yapması, muhalefet tarafından; DP kendisine oy vermeyen seçmeni cezalandırıyor şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁵

DP Hükümeti, 6428 sayılı kanunu çıkararak mevcut seçim kanununda değişiklik yapmıştır. Bu kanuna göre; seçimlerde bir siyasi partiden milletvekili adayı olmak isteyen memurlara, mevcut seçimlerden altı ay önce görevinden ayrılma gerekliliği getiriliyordu. Seçilemedikleri takdirde ise yeniden görevlerinin başına dönmeleri zorlaştırılıyordu. Bu kanunun çıkarılma amacı DP'lilere göre; kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurları siyasete alet etmemektir. Bu kanun muhalefet cephesinde ise; memura yapılan bir baskı unsuru olarak düşünülmüştür.⁹⁶

Kamu çalışanlarının emekli olabilmeleri için otuz yıl olan çalışma süreleri, yirmi beş yıla indirilmiştir. Bu uygulama da muhalif kesim tarafından; hakim, savcı, subay, memur ve öğretim üyesi gibi kamu görevlilerinin siyasete alet edilmek

1960,1991, İstanbul, Bilgi Yayınevi, s.333-334.

⁹⁴ Aydemir, a.g.e., s. 158-159.

⁹⁵ Eroğul, a.g.e., s. 59.

⁹⁶ Eroğul, a.g.e., s. 59.

istenmediği gerekçesi ile çıkarılmıştır şeklinde yorumlanmıştır. Muhalefete göre, DP Hükümetleri çıkardığı bu kanunlarla; Türkiye’de bürokrasinin gücünü kırmak, çıbanbaşı olarak görülen bürokratları tasfiye etmek, bürokrasiyi yönetimden uzaklaştırmak istemiştir.⁹⁷

3) Demokrat Parti’nin Öğrencilere Karşı Tutumu

Üniversitelerin öğretim üyeleri ve öğrencilerinin büyük bir kısmı, DP’yi muhalefet yıllarında desteklemişler, iktidara gelme sürecinde ve iktidarının ilk yıllarında bu partinin yanında olmuşlardır. Ancak iktidarının ilk yıllarından sonra üniversiteler DP’ye, özgürlüklerin kısıtlandığı gerekçesiyle cephe almaya başlamıştır.⁹⁸

Üniversite öğretim üyeleri öğrencilere verdikleri derslerde, DP İktidarı aleyhinde propagandalar yapmışlardır. Aydınlara karşı önlem almaya çalışan DP Hükümeti; hocaları siyaset yapmaktan men etmek ve üniversitelerin devlet bütçesinden pay almalarını engellemek amacıyla, 21 Temmuz 1953 tarihli 6185 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanunla üniversiteleri susturamayan hükümet, 5 Temmuz 1954 tarih ve 6345 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanuna göre hükümet muhalifi öğretim üyeleri, MEB’in emrine alınmıştır. Hükümetin, üniversiteleri kontrol altına almak için aldığı bu gibi önlemler, üniversitelerin muhalif sesini susturmak bir yana daha da fazla arttırmıştır.⁹⁹

4) Demokrat Parti’nin Basın ile İlişkisi

Siyasal iktidarlar açısından basın ile kurulan diyalog çok önemlidir. Arkasına basının desteğini alan siyasi partiler, iktidar yolunda büyük yol kat etmiş demektir. Bunun bilincinde olan DP’li Yöneticileri, gerek muhalefet yıllarında, gerekse de iktidarının ilk üç yılında basınla olan diyaloglarını, çok ılımlı bir seviyede tutmuş ve

⁹⁷ Eroğul, a.g.e., s. 59.

⁹⁸ Eroğul, a.g.e., s. 60.

⁹⁹ Eroğul, a.g.e., s. 60.

basının büyük gücünü arkalarına almışlardır. DP Hükümeti basınla olan ilişkilerini daha da geliştirmek amacı ile; iktidara gelir gelmez, 1950 yılında Basın Kanunu'nu çıkardı. Bu kanun; 1932'de çıkarılan Basın Kanunu'na göre daha özgürlükçü, liberal, gazete kurmayı kolaylaştıran, gazete sahiplerini ve gazetecilerin yargılatılmasına karşı çıkan bir kanundu. DP Hükümeti, 1952 yılında bu kanunu geliştirmiş, gazetecilere sendikal haklar, sosyal güvenlikten faydalanan, kıdem tazminatı almaları gibi haklar vermiştir.¹⁰⁰

İktidarının ilk birkaç yıllarından sonra, DP Hükümeti'nin basına karşı, çeşitli önlemler aldığı görülmektedir. Hükümetin 1953'te çıkardığı Basın Kanunu'yla; bakanlara yönelik yapılan eleştirilere cezai hükümler getirilmiştir. Bu kanuna ilaveten 1954 yılında çıkarılan kanun ile beraber, basın ile DP Hükümetleri arasında yeni bir dönem başlamıştır. Bu kanun ile beraber namus, şeref ve haysiyet aleyhinde yayın yapılması ve itibar kırılması gibi yayınların yanında aile mahremiyetine yönelik yayın yapanlara, 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar para cezası verilmesi hükme bağlanmıştır. Eğer bu suçlar milletvekili ve bakanlara yönelikse cezalar daha da arttırılabilecekti. Bu kanunla beraber devletin itibarını sarsacak yayınları yapan medya mensupları, bir yıl ile üç yıl arası hapis cezası ile 2.500 liradan az olmayan para cezasına çarptırılacaktı.¹⁰¹

DP Hükümeti'nin 1953 yılında çıkardığı Basın Kanunu neticesinde, iktidar ile basın arasındaki gerginlik artmıştır. Bu kanuna itiraz eden, Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Cemal Sağlam, Bedii Faik, Fuat Arna gibi dönemin ünlü gazetecileri gerek hapis gerekse de para cezalarına çarptırılmışlardır. 1954 yılında çıkarılan Basın Kanunu'na 1956 yılında eklemeler yapılmış ve bu kanunun hükümleri daha da ağırlaştırılmıştır. 6 Nisan 1956 tarihli Basın Kanunu'na göre altı aydan fazla bir süre hapis cezası alan kişilerin gazete müdürlüğü yapamayacakları hükmü getirilmiştir. Yazılı basın ve radyo haberleri yoluyla, insanların şeref haysiyet ve onurlarıyla oynayan yayınları yapanlara verilen para ve hapis cezaları daha da arttırılmıştır.¹⁰²

¹⁰⁰Eroğul, a.g.e., s. 61.

¹⁰¹Eroğul, a.g.e., s. 61.

¹⁰²Eroğul, a.g.e., s. 61-62.

DP'nin basına yönelik aldığı tedbirlerden bir başkası da; kendi aleyhine yapılan olaylara yayın yasağı koymak olmuştur. Hükümetin çıkardığı kanunlarla koyduğu yasaklara uymayan gazeteciler, hapis cezası aldıklarında Ankara Kapalı Cezaevi'ne kapatılmışlardır. Bu cezaevine gazeteciler tarafından Hilton ismi koyulmuştur. Basına yönelik baskı uygulandığı suçlamalarına DP Hükümeti'nin savunması; basına hiçbir baskı yapılmadığı çünkü iktidarları döneminde kapatılan hiçbir gazete bulunmadığı yönündedir.¹⁰³

5) Demokrat Parti Asker İlişkileri

DP muhalefette olduğu dönemlerde; ordunun büyük bir kesimi tarafından destek görmüştür ve ordu içerisinde DP taraftarı gizli örgütler dahi kurulmuştur.¹⁰⁴

TSK'yı DP'ye yakınlaştıran nedenler ve ordunun DP'den beklentileri şunlardır: DP'nin kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş dönemine denk gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ordunun alt kademeleri, subay ihtiyacının fazla olması nedeniyle doldurulmuştur. Ordunun yönetim kademesi ise yaşlı ve kemikleşmiş bir yapıdaydı ve emekli olmak gibi bir tasarrufları da yoktu. Ordunun alt kademelerinde yığılan subaylar ise terfi etmek istiyorlardı. Bu isteklerini CHP'nin iktidar döneminde elde edemeyeceklerini anlayan subaylar DP'ye yakınlaşmıştır. CHP iktidarının son dönemlerinde orduda, dünya konjonktürü ile doğru orantılı olarak bir revizyon ve modernizasyon çalışmaları başlatılmıştı. CHP Hükümeti'nin ABD'den aldığı Truman yardımlarını ordu bünyesinde kullanması rahatsızlıklara neden olmuştur.¹⁰⁵

Kurtuluş Savaşı sonrasında itibaren yönetimde söz sahibi olan CHP Hükümetleri birçok kalkınma planını uygulamaya sokmuş, ancak bunların

¹⁰³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁰⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁰⁵ Eroğul **a.g.e.**, s. 21-22.

hiçbirinden olumlu bir sonuç alamamıştır. Ülkenin yokluk ve yoksulluk içerisinde bulunması orduyu çok rahatsız ediyordu. Büyük beklentiler içerisinde bulunan orduda, DP'nin sorunlara el atacağı fikri hâkimdi. Bu fikirler doğrultusunda TSK, DP'yi iktidara gelme sürecinde desteklemiştir. Hatta TSK, 1950 seçimi sonucunda CHP'nin yönetimi DP'ye devretmeme tehlikesine karşı DP'den yana bir darbe girişiminde dahi bulunmayı tasarlamıştır. Fakat ilerleyen yıllarda DP İktidarı, ülkedeki tüm kurumları olduğu gibi orduyu da kaybedip karşısına almıştır.¹⁰⁶

Orduyu DP ile fikir ayrılığına iten en büyük etken; ülke yönetiminde söz sahibi olmaya alışmış olan TSK'nın DP İktidarı ile birlikte, yönetimden soyutlanması olmuştur. TSK kendisini partiler üstü bir güç olarak görmektedir ve kendisini hükümetlere karşı değil de devlete karşı sorumlu görmektedir. Bunu darbenin lideri Cemal Madanoğlu şöyle ifade etmiştir:

“Subay yetişirken kafasına, ülkeyi savunmakla görevli olduğu iyice girer. Bu yurt savunması yükümlülüğü karşısında, kendisini devletin hizmetinde görür. Biz kendimizi devletin hizmetinde görürüz. Yani bakanlara öyle pek kulak asmayız. Bakanlar bütçeyi yaparlar, şunu bunu tanzim ederler. Biz devletin hizmetindeyiz.”¹⁰⁷

30 Mayıs 1949 tarihinde dönemin CHP Hükümeti tarafından, Genelkurmay Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlayan bir kanun çıkarılmıştır. Bu düzenleme neticesinde TSK, mevcut hükümetlerin emri ile hareket etmek zorunda bırakılmıştır. Bu da CHP'nin son dönemleri ile birlikte ordu içerisinde, sivil yönetimlere karşı bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur.¹⁰⁸

DP'nin aslında ordu üzerinde programlı ve bilinçli bir siyaseti yoktur. Hükümet tarafından ordu tüm kademeleriyle birlikte kontrol altına alınmamıştır. Aslında ordunun üzerine gidilmek de istenilmemiştir. Ordunun üst kademeleri DP Hükümetleri'ne karşı devamlı bağlılıklarını bildiriyordu. DP yöneticileri de, Ülkenin bu en güvenilir kurumunun kendisine karşı girişeceği darbe hareketini aklına dahi getirmemiştir. DP'nin TSK'ya karşı bilinçli bir siyaset gütmemesinin bir başka

¹⁰⁶ Aydemir, a.g.e., s. 430.

¹⁰⁷ Özdağ, a.g.e., s. 22.

¹⁰⁸ Özdağ, a.g.e., s. 23.

nedeni ise, CHP döneminde ordunun siyasete karışmadığını görmesi ve kendi döneminde de böyle devam edeceğini düşünmüş olmasıdır.¹⁰⁹

Ordu ile DP İktidarı arasındaki ilk olumsuz ilişki, daha DP İktidarı'nın ilk birkaç gününde yaşandı. Ordu'nun üst kademesinin DP'ye karşı darbe girişiminde bulunacağı ihbarını alan hükümet, ordunun üst kademesinde revizyona gitmiştir. Bu revizyon hareketi ordunun subay heyeti tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ordunun yönetim kademesine, Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere yeni isimler atanmıştır. Subay takımı bu atamaları politik bulmuş, üst kademelerine DP'lilerin atandığını düşünmüşlerdir. TSK'nın alt kademelerinde biriken subaylar, isteklerini yüksek kumanda heyetine kabul ettiremiyorlardı. Bu da orduda hizipleşmelere neden olmuştur.¹¹⁰

İkinci Dünya Savaşı neticesinde oluşan iki kutuplu dünyadan batı tarafına yakınlaşmayı kendisine uygun gören Türk Hükümetleri, ABD önderliğindeki batı dünyasına entegre olmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti, batı dünyasının kurucusu olduğu uluslararası örgütlere de, üye olmak zorunda kalmıştır. Türkiye, gerek Sovyet tehlikesine karşı korunabilmek, gerekse de ABD'den ekonomik yardım alabilmek amacı ile Nato'ya üye olmak istemiştir.¹¹¹

Bu amaç uğrunda Türkiye, sınırlarından çok uzaklarda yapılan ve tam bir kutuplar savaşına sahne olan Kore Savaşı'na katılmak zorunda kalmıştır. 4500 Türk Askeri bu savaşta, Güney Kore'nin yanında yer almıştır. Bunun bir ödülü olarak da, 8 Şubat 1952 tarihinde Nato'ya üye olunmuştur. Aslında Türkiye'nin Nato'ya üye olmasında Kore Savaşı'na katılmasından çok, ABD'nin, Türkiye'nin stratejik öneminden faydalanmak istemesinin daha çok etkisi olmuştur.¹¹²

Türkiye'nin Nato'ya üye olma isteği, dönemin askeri, siyasi ve sivil çevrelerinin ortak hedefiydi ve milli bir davaydı.¹¹³

¹⁰⁹ Özdağ, a.g.e., s. 24.

¹¹⁰ Özdağ, a.g.e., s. 25.

¹¹¹ Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş**, Ankara, Olgaç Yayınevi, s. 38.

¹¹² Eroğul, a.g.e., s. 116.

¹¹³ Eroğul, a.g.e., s. 116.

Nato'ya giriş ile beraber, ABD ile ilişkiler sıklaşmıştır ve iki ülke arasında Cento adı verilen ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu ikili anlaşmalar ve Nato'ya katılım çerçevesinde yabancı komutanlara; savaş ve tatbikatlarda, Türk Askeri birliklerine komuta etme yetkisi, yani Türk Ordusu üzerinde bir denetim yetkisi verilmiştir. Bu komuta etme yetkisi ile birlikte yabancı komutanlar, rütbelerine bakılmaksızın Türk Askeri karşısında üstünlük sağlıyordu. Ayrıca batılı ülkelerde üç yıl olan harp akademisi eğitimi Türkiye'de bir yıla düşürülmüştür.¹¹⁴

TSK'nın DP'ye karşı tavrı olmasına neden olan bir başka neden ise, DP'nin TSK'yı kullanarak bir dizi başarısız, uluslararası pakta imza atmasıdır. Türkiye ABD'nin isteklerini yerine getirmek ve batı sınırını güvence altına almak amacı ile, Yunanistan ve Yugoslavya ile 28 Şubat 1953 tarihinde Balkan Paketi'ni imzalamıştır. Ancak bu pakt Stalin'in ölümünün, uluslararası dengeleri değiştirmesi üzerine, geçerliliğini yitirmiştir. Bağdat Paketi ise ABD, İngiltere, Pakistan ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Bu pakt da 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen Irak Devrimi neticesinde dağılmıştır.¹¹⁵

Bu gibi siyasi olayların dışında; 1955 yılının 29 Ekim kutlamalarında Milli Savunma Bakanı'nın, Genelkurmay Başkanı'na parmağıyla gel şeklinde işaret yapması, Genel Kurmay başkanının arabasındaki kırmızı renkli plakanın değiştirilmesi ve TSK'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması gibi şekli nedenler de, TSK'nın DP'ye karşı dış bilemesine neden olmuştur. Ordunun DP İktidarı'ndan duyduğu rahatsızlık daha 1949 yılında başlamıştır.¹¹⁶

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin gerçekleştirilmesine neden olan etkenlerden birisi de; CHP lideri İsmet İnönü ve DP lideri Adnan Menderes'in ortamı geren, kışkırtıcı sayılabilecek konuşmalarıdır. Menderes'in DP'li milletvekillerine hitaben: “Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz, orduyu yedek subaylarla bile idare edebilirim, odunu aday göstersem milletvekili seçilir” sözlerine karşılık, İsmet İnönü'nün: “Çareler tükenince ihtilal mübah olur, sizi ben bile

¹¹⁴ Özdağ, a.g.e., s. 38-41.

¹¹⁵ Özdağ, a.g.e., s. 42-46.

¹¹⁶ Özdağ, a.g.e., s. 52-54.

kurtaramam'' gibi sözleri, zaten bir hareketlilik içerisinde olan orduda, itici bir unsur olmuştur.¹¹⁷

27 Mayıs Hükümet Darbesi TSK içerisinde kurulan ve faaliyet gösteren birçok gizli darbe örgütü tarafından yapılmıştır. Darbeyi gerçekleştiren bu örgütler; Tuzla Uçaksavar Okulu, Harp Akademisi, Okan Aydemir, Kocaş, Yüksek Kumanda Akademisi (Talat Aydemir Hücresi), Özdağ – Esin ve Birleşik Örgütleri'dir.¹¹⁸

E) 1960 DARBESİ'NİN EKONOMİK NEDENLERİ

On yıllık DP İktidarı döneminde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, birçok alanda tarihinde görülmemiş bir kalkınma ivmesi kazanmıştır. Tarım, ticaret, sanayi ve benzeri alanlarda müthiş rakamlara ulaşılmış, ülkenin her tarafında şantiyeler kurulmuştur. DP bu kalkınma ve tarım alanındaki kapasiteyi yükseltme programlarını, ABD'den aldığı krediler vasıtasıyla yürütmüştür. Bu yöntem, DP İktidarı'nın ilk yıllarında etkili oldu. Ancak sonraki dönemlerde alınan dış borçlarda ödeme zorlukları çekilmiş, bunun neticesinde DP'nin ekonomi politikası çökmüştür.¹¹⁹

DP Hükümeti, ekonomik krizi çözmek amacı ile, 4 Temmuz 1958 Ekonomi Kararları'nı alarak kalkınma planlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu kararların alınması ile ekonomik alanda; dış ticaret açığını dengelemek, borç ödemelerini kolaylaştırmak ve yüksek enflasyon değerlerini düşürmek hedeflenmiştir. 1958'de Türk parası devalüe edildi. Devalüasyon yüksek enflasyon oranını düşürmede etkili olmuştur. Yerli sanayinin desteklenmesi amacıyla, ithal malların ülkeye girişine kısıtlama getirilmiştir. Ancak bu uygulama fiyat artışlarına neden olmuş, karaborsayı arttırmıştır.¹²⁰

1958 Kararları ile ekonomik alanda uygulanan sıkıyönetim ile birlikte; işsizlik oranı artmış ve yükseltelen vergi oranları halkın daha fazla ezilmesine neden

¹¹⁷ Tefik Subaşı, **Bir Arpa Boyu**, 2004, İstanbul, Karakutu Yayınları, s. 17.

¹¹⁸ Özdağ, **a.g.e.**, s. 75-87.

¹¹⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 263.

¹²⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 254.

olmuştur. DP İktidarı'nın 1958 Kararları doğrultusunda uyguladığı ekonomi politikasının olumlu etkileri ilerleyen yıllarda görülebilmiş, ancak DP İktidarı bunu görememiştir.¹²¹

F) 1960 DARBESİ'NİN SINIFSAK NEDENLERİ

27 Mayıs Darbesi'nin nedenlerine, ülke yönetiminde etkili olan iki farklı sınıfın mücadelesi olarak bakılabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde, devletin kuruluşundan beri iki zümre etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin iki ayrı yüzünü oluşturan bu zümreler; devletçi seçkinler ve gelenekçi liberallerdir.¹²²

Devletçi seçkin cepheyi oluşturanlar, halktan kopuktur ve halkın desteğini yok saymaktadır. Bunlar batılı devletlerin kurumlarını ve sistemlerini Türkiye'nin yönetiminde uygulamak istemişlerdir. Bu doğrultuda batıdan, birçok fikir ve kurumu transfer etmişler, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda devletçilik sistemini benimsemişlerdir. Devletçi seçkinler, kendilerini Atatürk Devrimleri'nin koruyucusu ve ülkenin modern yüzü olarak görmekteydiler. Bu yüzden, Türk toplumunu oluşturan dinamikleri yok saymışlar, vatandaş devlet karşı yabancılaştırmışlardır. İttihat ve Terakki ile daha sonra kurulan CHP, bu düşünce yapısının temsilcileridir.¹²³

Gelenekçi liberal cephe ise; bürokrasiye büyük önem veren devletçi seçkinlerden farklı olarak kendisini halkın temsilcisi olarak görmüştür. Halktan kopup geldiklerini her fırsatta belli etmişlerdir. Bu kesim kendisini Osmanlı kültürünün takipçisi olarak görmüş, İslam dininin koruyuculuğu rolünü üstlenerek halkın desteğini almayı planlamıştır. Bu cephenin temsilcisi olan siyasal partileri ise, Hürriyet ve İtilaf Partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Fırka, DP ve

¹²¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 255.

¹²² Mehmet Altan, **Darbelerin Ekonomisi**, 2006, İstanbul, Sis Yayıncılık, s.63

¹²³ Altan, **a.g.e.**, s. 65.

Adalet Partisi'dir. Gelenekçi cephe, devletçi cephe tarafından baskı altında tutulmuştur.¹²⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde söz sahibi olan bu iki cephenin birbirleriyle mücadelesi devletçilerin gelenekçi kanattan, yönetimi tekrar alma isteği 1960 Darbesi'nin en büyük sebebidir. 1960 sonrası dönemde Türk siyasetinin iki önemli ismi; gelenekçi liberal cephenin temsilcisi, Süleyman Demirel 1960 darbesini; "Halkın elinden devleti alma," Devletçi seçkin cephenin temsilcisi Bülent Ecevit ise "Halk hareketi olarak değerlendirmiştir." Demirel ve Ecevit'in bu saptamaları, iki kutup arasındaki düşünce farklılıklarını göstermektedir.¹²⁵

DP; gücünü halktan alan, devlet ile halkı barıştıran partidir. DP'nin her alanda uygulamış olduğu liberal politika, büyük toprak sahiplerini, tüccar kesimini ve halk kitlelerini bu parti etrafında toplamıştır. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, o döneme kadar ülke yönetiminde söz sahibi olan sivil ve askeri bürokrasinin etkisi kırılmıştır. Bu devletçi ve seçkin kadro, ülke yönetiminde etkinliğini tekrardan kazanabilmek amacı ile 1960 Darbesi'nin yapılmasında rol oynamıştır.¹²⁶

G) 1960 DARBESİ'NİN ÖZELLİKLERİ

27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yirmi yıl sürecek, Askeri Darbeler dönemini başlatmıştır. 1960 Darbesi'nden sonra; TSK tarafından 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri yapılmıştır. 27 Mayıs Türkiye siyasetinde, milli irade dışındaki çözüm arayışlarını güçlendirmiştir. Yani ülke siyasetine hakim olan kargaşa ortamının düzeltilmesinde, demokrasinin gücüne değil de ordunun gücüne dayanılması fikrini doğurmuştur.¹²⁷

27 Mayıs Hareketi ordunun bilinçli olarak gerçekleştirdiği bir hareket değildir. Bu hareket, ordunun tamamına mal edilemez. Çünkü TSK'nın çoğunluğu, 1960 Darbesi'nde rol oynamamıştır. Zaten ordunun büyük bir kesimi, böyle bir

¹²⁴ Altan, **a.g.e.**, s. 66.

¹²⁵ Altan **a.g.e.**, s. 66.

¹²⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 268.

¹²⁷ Toktamış Ateş, **68'li Olmak**, 1995, Ankara, Ümit Yayıncılık, s. 30.

hareketin gerçekleştirileceğinden habersizdir. Ancak 27 Mayıs'ın hazırlayıcılarının ve gerçekleştirenlerinin asker olması, bu hareketi bütün orduya mal etmiştir.¹²⁸

1960 Darbesi, TSK'nın küçük rütbeli subayları tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbe sırasında ordu içerisindeki emir - komuta zinciri kaybolmuştur. Ordunun en üst kademesinde yer alan Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanları yok sayılmış, ordudaki hiyerarşik düzene uyulmamıştır. Darbenin hazırlayıcıları çoğunlukla, 30-35 yaş aralığına bulunan yüzbaşı ve teğmenlerdir.¹²⁹

27 Mayıs 1960 Darbesi; Türkiye Cumhuriyeti'nin daha sonra yaşadığı; 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi'nden çok farklı bir askeri müdahaledir. 1960 Darbesi'nin sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası ile; demokratik haklar geliştirilmiş, basına, işçiye, üniversitelere verilen özgürlükler arttırılmıştır. Bu bakımdan 1960 Darbesi, diğer askeri müdahalelerden farklıdır.¹³⁰

H) 1960 DARBESİ'NİN GETİRDİKLERİ

1960 Darbesi'nden sonra, darbeyi yapanlar tarafından ortaya çıkarılan yeni kurumlar, hükümet darbesini darbe sürecine sokmuştur. Bu darbe kurumları; Milli Birlik Komitesi, Anayasa Komisyonu, Yüksek Adalet Divanı, Yüksek Soruşturma Kurulu ve çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu hükümettir.¹³¹

Darbenin yapılma amacı; yönetimi DP'nin elinden alıp, başka bir sivil idareye devretmekti, ancak MBK, içerisinde yer alan farklı grupların tesiri ile yönetimi sivil idareye devretmekte yavaş hareket etmiştir. Yönetim sivil idareye, CHP'lilerin ve aydınların yoğun telkinleri sonucunda, MBK içerisindeki iktidarda kalma yanlısı olan 14'ler grubunun tasfiye edilmesi ile devredilebilmiştir.¹³²

¹²⁸ Ateş, **a.g.e.**, s. 33.

¹²⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 395.

¹³⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s. 35.

¹³¹ Birand vd., **a.g.e.**, s. 143.

¹³² Birand vd., **a.g.e.**, s.181.

27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yaşantısında yirmi yıl sürecek darbeler dönemini açmıştır. Bu dönemde TSK tarafından, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahaleleri yapılmıştır.¹³³

1960 Darbesi ile beraber, TSK'nın Türk siyasetindeki etkisinin artmasıyla birlikte, ülkede toplumsal açıdan büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde köyden kente göçler artmış, siyaset sahnesinde söz sahibi olan yeni aktörler, halkı devletten uzaklaştırmıştır.¹³⁴

Darbeden sonraki ilk seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış, bu seçimlerde DP çizgisini takip eden siyasi partiler büyük bir zafer kazanmışlardır. 1961 seçimlerinde CHP'nin 173 milletvekiline karşılık, kendisini DP'nin devamı olarak gören Adalet Partisi 158, Yeni Türkiye Partisi 65, Cumhuriyetçi Köylü Partisi 54 milletvekili çıkarmıştır. Bu seçim kamuoyunda, Adnan Menderes'in zaferi olarak yorumlanmış, DP çizgisinin hala büyük bir oy potansiyeline sahip olması orduda büyük bir tedirginliğe neden olmuştur. 1961 seçimlerinden sonra AP'nin yükselişi devam etmekle birlikte, 1965 seçimlerinde Süleyman Demirel liderliğindeki AP, CHP'nin 134 milletvekiline karşılık, 240 milletvekili çıkararak iktidara gelmiştir.¹³⁵

27 Mayıs'tan sonra MBK tarafından, temel hak ve hürriyetleri anayasa güvencesi altına alan, çok partili demokratik sistemi pekiştiren, Türkiye Cumhuriyeti'nin en özgürlükçü anayasası olma niteliğindeki 1961 Anayasası hazırlandı ve DP dönemindeki Akıllar Meclisi'ne benzer bir senato vücuda getirildi. Bunun yanında rejimin kurallarını belirleyen Anayasa Mahkemesi kuruldu. Danıştay'ın sahip olduğu, idarenin ve yürütmenin tasarruflarını denetleme yetkisi genişletildi.¹³⁶

DP'nin devamı niteliğindeki partiler, bu yeni kurumsal yapılanmayı; atanmışların seçilmişler üzerindeki denetimini güçlendiren, hürriyet aleyhtarı

¹³³ Ahmet İnsel, **Demokrasinin Sancılı Yılları**, 2002, İstanbul, Cumhuriyet Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, C.3, s. 2.

¹³⁴ İnsel, **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁵ Süleyman Demirel, **1973'e Bakarken**, 1995, Ankara, Atak Matbaası, s. 3.

¹³⁶ Bedri Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımız**, 1994, Ankara, Ümit Yayıncılık, s. 347.

uygulamalar olarak yorumlamışlar ve 1961 Anayasası'nda değişiklik yapılması taleplerini sürekli gündemde tutmuşlardır.

1961 Anayasası ile TSK'ya, siyasi yönetime müdahale hakkı tanınmıştır. Milli Güvenlik ve Tabii Senatörlük Kurumları kurularak TSK'ya, Türkiye Cumhuriyeti rejiminin koruyucusu ve güvencesi olma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiyle TSK; yürütme ve yasama güçlerini yönlendirme, denetleme ve fikirlerini beyan etme hakkına sahip olmuştur. Böylece TSK yürütmedeki yetkisini yasal çerçeveye oturtmuştur.¹³⁷

1960 Darbesi'ni, emir - komuta zincirini hiçe sayarak gerçekleştiren cuntacı örgütler, 12 Mart 1971 Darbesi ile ordudan tasfiye edilmiştir. 1980 Darbesi ise emir-komuta kademesine uyularak gerçekleştirilmiştir. 1961 Anayasası'nın kabulü ile Türkiye'ye aşırı özgürlükçü ortam hakim olmuş, bunun neticesinde sosyalizm ülkede yayılmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin yanında Disk, Türk - İş gibi işçi sendikaları kurulmuştur.¹³⁸

Devlet kademelerinde meydana gelen değişim ile birlikte halk arasında sosyalizm yanlısı bir gençlik kitlesi oluştu. Vietnam Savaşı, Küba ve Afrika Devrimlerinden beslenen bu gençlik kitlesi, 68 kuşağı olarak bilinen devrimci kuşağını oluşturdu. Sosyalizm yanlısı olan bu gruba karşılık, DP'nin devamı niteliğindeki, anti - komünist, milliyetçi ve muhafazakâr bir toplum kesimi oluştu. Bu muhafazakâr kesim, TSK'nın komünizme yönelen, sosyalist gruplara karşı verdiği mücadeleden kuvvet bularak, güçlenip örgütlenmiştir. Bu grup, yurdun dört bir yanında uyanış ve milli şahlanma mitingleri düzenleyerek büyük kitleleri arkasından sürüklemiştir. Bu muhafazakar kesim, Türkiye'de sol eğilimlere karşı denge unsuru olmuştur.¹³⁹

Türkiye'de 1965 yılından sonra, AP İktidarı'na muhalif olan kesim meydanlara çıkarak, ülke genelinde işçi grevleri, toprak yağmalamaları ve öğrenci olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur. Birbirine zıt olan bu iki kesimin meydana

¹³⁷ Demirel, **a.g.e.**, s. 5.

¹³⁸ Birand vd., **a.g.e.**, s. 183.

¹³⁹ Birand vd., **a.g.e.**, s. 83.

getirdiği anarşı ortamı 12 Mart Muhtırası'na neden olmuştur. 1961 Anayasası'nın aşırı özgürlükçü, temel hak ve özgürlükleri arttıran maddeleri; 12 Mart Muhtırası'ndan sonra da yasa dışı sol örgütlerin ve sendikaların faaliyet göstermesine neden oldu. Bu militan gruplar, muhafazakar ve milliyetçi halk kesimiyle çatışmaya devam etmiştir. 1971 ve 1973 yıllarında, 1961 Anayasası'nın bazı maddelerinde yapılan değişiklikler, bu anarşı ortamını düzeltmeye yetmemiştir.¹⁴⁰

Yaşanan iki ayrı darbenin de çözüme kavuşturamadığı anarşı ve kargaşanın durdurulması gerekliliği ve bozulan devlet otoritesinin yeniden sağlanması gibi gerekçelerle TSK, Türk siyasetine yapacağı üçüncü müdahalesinin hazırlıklarına 1978 yılında başlamış ve müdahaleyi 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirmiştir.²¹¹

D) 1961 ANAYASASI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

27 Mayıs Hareketi'nin bir askeri müdahale, ortaya çıkan durumun da bir "Askeri Rejim" olmasına karşın, ülkede bir önceki dönemle kıyaslanmayacak genişlikte bir özgürlük ortamı doğmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs'ın ilk ve esas gündem maddesi, demokrasinin kurumsallaştırılmasını sağlayacak yeni bir anayasanın hazırlanması olmuştur. 1924 Anayasası'nın, çok partili ve dengeli bir demokrasinin işleyebilmesi için ne kadar yetersiz kaldığı olaylar içinde görülmüştü. Öte yanda, çok partili ve dengeli bir demokrasinin asgari noktaları konusunda bir anayasal program taslağı da oluşmuştu. Dış ülkelerin tecrübelerinden de esinlenerek 1957'den beri CHP tarafından oluşturulan ve İlk Hedefler Bildirisi'yle somutlaşan bu taleplerin hemen tümü daha sonra 1961 Anayasası'nın köşe taşları haline gelecektir. Dolayısıyla, anayasal birikim yönünden de belli bir olgunluk düzeyine erişilmiştir.

Yeni bir anayasanın hazırlık çalışmalarının başlaması 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbeden sonra idareyi ele alan Milli Birlik Komitesi'nce aynı günün ilk saatlerinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden davet edilen 7

¹⁴⁰ Ateş, a.g.e., s. 13-16.

öğretim üyesine tevdi edilmişti. Bu Anayasa Komisyonu'na daha sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülteleri'nden üç öğretim üyesi daha katılmıştır. Bu kurul, bir "Ön Tasarı" hazırlamıştır. Bu arada, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne mensup öğretim üyelerinden bir kısmı gerekçeleriyle birlikte bir anayasa ön tasarısını hazırlayarak yayımlamıştır. Her iki ilim komisyonu da 1924 Anayasası'nda daimi surette faydalanmış kanunun günün ihtiyaçlarına cevap verebilen hükümlerini muhafaza etmiştir. Yabancı Anayasalardan ise İtalya ve Batı Almanya gibi dikta rejimlerinden yeni kurtulmuş devletlerin anayasaları ile 1958 Fransız Anayasası'ndan yararlanılmıştır. Bu iki ön tasarı, Kurucu Meclis açıldıktan sonra bu meclis içinde kurulan Anayasa Komisyonu'nun çalışmalarında kaynaklık etmiştir. Bunlardan İstanbul ön tasarısı "Etüd Metni" Ankara'nın tasarısı ise "Yardımcı Metin" olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra toplanan Kurucu Meclisçe 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiş, Devlet başkanı sıfatını taşıyan Milli Birlik Komitesi başkanı tarafından yayımlandıktan sonra 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuştur¹⁴¹. Daha sonra yeni anayasa kabul edildiği için bir kısım hükümleri o tarihte, bütünü ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçildiği tarih olan 15 Ekim 1961'de yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen bu anayasa, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" başlığını almıştır.

İ) 1961 ANAYASASININ ÖZELLİKLERİ

1961 Anayasası 6 kısım, 157 asıl ve 22 geçici maddeden meydana gelmiştir. Asıl ve geçici maddelerin manası şudur: Asıl maddeler, devamlı olarak yürürlükte olan maddelerdir. Gerçi Anayasa "*asıl madde*" tabirini kullanmamış, sadece *geçici madde* tabirini kullanmıştır. Örnek verecek olursak; geçici 5. maddeye göre, "*T.B.M.M. üyelerinin and içtikleri toplantının ertesi günü Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Cumhurbaşkanının seçilmesiyle 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanunla kabul edilmiş olup devlet başkanlığı görevi kendiliğinden sona erer.*" 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra seçimler yapılmış ve 25 Ekim 1961 tarihinde T.B.M.M. üyeleri and içmişler ve arkasından geçici 5. madde hükmü gereğince

¹⁴¹ Özkan Tikveş, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, 1982, İzmir, Acargil Matbaası, s.133.

Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. İşte, bu şekilde yapılan cumhurbaşkanı seçimiyle, 5. maddenin yürürlüğü sona ermiştir. Bu sebeple buna geçici madde denilmektedir. Geçici maddeler Anayasanın ilk şeklinde 11 taneydi, fakat daha sonra yapılan değişikliklerle ilaveler yapılmış 22 geçici maddeye ulaşmıştır.

Anayasanın kısımlarının isimlerini belirtecek olursak; *birinci kısım*: Genel esaslar, *ikinci kısım*: Temel Haklar ve Ödevler, *üçüncü kısım*: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, *dördüncü kısım*: Çeşitli hükümler, *beşinci kısım*: Geçici hükümler, *altıncı kısım*: Son hükümler, başlığını taşımaktadır¹⁴².

Bir ara iki tane md. Anayasa'da yer almış, ancak daha sonra bu duruma son verilmiştir.

Anayasanın uzunluk ve kısalığı konusunda, her halde fazla tenkit yapılamaz. 157 asıl ve 22 geçici maddeden meydana gelen bir Anayasa uzun değildir; kısa da sayılmaz. 1921 tarihli Anayasa, hatırlanacağı üzere 23 asıl madde ve 1 yan maddeden meydana geliyordu. 1876 tarihli Anayasa 119 madde idi, 1924 tarihli Anayasa ise 105 maddeden meydana geliyordu. Demek ki, bu uzunluktaki bir Anayasa kısa sayılmaz, uzun da değildir. Dünyanın en uzun anayasalarından biri olan Hindistan Anayasası'nın 395 madde olduğunu bilmek, bu konuda fikir verebilir.

¹⁴² Tikveş, a.g.e., s.136.

İKİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI

A) MUHTIRA BİLDİRİSİ

1. Parlamento ve hükümet süre gelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirmemiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içerisine düşürülmüştür.

2. Türk Milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclisimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkilap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

Bilgilerinize.

Memduh TAĞMAÇ Orgeneral Genel Kurmay Başkanı ve MGK Üyesi

Faruk GÜRLER Orgeneral Kara Kuvvetleri Komutanı ve MGK Üyesi

Celal EYİCEOĞLU Oramiral Deniz Kuvvetleri Komutanı ve MGK Üyesi

Muhsin BATUR Orgeneral Hava Kuvvetleri Komutanı ve MGK Üyesi¹⁴³

¹⁴³ Tek, a.g.e., s.113.

B) 12 MART ÖNCESİ GELİŞMELER

Türkiye’de yeni bir dönemi başlatan 12 Mart Muhtırası’na giden yolda pek çok gelişme olmuş, pek çok faktör rol oynamıştır. On yıl sonra gerçekleşen Muhtırayla karşı karşıya gelinmesinde altmışlı yıllardaki sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin büyük rolü olmuştur. Bunu bir süreç içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Aslında Mart 1971’de herkesin olağanüstü bir takım gelişmelerin beklentisi içerisinde olduğu ve muhtıranın sürpriz olarak karşılanmadığı gerçeği açıkça görülmektedir. 12 Mart Muhtırası’nın sürpriz olmamasında 27 Mayıs Darbesi’nden itibaren yaşananların ve uygulamaların etkili olduğu görülmektedir.

12 Mart’a geline süreçte bir yandan iç toplumsal gelişmelerin, diğer yandan ise dünyada meydana gelen oluşumların etkisi olmuştur. Bir bakıma iç ve dış dinamik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir yeni durumla karşı karşıya olunduğu söylenebilir. Muhtıranın birinci maddesinde mevcut durumun tespiti beyanında belirtilmiş olan “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar...” yetmişlerin başındaki Türkiye’nin durumunu özetlemektedir. Altı çizilen “anarşi ve kardeş kavgası”na uygun zemin, altmışlı yıllarda yaşanan toplumsal değişimin, hızlı sanayileşmenin, kentleşmenin, burjuvazi ve aydın sınıflar içerisindeki farklılaşmanın ortaya çıktığı bir ortamın ürünü olmuştur. Bu zemini resmetmeden 12 Mart’ı anlamak ve buraya nasıl geldiğini değerlendirebilmek imkansız görülmektedir.¹⁴⁴

Altmışlı yıllardaki gelişmelerde etkili olmuş pek çok sorundan söz edilebilir. Bunların başında ciddi bir *kurumsallaşma sorununun* geldiği söylenebilir. 27 Mayıs Darbesi 1924 Anayasası ile kurulan Birinci Cumhuriyet’in kurumsal yapısının yerine 1961 Anayasası ile yeni bir kurumsal yapı getirmiştir. Tek parti refleksleri ve Cumhuriyet’in kuruluş dönemindeki kaygıları üzerine yükselen 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılarak yerine nispeten liberal açılımlara dayalı, özgürlükçü ve çağdaş gelişmeleri dikkate alan bir anayasa yürürlüğe sokulmuştur. 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti’ni gelişmeler ışığında yeniden örgütleyerek “insan haklarına (...) dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti” olarak

¹⁴⁴ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, 2002, İstanbul, Beta Yayınları, s.382-383.

tanımlamıştır. Bu temel ilkeler çerçevesinde örgütlenen yeni devletin kurumsal yapısının öncekinden önemli farklılıklar göstermesi normaldi.

Ne var ki temel sorun 1961 Anayasası'nın kurumsallaşmasında yaşanmıştır. Yeni anayasanın temel niteliklerine ve getirdiği çağdaş kurumlara bakılmaksızın yapılışı sürecinde ortaya konan yanlışlar nedeniyle ciddi bir kurumsallaşma sorunuyla karşı karşıya gelinmiş ve bu durum siyasi bunalımı körükleyen bir unsur olmuştur.¹⁴⁵

12 Mart'a giden yolda etkili olan bir diğer gelişme altmışlı yıllarda sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan değişimler ve bu değişimlerin siyasal hayat üzerinde yarattığı baskıdır. Altmışlı yıllar hem Türkiye'nin iç kamuoyunda, hem de dünyada önemli yeni yönelişlerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Dünyada uluslar arası ilişkilerde Doğu ve Batı Blokları arasındaki Soğuk Savaş hali devam etmekle birlikte bloklar arasında *Detant* (yumuşama) gündeme gelmiş, silahların sınırlandırılması konusunda görüşmeler başlamış ve taraflar arasında yakınlaşma gerçekleşmiştir. Bunun Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı bulunan ve Doğu Bloku'ndan gelecek saldırılara karşı Batıyı korumaya çalışan Türkiye'nin siyasal hayatını etkilememesi düşünülemezdi. Ayrıca altmışların ortalarında patlak veren Kıbrıs kriziyle ilgili gelişmelerde Batılı müttefiklerin Türkiye'yi yalnız bırakmaları ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson'un bir Sovyet saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'yi savunmama tehdidinde bulunması batıya karşı duyulan güveni sorgulanır hale getirirken şimdiye kadar izlenen dış politikanın önceliklerinin ve stratejilerin sorgulanmasını gündeme taşımıştır. Nitekim altmışların ortalarından itibaren Türkiye bir yandan Batı ile ilişkilerini sürdürürken diğer yandan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini onarmaya ve bunun yanında Ortadoğu, İslam dünyası ve genelde Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelmiş ve tek yanlı dış politika stratejisinden *çok yönlü dış politika* çizgisine geçmiştir. Bu değişikliğin içerideki siyasal gelişmeler üzerinde belli etkileri olacağını düşünmek normaldir. Nitekim kamuoyunda genelde Batıya ve Amerika Birleşik Devletleri karşı eleştirel

¹⁴⁵ Dursun, a.g.e., s.491.

ve tepkiye varan bir eğilim oluşurken Sovyetlere ve Üçüncü Dünyaya karşı belli bir sempatinin olduğu ve bu ülkeler lehinde güçlü eğilimlerin ortaya çıktı gözlenmiştir.

1961-1971 yılları arasındaki dönem “vesayet demokrasisinin başarısızlığı”nın kanıtlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin ilk yarısında iktidarın askerlerden sivillere geçmesiyle ilgili sıkıntılar yaşanmış, birbiri arkasından gelen darbe girişimleri ortaya çıkmıştır. Çeşitli baskı ve zorlamalarla oluşturulan koalisyon hükümetlerinin altından kalmadığı iç ve dış gelişmelerin bunalttığı bir Türkiye gözlenmiştir. Bütün darbeler sonrasında olduğu gibi 27 Mayıs sonrasında da darbecilerin inisiyatifiyle oluşturulan ve kendi fiili konumlarını resmileştirerek güçlendiren bir iktidar organizasyonunun tanzimi ciddi sıkıntıların uç vermesine yol açmıştır.¹⁴⁶

Darbeciler demokratik düzenin kurulmasını istiyor ve bunun için çalışmalar yapıyorlardı, ancak iktidardan zorla uzaklaştırdıkları Demokrat Parti yanlılarının iktidara yürümelerini ve darbeye rağmen iktidara gelmelerini asla istemiyorlardı. Seçimlerden sonra kendilerine iktidarın teslim edileceği kadrolar DP yanlıları olamazdı ve buna izin verilemezdi.

Seçim sonuçları darbeciler için istenilen şekilde gelişmemiştir. Ordu ve darbeciler idamlarla ders verdiklerine inandıkları DP yanlılarının, DP mirasına oynayan partilere oy vermeyeceklerini bekliyorlardı. Fakat bekledikleri gibi olmadı ve DP mirasına oynayan Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin parlak sonuçlar alması demokrasiye geçişi zorlaştıran bir gelişme olmuştur. 450 üyeli yeni parlamentoya AP 158, YTP de 65 üye gönderirken CHP 173, DP yanlılarına daha yakın duran Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise 54 üye sokmuştur. Bu durumda darbecilerin istedikleri CHP’nin tek başına hükümet kurabilmesi mümkün değildi. Yeni anayasanın getirdiği Cumhuriyet Senatosu’nda durum daha da kesindi. Senatoya AP 71 senatör gönderirken CHP sadece 36 senatörle temsil edilmiştir. Buna karşılık CKMP 16 senatörlük YTP de 27 senatörlük kazanmıştır. Kamuoyunun eğilimlerini ortaya koyan bu sonuçlar hem Millet Meclisi’nde hem de

¹⁴⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)**, *Türkçesi: Feti Naci*, 1994, İstanbul, Hil Yayınları, s.212-334.

Cumhuriyet Senatosu'nda hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde iktidarı ellerinde tutan darbecilerin arzularını yansıtmıyordu. Demokratik kurallar yeni iktidarın DP'nin devamı olarak algılanan AP ile YTP tarafından kurulmasını gerektiriyordu, ancak buna izin verilmesi düşünülemezdi.¹⁴⁷

Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra İstanbul'da toplanan Silahlı Kuvvetler Birliği üyelerinin kendi aralarında bir protokol imzalamaları ve gelişmeleri yönlendirme ve inisiyatifi ele alma girişimleri demokrasiye geçilmesinin zor olacağını göstermiştir. Aralarında Türkiye'nin en büyük ordusu olan Birinci Ordu Kumandanı Cemal Tural'ın da bulunduğu 10 general ve 28 albay tarafından imzalanan "21 Ekim Protokolü" Devrimi milletin gerçek sahiplerine emanet etmek için mücadelede bulunma, bütün siyasi partileri yasaklama, seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK'yı lağvetme tehdidinde bulunurken demokrasiye geçişi imkansız hale getirmekteydi. Bu tehdit karşısında gerekli mesajı alan partiler Devlet Başkanı Gürsel'in başkanlığında Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirdikleri toplantı sonunda Çankaya Protokolü'ne imza koyarak orduyu tatmin etmeye ve bu yolla demokrasiye geçişi sağlamaya yöneldiler. Parti liderleri protokolle Yassıada'da mahkum edilen DP'liler için bir genel af çıkarmamayı, MBK tarafından emekliye sevk edilen ordu mensuplarını görevlerine iade edecek yasaları meclisten çıkarmamayı, Cemal Gürsel'i cumhurbaşkanlığına seçmeyi, İsmet İnönü'nün başbakanlığını kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece yeni bir darbe girişimi önlenmiş ordunun beklentilerine olumlu cevap verilmiştir. TBMM, protokolde taahhüt edildiği gibi, Cemal Gürsel'i yeni cumhurbaşkanı olarak seçmenin arkasından da İnönü başkanlığında CHP ile AP'nin yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Darbe tehlikesi atlatılmış ve ordunun baskısı sonucu iki karşıt partinin katılımıyla sivil yönetim kurulmuştu, ama bu ordunun siyaset üzerinden elini çektiği anlamına gelmiyordu.¹⁴⁸

Yeni girilen dönemde hükümetlerden beklenen pek çok birikmiş sorun vardı ve toplumun hükümetlerden beklentileri artmıştı. Kurulan hükümet beklentilere cevap verememekteydi. Hükümetin toplumun beklentilerini karşılaması bir yana

¹⁴⁷ Ahmad, a.g.e., s.335.

¹⁴⁸ Ahmad, a.g.e., s.214.

varlığını borçlu olduğu ordunun beklentilerine bile cevap veremediği görüldü. Hükümet ne toplumu, ne de orduyu tatmin edebilmiştir.¹⁴⁹

Hükümetin kamuoyunda yarattığı hayal kırıklığı Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in, 22-23 Şubat 1962 gecesi hükümete karşı ayaklanmasına yol açtı. Albay Aydemir 27 Mayıs Darbesi'ne Güney Kore'de olduğu için katılamamıştı. İktidarın sivillere erken devredilmesine karşı olan Aydemir seçim sonuçlarından hoşnut olmamış ve ordunun müdahale etmesini savunmuştur. Kendisine bağlı Harp Okulu öğrencileri ve Ankara Garnizonu'ndaki zırhlı birliklerle isyan ettiğinde bu girişimin hükümet ve ordunun işbirliğiyle bastırılması zor olmamıştır. İsyanın bastırılması İnönü'ye ve hükümete önemli bir prestij kazandırmıştır. Yarı darbenin bastırılması üzerine isyanın elebaşları af edilmişlerdi ancak bir yıl sonra Aydemir ve arkadaşları 21/22 Mayıs 1963 tarihinde yeni bir darbe için ayaklanmışlardır. Hükümet ve ordunun işbirliği ile bastırılan yeni darbe girişim sonunda elebaşlar tutuklanmış ve mahkemenin önüne çıkarılmışlardır.¹⁵⁰

Darbe girişimleri başarısız olmuştu, ama bu olaylar ordunun sivil yönetime geçiş konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu, mevcut rejimden memnun olmayan kesimlerin çeşitli düşünceler içerisinde bulunduğunu ve siyasi gidişin bazı kesimleri tatmin etmediğini göstermekteydi. Bu dönemde yapılan üç ayrı genel seçimde elde edilen sonuçlar ordu mensuplarını, özellikle de alt düzeydeki subayları tatmin etmemiştir. Adalet Partisi'nin seçimi kazanmaması için 1965 seçimlerinden önce Milli Bakiye sistemi yürürlüğe konulmasına karşın halk AP'yi tek başına iktidar seçmiştir. Oyların yüzde 52.9'unu alan AP parlamentoda 240 temsilci ile temsil edilmiştir. 1969 genel seçiminde de AP tek başına hükümet kuracak sayıda temsilci çıkarmıştır. Bu sefer oyların yüzde 46.63'ünü alan AP 256 temsilci çıkarmıştır. 27 Mayıs Darbesi'nin kendisine karşı yapıldığı ve siyaset sahnesinden tasfiye edildiğine inanılan DP çizgisindeki partinin seçimlerde bu derece büyük başarı göstermesi orduyu haliyle memnun etmemiştir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Cem Eroğul, **Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971**, *Geçiş Sürecindeki Türkiye*, (Derleyen: İrvin Cemil, Schick-E Ahmet Tonak), 1987, İstanbul, Belge Yayınları Bilim Dizisi, s.140.

¹⁵⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.142

¹⁵¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.212-2328.

Siyasi partilerin hepsi, demokrasiye geçiş aşamasında, 27 Mayıs'ın eleştirilmemesi, DP'lilerin affının gündeme getirilmemesi gibi konularda söz vermişlerse de aradan geçen zaman içerisinde kamuoyundan gelen yoğun talepler karşısında DP'lilerin affı meselesi sürekli gündeme gelmiştir. Kasım 1963'teki yerel seçimler öncesinde kamuoyunun baskısı üzerine çıkarılmak mecburiyetinde kalınan kısmi af, bir yandan demokratik sürecin doğal sonucu olsa da orduda rahatsızlık yaratmıştır.

Altmışlı yıllar ekonomik ve sosyal gelişme açısından önemli başarıların elde edildiği, bu gelişmelerin siyasal planda bazı yansımalarının olduğu, sosyal hareketliliğin hızlandığı, planlı ekonomi pratiğinin kamu ekonomisini yönlendirdiği, Türkiye'nin toptan bir dönüşüm süreci yaşadığı bir dönem olmuştur. 1965 genel seçimi sonucunda ortaya çıkan tablonun istikrarlı bir hükümet yapısına imkan vermesi, koalisyon hükümetleri sıkıntılarına son vererek halkın güçlü desteğine sahip tek parti iktidarının kurulmuş olması yakalanan istikrar ortamında ekonomik ve sosyal planların ve kalkınma programlarının uygulanmasını kolaylaştırmış ve Türkiye bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963-1967) ortalama yüzde 6,6 büyüme başarısını gösteren ekonomi, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1968-1972) ortalama yüzde 7.1 büyümüştür. Ortalama yüzde 7'lik bir büyüme yakalamış olan bir ekonominin önemli bir başarı gösterdiği söylenebilir böyle bir büyüme toplumun sadece ekonomik hayatını değil tüm sosyal hayatını, siyasal eğilimlerini ve taleplerini de etkileyecektir. Büyüyen ekonominin emek talebini karşılamak için nüfus köylerden kentlere doğru akarken köylü nüfusu azalmış kentli nüfusu ise giderek artış göstermiştir. 1960 yılında toplam nüfusun yüzde 31.92'si kentlerde yaşarken bu oran on yıl sonra yani 1970 yılında yüzde 38.45'e yükselmiştir. On yıllık periyotta kentli nüfustaki toplam yüzde 7'ye varan bu artışın çok yüksek bir artış olduğu belirtilmelidir.¹⁵²

Diğer yandan ekonomik gelişmişliğin ifadesi olan Gayri Safi Milli Hasıla sayılarına bakıldığında da bu durum gayet açık şekilde ortaya çıkmaktadır. 1961

¹⁵² TOBB, **İktisadi Rapor 1978**, 1978, s.10

yılında kişi başına düşen ortalama GSMH 194.1 dolar iken 1970 yılında bu rakamın 538.8 dolara çıktığı hesaplanmıştır. Nerede ise iki buçuk mislinden daha fazla bir artış söz konusudur. On yılda milli üretim yüzde 140 oranında bir artış göstermiştir. Bu dönemde ekonominin yapısında da önemli değişmelerin olduğu gözlenmektedir. Nitekim Milli Gelirin sektörel bileşimine bakıldığında dönem başı ve sonu itibariyle tarımın yüzde 35'den yüzde 29.5'e gerilediği, sanayinin yüzde 17.5'den 20.9'a çıktığı, hizmetler sektörünün de yüzde 47.5'den 49.6'ya yükseldiği görülmektedir. Ekonomik kalkınma sürecinin somut bir göstergesi olarak tarım sektörünün katkısı azalırken sanayi ve hizmetlerde artış görülmektedir.¹⁵³

Türkiye ekonomisi bu dönemde planlı ekonomi pratiğiyle tanışmış olmakla beraber bunun çok başarılı uygulandığını söylemek zordur. Ekonomide plancılıktan işadamları ve toprak sahiplerinin tedirginlik duyması ve bir güvensizlik ortamı oluşturması başta bazı sorunları gündeme getirmiştir. Bununla beraber zamanla bu tedirginliklerin aşılması mümkün olmuştur. Planı sosyalist bir toplum projesi olarak gören bazı muhafazakâr çevreler dışında özel sektörde plan fikrini zamanla benimsemiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın çabaları sayesinde altmışlı yıllarda Türk kapitalizmi önemli bir gelişme göstermiştir. Ama yine de önünde duran çok ciddi engellerin başında F.Ahmad'a göre Toprak Reformu sorunu geliyordu. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Toprak Reformu'nu tartışmaktaydı. Hatta 1961 Anayasası'nda bile bu konu yer almıştı. Ancak sağlıklı bir toprak reformu konusunun çıkarılması mümkün olmamıştır. Toprak Reformu konusu, özellikle solcu akımlar ve muhtelif çevreler tarafından devamlı gündemde tutulmuştur. Altmışların Türkiye parlamentosundan radikal bir Toprak Reformu Kanunu'nu geçirmek imkansızdı. İnönü'nün bu konuda başarısızlığa uğramasından sonra Ürgüplü, maddeleri daha yumuşatmak zorunda kalmıştır. 1967 yılında Demirel Hükümeti yeni bir Toprak Reformu Kanunu'nu meclisten geçirmek istemişse de başarılı olamamıştır. Hatta partisinin bölünmesine bile sebep olmuştur.¹⁵⁴

Ekonomik kalkınmada ve sanayi sektöründeki büyüme doğal olarak işçi kesiminin genişlemesini sağlamıştır. 1963 yılında getirilen sendikal haklarla işçilerin

¹⁵³ DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1996*, 1997.

¹⁵⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s.322.

kavuştukları örgütlenme imkânları, hak arama yollarının kullanılmasını gündeme getirmiştir. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin yanında çalışanlara sendika ve işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı getirmekteydi. (Madde: 46, 47) 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu anayasanın çalışanlara getirdiği sendika hakkına ilişkin düzenlemeler içermekteydi. Sendikaların toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmeleri, işçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmış ve yasanın yürürlüğe girmesinden sonra sendikalı işçi sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce ülkede toplam sendikalı işçi sayısı 295.710 iken yasanın yürürlüğe girmesinden sonra bu sayı hızla artmış ve 1970 yılında 2.088.219'a ulaşmıştır. Öte yandan memur olarak çalışanların sendika hakkını düzenleyen yasanın 1965 yılında yürürlüğe girmesinden sonra memurlar arasında da sendikalaşma eğilimi artmış ve bu dönemdeki sosyal ve siyasal gelişmelerde önemli roller oynayan memur sendikaları da ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

12 Mart'a varan süreçte altmışlı yıllardaki sendikal hareketlerin önemli bir katkısının olduğu söylenebilir. Her ne kadar Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasal partilerle organik ve mali ilişkiler kurmalarını yasaklamakta ise de siyasal alanda önemli bir baskı grubu olmasını sağlayan bir hukuki zemin oluşturuyordu. Demokratik düzende en etkin örgütlü baskı grupları olan sendikaların iktidarlar üzerinde üyelerin menfaatleri doğrultusunda yoğun baskı tesis etmeleri son derece doğal bir durumdu. Bu bakımdan altmışlı yıllarda sendikal hareket sadece ekonomik hayat üzerinde değil iktidarlar üzerinde oluşturdukları baskılarla da siyasal hayat üzerinde önemli sonuçlar doğuran eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda işçi ve memur sendikaları arasında izlenecek temel stratejiler konusunda görüş ayrılıkları olduğu bilinmektedir. Mesela Türkiye'nin en eski konfederasyonu olan Türk-İş genel olarak "partiler üstü politika" anlayışını ve uygulamaları savunurken bu anlayışı aylaşmayanların ayrılmaları ile kurulan DİSK ise işçi sınıfının menfaatleri için demokratik hayatta mümkün olduğu kadar aktif rol oynamayı benimsemiştir. Kurulduğu 1967'den itibaren siyasal hayatta kendini gösteren parlamento dışı muhalefette ve kitle hareketlerinde DİSK ve memur sendikalarının en aktifi olan

¹⁵⁵ Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s.263

Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) sol hareketlere ve eylemlere verdikleri destekle siyasal mücadelede etkin olmuşlardır. Bu çizgideki sendikalar üyelerinin menfaatlerini korumak için sendikal mücadele yürütmekten çok daha geniş anlayışla işçi sınıfının muhtemel iktidarını kurmanın mücadelesini yürütmekteydiler. Böyle bir mücadele kaçınılmaz olarak rejim değişikliğini ve sınıf temelli iktidar anlayışını gündeme getirmekteydi.

Türk-İş'in izlediği partiler üstü politikaya karşı gelişen yeni sendikal oluşumların kitle hareketlerinde ve siyasal mücadelede aktif rol oynamaları 12 Mart'a giden yolda önemli bir katkı oluşturmuştur. Bu konuda 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda 1970'de gerçekleştirilen değişiklik DİSK tarafından sert tepki ile karşılanmış ve 15-16 Haziran 1970 Olayları bu yasa değişikliğini protesto için düzenlenmiştir. 12 Mart Muhtırası'nın bu olayların arkasından gelmesi, olaylar nedeniyle bazı illerde sıkıyönetim ilan edilmesi ve olayların ciddi tedirginlikler yaratması anlamsız değildir. Bu olaylara sol oluşumların destek vermeleri ve bir sol ayaklanma provası olarak değerlendirilmesi kaygıları artıran unsur olmuştur.¹⁵⁶

12 Mart'a giden süreçte toplum ve siyasetin her alanına yaptığı etki açısından en önemli gelişme, hiç şüphe yoktur ki, bu dönemde gelişme gösteren parlamento dışı muhalefet hareketidir. Yeni anayasanın getirmiş olduğu özgürlükçü yapı ve yeni düşüncelere kapı aralamış olması sol ve sağ siyasi düşüncelerin örgütlenebilmesine imkan verdiği gibi aydınların da aktif şekilde çeşitli siyasal oluşumlar ve düşünce hareketleri içerisinde yer almalarına olumlu katkı sağlamıştır. Altmışlı yıllar hem sol, hem de sağ radikalizm için elverişli bir hukuk ve siyaset çerçevesi sunmuştur. Bunda hem yeni anayasanın özgürlükçü yapısı, hem de uluslararası gelişmelerin payı olmuştur. Bu dönemde ilk ortaya çıkan ve siyasal hayatta etkin rol oynamış olanlar solcu akımlar olmuştur. İki ana eksen çerçevesinde gelişmiş olan solcu akımların ilk ekseninde yer alanlar Marksizmi reddeden bir sosyalizmin savunuculuğunu yaparken Atatürkçü aydınlarla ve öğrencilere dayanmışlardır. Bu ekseninde yer alanların temel hedefi "Türkiye'yi bir an önce tam bağımsızlığa kavuşturmak, sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmayı sağlamaktır." Stratejisi, partiler düzeni dışında birtakım güçleri

¹⁵⁶ Hürriyet, 17 Haziran 1970.

harekete geçirip, Türkiye’de ilerici bir diktatörlük kurmaktı. Bu hareket 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan Yön Dergisi ile ilk kez ortaya çıkmış ve zaman içerisinde önemli değişiklikler geçirmiştir.¹⁵⁷

Böylece Yöncüler düzenin değişmesi için demokratik süreçlere ve yöntemlere değil ara tabakaların ve asker-sivil aydın zümrenin öncülük edeceği bir devrimle sıçramanın yapılabileceği inancındaydılar. Söz konusu devrimci sıçramada en önemli rolü ilerici subayların oynayacağı savunuluyordu.¹⁵⁸

Bu dönemde etkili olmuş sol akımların ikinci eksenini ise Şubat 1961’de bir grup sendikacı tarafından kurulmuş olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) temsil etmiştir. 1971 Haziranına kadar faaliyetlerini sürdüren TİP parti ideolojisi olarak Marksizmi ve toplumsal sınıf olarak da işçi sınıfını benimsemiştir. Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığı döneminde temel stratejisi “siyasal mücadeleye halkı olabildiğince katarak yasal yoldan, yani seçim kazanarak iktidara gelmek” olan TİP’in amacı, “Türkiye’de, tam bağımsızlıkçı, demokratik bir sosyalizm kurmaktı”. 1961 genel seçimlerine katılmayan TİP’in 1965 seçiminde aldığı yüzde 3 oranındaki oyla ve Milli Bakiye sistemi sayesinde on beş milletvekili ile parlamentoya girmeyi başarması demokratik yollarla ve sandık gücüyle iktidara gelme umutlarını artırmıştır. Fakat 1969 genel seçiminde oylarını artıramayıp az da olsa gerileme göstermesi ve Milli Bakiye sistemi kaldırıldığı için bir önceki seçimde sağladığı imkanı bulamadığından parlamentoya sadece iki milletvekili sokabilmesi demokratik yollarla iktidara gelme umudunun kaybolmasına yol açmıştır. Bu durum sol kesimlerde iktidara gelmede demokratik kurumlara ve süreçlere olan güveni sarsarken demokrasi dışı yöntemlerin daha sıklıkla gündemde tutulması ve benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁵⁹

Aslında TİP’te hizipleşme ve yöntem tartışmaları 1968 yılında Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’daki A.Dupçek yönetimine son vermek için Prag’ı işgal etmesi üzerine patlak vermiştir. Sovyetler Birliği’nin bu “emperyalist” tavrının eleştirilmesi meselesi görüş ayrılıklarının ve gruplaşmaların su yüzüne çıkmasının

¹⁵⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s.148.

¹⁵⁸ Ahmad ve Ahmad, **a.g.e.**, s.243.

¹⁵⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s.149.

yolunu açmıştır. Bu yılın sonlarında yapılan olağanüstü kongre, Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren-Behice Boran ve Demokratik Devrim yanlılarının yarışına sahne olmuştur. M. A. Aybar, bir milli sosyalizmi savunuyor ve Türkiye'ye özgü bir sosyalist parti olan TİP'in sandık ve oy dışındaki yöntemlere karşı olması gerektiğini belirterek hem Amerika Birleşik Devletleri'ni, hem de Sovyetler Birliği'ni eleştirmekteydi. Buna karşılık Aren-Boran grubu ise Türkiye'ye özgü sosyalizmin olamayacağını ve tek bir sosyalizmin olduğunu savunmaktaydı. Sert tartışmalara rağmen kongreyi Aybar kazanmışsa da Aren-Boran ekibinin yönetime girmeyi başarması partinin bundan sonraki tutumunu sorunlu hale getirmiştir.¹⁶⁰

Demokratik yöntemleri ve süreci savunan TİP yönetiminde demokrasi dışı yolları benimsemiş olanların da etkili olmaları, birinci eksen oluşturulan solcu akımların, siyasal hayatta giderek öne geçmelerinde etkili olmuştur. Bu gelişme demokrasi dışı yöntemleri savunanların ve parlamento dışı muhalefetin her geçen gün güçlenmesine hizmet etmiştir. Sol ve sosyalist düşüncenin güçlenmesine uygun çerçeve oluşturan yeni anayasadan yana olanların önemli bir kısmı, toplumun kalkındırılması ve gelişmesi için bir *ara tabakalar* ve *zinde güçler* tezini geliştirmiş ve ilerici subayların etkili oldukları ordunun siyasete müdahalesine yeşil ışık yakmışlardır. Başta Yön, dönemin sonlarına doğru da Devrim dergisi çevresinde toplanan solcu aydınlar “ilerici hamlelere öncülük edecek gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan bir kuşak” olarak *zinde güçlere* dayanmaktaydılar. Bu çevreler orduyu toplumdaki hızlı atılımların öncesi olarak görüyor ve siyasette aktif rol oynamasını onaylıyorlardı. Toplumsal ve siyasal gelişmede devrimci rolü oynayacak *zinde güçler* veya *ara tabakalar* tezini savunan Yöncüler, siyasal hayatta sonucu tayin edici unsurlara “ara tabakalar” adını vermişlerdir. Bunların kendi güçlerin bilincine vardıkları, bu bilinçle bağımsız kaldıkları, toplumun ilerici kesimini oluşturdukları, çıkarlarının modernleşme ve hızlı kalkınmadan yana olduğu, toplum hayatında öncü rol oynadıkları, kendilerini özel çıkarların üzerine çıkaracak tarihi bir misyona sahip oldukları, kapitalist olmayan bir kalkınma yolu benimsediklerine inanılıyordu. Zinde güçlerin başında silahlı güçler geliyor ve bu gruba aydınlar, işçiler, öğrenciler de katılıyordu. Yöncülerin ülkenin kalkınmasında

¹⁶⁰ Ahmad ve Ahmad, a.g.e., s.376.

aktif rol oynama işlevini başta orduya ve diğer parlamento dışı tabakalara vermeleri halk iradesini ve tercihini sistemin merkezine yerleştiren demokrasi sürecinin işleyişi ve demokratikleşme açısından ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Nitekim 1961-1971 arasındaki gelişmelerde baskın şekilde öne geçmiş bu anlayış 12 Mart'a giden yolda önemli rol oynamıştır. Talat Aydemir'in darbe girişimleri, AP İktidarı'na karşı giderek artan muhalefet hareketleri, 9 Martçılar olayı bu çerçevede değerlendirilebilir.¹⁶¹

1969'da AP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından başlayan şiddet olayları, 1970'lerde hızla artarak 1971'de sokak hareketlerine dönüşmüştür. Başta ODTÜ olmak üzere pek çok üniversitede kontrolü elde tutan solcu gruplarda silahlı mücadele yoluyla devrim yapma eğilimi güçlenmiştir.

1969 Seçiminde AP'nin yeniden iktidara gelmesinden sonra ülkede giderek artış gösteren anarşi, öğrenci olayları ve işçi hareketleri Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya ve beklenmedik gelişmelere hizmet etmekteydi. 1968 yılında demokratik üniversite özlemi ile Fransa'da patlak veren öğrenci olaylarının Fransız gençliğinin bir özentisi olduğu sanılmıştı. Fakat kısa zamanda öğrenci olayları Batı dışı ülkelere de sıçrayınca mevcut yönetimleri etkiler bir hal almıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye'de öğrenci olayları sıkça görülmüş bu çerçevede ABD Altıncı Filosu'nun İstanbul'u ziyaretlerinde denizcilerin dövülerek denize atılması, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde olayların meydana gelmesi, ABD Büyükelçisi'nin arabasının Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yakılması, İstanbul Taksim'de "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçen olayların meydana gelmesi gibi gelişmeler öğrenci olaylarının basit bir özentiden ibaret olmadığını ve belli siyasal talepleri temsil eden kişisel hareketler olduğunu kısa zamanda kanıtlamıştır.¹⁶²

1970 yılının başından itibaren giderek artan anarşik olaylar Milli Güvenlik Kurulu'nun devamlı gündeminde idi. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında askeri kesimde M. Batur'un öne çıktığı dikkat çekmektedir. Nisan 1970'teki toplantı öncesinde bir araya gelen dört komutan arasından Batur'un yaptığı konuşma ve

¹⁶¹ Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, *'Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler'*, 2003, İstanbul, Şehir Yayınları, s.66-67.

¹⁶² Dursun, **a.g.e.**, s.68.

gelişmeleri analiz etmesi önemlidir. Batur olayların ana sebebi olarak, ekonomik ve sosyal faktörleri gösteriyor ve çözüm için “Komuta Konseyi” olarak durumu Cumhurbaşkanıya açıklamak, Cumhurbaşkanı başkanlığında 3 büyük partinin üst düzey yöneticileri ile bir toplantı yapıp, onları asgari müştereklerde birleştirecek gerekli icraat ve reformları önererek bu sağlanamazsa, maalesef son çare olarak, komuta düzeni içinde meseleye el koymak, bunun için de ciddi, ilmi ve mantıki bir planlama yapmak gerekir” diye konuşmuştur.

1971 başına gelindiğinde Silahlı Kuvvetler içinde artık müdahale yöntemleri tartışılıyor, müdahale için hazırlıklar yapılıyordu. Bu hazırlıkların kısmen veya tamamen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Komuta Konseyi tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Komuta Konseyi üyeleri kendi aralarında müdahale yöntemlerini ve yapılacakları tartışırken Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da sivillerle konu görüşülmekte ve düşünceler dile getirilmekteydi. Cumhurbaşkanı zaten askerler tarafından bilgilendirilmekteydi. Sivil kesimde de bir darbe ve müdahale beklentisi ve çalışmaları yürütülüyordu. Aslında ordu mensupları ile sivil kesimler arasında müdahale konusunda ortak bir çalışma söz konusuydu. Nitekim Ocak 1971 sonlarına doğru, bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymayı planlayan sivil ve asker ortak bir projenin Batur’a sunulduğu bilinmektedir. Genel D. Avcıoğlu’nun görüşlerini yansıtan ve bir devrim öngören proje dosyasını inceleyen Batur, bazı noktalarına katılmakla birlikte bazı noktalara katılmadığını ve bunları kendilerine bildirdiğini söylemektedir.¹⁶³

Sivillerden Doğan Avcıoğlu ile 27 Mayısçı Emekli General Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği bir cuntanın 9 Mart 1971'de bir darbe ile iktidarı devralması kararlaştırıldı. Cuntacılar Devrim Anayasası ve Devrim Partisi Tüzüğü, Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu listesi hazırladı. Amaç sol bir rejimi Türkiye'de egemen kılmaktı. Plana göre Orgeneral Faruk Gürler Devlet Başkanı, Muhsin Batur Başbakan, Tümgeneral Celil Gürkan Başbakan Yardımcısı, Bahri Savcı Adalet Bakanı, Osman Olcay Dışişleri Bakanı, Nusret Fişek Sağlık Bakanı, Altan Öymen Basın Yayın Bakanı, hatta Uğur Mumcu da Gençlik Bakanı olacaktı. Ancak sol

¹⁶³ Dursun, a.g.e., s.66-67.

cuntanın varlığı ordunun genel eğilimini yansıtan ana gövdeden yetki alamadı.¹⁶⁴ Cunta 1971'in Mart ayında çatladı. 9 Mart'ta sol bir darbe planlanmışken, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur saf değiştirdi. Komutanlar, 9 Mart'taki darbeyi engellediler. 12 Mart'ta da hükümete muhtıra verildi.¹⁶⁵

Muhtemel bir “Askeri Müdahale” için Silahlı Kuvvetler içinde bazı hazırlıklar yürütülürken, Silahlı Kuvvetler dışında da aralarında eski asker kökenli kişilerin, aydınların, basın mensuplarının da bulunduğu çeşitli kesimler de bu yönde faaliyet göstermekteydiler.¹⁶⁶

12 Mart sürecinde belli görev ve sorumluluklar yüklenmiş kişilerin hatırat ve anlattıklarından bu dönemde Silahlı Kuvvetler’de muhtemel bir müdahale için Batur ve Gürler’in liderliğinde çeşitli çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalardan kısmen de Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Tağmaç, orduda subaylar arasında idareye müdahale yönünde giderek artan bir eğilimin bulunduğu farkındadır ve bunun emir-komuta düzeni içerisinde tutulması için özen göstermektedir. Bu dönemde Silahlı Kuvvetler’in komuta katında en çok korkulan gelişme müdahalenin 27 Mayıs’ta olduğu gibi bir grup tarafından gerçekleştirilmesi ve ordu içerisinde bir bölünmenin, tasfiyelerin yaşanması ihtimalidir. Bunun için gelişmelerin emir-komuta düzeni içerisinde tutulmasına çalışılmaktadır.

Mart ayı başlarında üniversitelerde ve yurdun çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylar, banka soygunları, işgaller, adam kaçırmalar ve sol örgütlerin açıkça bir gerilla savaşı başlatma girişimleri hem hükümette hem de Silahlı Kuvvetler’de ciddi tepkilerle karşılanmış ve müdahale hazırlığı içerisinde bulunan subaylar yapılacakları kararlaştırmak için sık sık bir araya gelme ihtiyacı duymuşlardır. Her geçen gün ülkede artan gerilim Silahlı Kuvvetler’de de hareketliliğin artmasına ve çeşitli düzeylerde toplantıların sıklaşmasına yol açmıştır. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, beraberinde kuvvet komutanları olduğu halde ülkeyi dolaşarak büyük karargahlarda

¹⁶⁴ Birand vd, **a.g.e.**, s.220

¹⁶⁵ Birand vd, **a.g.e.**, s.221.

¹⁶⁶ Birand vd, **a.g.e.**, s.225.

çeşitli toplantılar düzenliyor ve subayları uyarma ihtiyacı duyuyordu. Bu toplantılardan 3 Mart 1971 tarihinde Ankara’da geniş katılımlı olarak gerçekleştirilen ve bir bakıma Silahlı Kuvvetlerin kalbinin attığı toplantı son derece önemlidir. Silahlı Kuvvetler’de açık bir tedirginlik en katlarda hissedilmekte, subayların erken kalkıp müdahale etmelerinden kaygı duyulmakta ve emir-komuta içerisinde yapılacak olanların komuta katında düşünüldüğü, yapılacak bir şey varsa yapılacağı güvencesi verilmek istenmektedir. Muhtemel müdahaleye açık bir karşı duruştan çok müdahalenin niteliği kaygı uyandırmaktadır. Silahlı Kuvvetler’de cuntacı girişimler nedeniyle yaşanmış olan tecrübelerin acı hatıraları ordunun emir-komuta içerisinde hareket etmesi konusunda hassasiyet göstermesine sebep olmuştur.¹⁶⁷

4 Mart’ta Ankara Gölbaşı’ndaki Amerikan üssünde görevli dört erin kaçırılması ve olayı gerçekleştiren Türk Halk Kurtuluş Ordusu adlı örgütün silahlı savaşı başlattığını duyurması Silahlı Kuvvetler’de yapılması düşünülen müdahalenin artık zamanının geldiğini ortaya koymuştur. İşte böyle bir ortamda müdahale konusunu bütün yönleriyle konuşup nihai kararı almak için 9 Mart günü mesai saatinin bitiminden sonra Hava Kuvvetleri’nde M.Batur’un karargahında Havacı ve Karacı generallerin katılımıyla gerçekleştirilen toplantı, 12 Mart sürecinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Toplantıya en üst komutanlardan Batur ve Gürler’in yanında Havacı ve Karacı generaller de katılmışlardır. Karacı generaller müdahale için yapılan hazırlıklar hakkında bilgi vermiş ve bir an önce düğmeye basılması gerektiği üzerinde durmuşlarsa da Gürler’in kararsız tutumu nihai kararın alınmasını sağlayamamıştır. Gürler’in kararı ertesi günü yapılacak olan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı sonrasına bırakarak toplantıyı kapatması müdahale sürecinde taşları yerinden oynatmış ve uzun zamandır iki üst düzey komutanın liderliğinde sürdürülen hazırlıkları geçersiz hale getirmiştir. 9 Mart toplantısında müdahale kararı alınamaması bir bakıma müdahalenin şeklini, aktörlerini ve niteliğini değiştirmiştir.¹⁶⁸

Ertesi günü Genelkurmay’da gerçekleştirilen Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısında Ankara’da bulunan generallerin yanı sıra müdahale beklentisi ile

¹⁶⁷ Birand vd, **a.g.e.**, s.213

¹⁶⁸ Birand vd, **a.g.e.**, s.21.

Ankara'ya gelmiş olanların da katıldıkları anlaşılmaktadır. Toplantıda Silahlı Kuvvetler'in alacağı tedbirler konuşulmuştur. Toplantıya katılan generaller teker teker söz alarak düşüncelerini ifade etme imkanı bulmuş ve generallerden biri müdahaleye gerek görmezken diğerlerinin tümü “ikaz, hükümetin değiştirilmesi, anayasa ve seçim kanunu değişikliği, reformların yapılması ve müdahale edilmesi” gibi farklı müdahale biçimlerini savunmuşlardır.¹⁶⁹

Kara, hava ve deniz kuvvetlerinden generallerin katıldıkları ve “hükümeti devirelim, yönetime el koyalım mı, yoksa sert bir uyarıda bulunmakla mı yetinelim?” sorusunun tartışıldığı bu toplantıda müdahale edilmesini savunanların büyük çoğunlukta olması dikkat çekicidir.

10 Mart günü gerçekleşen Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısından sonra 11 Mart günü bir araya gelen Batur, Gürler ve Tağmaç gelişmeleri değerlendirmiş ve ne yapılacağı konusunda tartışmışlardır.

Kaleme alınan uyarı mektubu gece bir araya gelen Batur, Gürler, Eyiceoğlu ve Tağmaç tarafından tartışılmış ve ertesi gün son şekli verilmiştir. Gece hazırlanan metin uzun bulunup beğenilmediğinden Batur yeni bir metin kaleme almış ve Gürler ile Eyiceoğlu da kendisine yardımcı olmuşlardır. Sonunda ortaya çıkan metin imzaya açılmış ve ta başından beri müdahaleye karşı direnen Tağmaç bir süre tereddüt ettikten sonra imzalamıştır. TRT'nin 13 haber bültenine yetiştirilen üç maddelik “Muhtıra” Türkiye’de bir dönemi sona erdirirken yeni bir olağanüstü dönemi başlatmıştır.

1971'de Meclis'te Grubu olan dört parti vardı. İktidarda Adalet Partisi, muhalefette ise CHP, Güven Partisi ve Demokratik Parti yer alıyordu.

¹⁶⁹ Birand vd, a.g.e., s.226

C) ÖĞRENCİ OLAYLARI

Çoğu TİP üyesi ya da sempatizanı öğrenci gençler tarafından kurulan FKF, Türkiye'yi buhranlı yıllara sokan gençliğin ilkokulu oldu. Bu kulüpler sayesinde sosyalist ideoloji geniş kitlelere ulaşma imkanı bulabildi. İlk fikir kulübü 4 Aralık 1954'te Ankara Siyasal Fakültesi'nde kuruldu. Kurucular arasında öğrencilerin yanı sıra öğretim üyeleri de vardı. CHP güdümlü olan kulüp DP'sine karşı yürütülen bir muhalefetin parçasıydı. 27 Mayıs'tan sonra bu sefer Türkiye'ye İşçi Partisine doğru kaydılar. 1966'dan sonra üniversite gençliği dikkatleri işçi hareketlerine doğru kaydılar. 1969'da ise FKF Ertuğrul Kürkçü başkanlığında Dev-Genç adını aldı ve faaliyetlerine bu adla devam etti.¹⁷⁰

1968'lere gelindiğinde sisteme karşı kominizmle alternatif olan sol, büyük çaplı eylemlere başlıyordu. Bu yıllarda solcu gençlik saldırgan bir niteliğe büründü. İlk üniversite işgalleri öğrenci ölümleri bu yıllarda meydana geldi. Solcu öğrenciler artık birer devrimci olmuştu. Bu bağlamda ilk hareket Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya fakültesinde patlak verdi. Bu ayaklanma Ankara Üniversitesi'nin diğer fakültelerine oradan da İstanbul'daki üniversitelere sıçradı.¹² Haziranda bir gurup öğrenci boykot kararı aldı ve kitle amfileri boşaltıldı. Ardında da üniversite kapıları kapatıldı ve bu olayla Türkiye'de öğrenci eylemlerinde yeni bir dönem başlıyordu. Merkez bina işgal edilmişti ve bir anda eylem Ankara'ya yayıldı her tarafta her fakültede boykot-işgal merkezleri kuruldu. Polislerle öğrenciler arasında vur-kaç taktiğinde çatışmalar başladı. O yıllarda Filistin El-Fetih kampları bir anda Türk öğrencilerle doluverdi. Doğu Şeria'daki kamplara ilk giden öğrenciler arasında Deniz Gezmiş de vardı.¹⁷¹

16 Şubat 1969 günü solcu gençlerin Taksim alanında 6.Filo aleyhinde düzenlediği gösterilere sağcı gençler taş ve sopalarla müdahale etti. Artık bu olaydan sonra meydana yeni bir slogan hâkim oldu: "Kana kan, intikam". 1970 yılında artan bir anarşi ortamında girildi. Boykotlar, işgaller ve kanlı çatışmalar hızla devam ediyordu. Özellikle ODTÜ kaynaklı büyük ve en önemli anarşi kazanı oldu. Anarşi

¹⁷⁰ Yılmaz, a.g.e.,s.368

¹⁷¹ Yılmaz, a.g.e., s.369

yuvası haline gelen ODTÜ hakkında öğretim üyesi Prof. Bahri Savcı Cumhuriyet gazetesinde şunları yazmaktadır:”ODTÜ, kendi iç huzuru için değil, Türk ulusunun kendinden olan dileğini yerine getirmek için şimdiki statüsünden kurtulmak ve savaşına devam etmek zorundadır. 1971 yılı kapıyı çaldığında artık ülkede bir askeri müdahalenin eli kulağındaydı. Aynı şekilde ülkede de çatışmalar artarak devam ediyordu. İşgaller boykotlar artık yeni bir özellik kazanmaya başlamıştı. Banka soygunu İş Bankası'nın Ankara'daki Emek Şubesi silahlı dört kişi tarafından soyuldu. Ankara Emniyet Müdürü Şükrü Ünsal'a göre bankayı Deniz Gezmiş ve arkadaşları soydu. Türk Silahlı Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından kaçırılan 4 Amerikalı havacı için eylemciler 400 bin dolar fidye ve cezaevlerinde tutuklu bulunan tüm devrimcilerin salıvermesini istiyorlardı. Bu bildiri yayınlanınca güvenlik güçleri derhal örgütün karargahı sayılan ODTÜ'yü kuşattı, aradıkları 4 Amerikalı ve Deniz Gezmiş'ti. Çatışma dokuz saat sürdü 3 ölü 26 yaralı vardı. Bu olaydan sonra ODTÜ süresiz kapatıldı.

D) 12 MART 1971 DEVRİM HAREKETİ'NİN GELİŞİMİ

12 Mart 1971 günü saat 13.00'de TRT radyolarından okunan ve Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan üç maddelik muhtıra, Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Muhtırayı duyan hiç kimse gelişme karşısında şaşırılmamış, son yıllarda yaşananların eninde sonunda böyle bir gelişmeyle noktalanacağı beklentisi içerisine girmiş bulunuyordu.¹⁷²

On yıllık demokratik sürece noktayı koyup yeni bir dönem başlatan üç maddelik muhtıra şuydu:

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş

¹⁷² Birand vd, a.g.e., s.228

ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa karardır.

Radyodan okunan üç maddelik muhtıra, demokratik sürece noktayı koymuş ve Silahlı Kuvvetler'in denetiminde yeni bir dönemi başlatmıştır. Komutanlarca imzalanıp Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlıkları'na sunulan muhtıra mevcut hükümetin çekilmesini ve partiler üstü bir hükümetin kurulmasını istiyordu.

Muhtıranın radyolardan okunmasının yarattığı şaşkınlık arasında toplanan Bakanlar Kurulu gelişmeleri değerlendirmiş ve istifa etmeye karar vermiştir. Zaten başka yapacak bir seçeneği de yoktu. Başbakan Süleyman Demirel, istifa mektubunu Çankaya'ya, alışılmışın dışında bir görevli ile göndererek ve istifa mektubunda bu gelişmenin Anayasa ve hukuk devletine uygun olmadığını belirterek yumuşak şekilde protesto etmiştir. Muhtıra radyodan okunduktan sonra Mecliste de okunmuştur. Millet Meclisinde herhangi bir tepki gösterilmemişken Cumhuriyet Senatosu'nda Başkan T. Arıburun'un yaptığı eleştirel konuşmasında Parlamento'ya yönelik ithamları reddetmesi tartışmalara yol açmıştır. AP'liler Başkanın konuşmasına destek verirken CHP'liler karşı çıkmışlardır. Muhtıranın parlamentoya yönelik ithamları, Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından parti temelinde değerlendirilmiş ve CHP'liler tarafından bu ithamların AP'ye yönelik olduğu şeklinde anlaşılacak istenmiştir. Oysa ki Muhtıra parti ayrımı yapmamış toptan parlamento itham edilmiştir.¹⁷³

¹⁷³ Milliyet, 14 Mart 1971.

12 Mart Darbesi'yle, Demirel yönetimi yerine "sivil" N. Erim başbakanlığa getirilmiştir. Ordu yönetimi tümüyle elinde tutarken, TBMM fesh edilmemiş, ama askeri yönetimin tüm taleplerini yerine getiren bir "Danışma Meclisi" durumuna getirilmiştir. TBMM'nin görevi, askeri yönetimin istemlerini yerine getirmek olmuştur.

16 Mart 1971'de 9 Martçı olduğu bilinen 13 subay tasfiye edilmiştir. Tümgeneral Celil Gürkan'ın yanı sıra Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Hv. Tuğgeneral Ömer Çokgör, Tuğgeneral M. Ali Akar, Tuğamiral Vedii Bilget, Kurmay Albay Nedim Arat, Kurmay Albay Bahattin Taner, Piyade Albay Kadir Tandoğan, Piyade Albay Ömer Şamlı, Kara Pilot Albay Hidayet Ilgar, Muhabere Albay Mehmet Namlı, Tank Albay Kadir Ok ve Tank Albay Cavit Bayer tasfiye edilen subaylar arasında yer almıştır.¹⁷⁴

Muhtırada dile getirilen düşünceler radikal sol aydınların görüşlerine tercüman olmuştur. Sol aydınlar, 12 Mart Muhtırası'nı da tıpkı 1960'da olduğu gibi sağ iktidara karşı bir darbe olarak görmüş ve alkışlamışlardır. 1971 Muhtırası radyoda okununca sol hareketlerin çoğu, birbirini kutlayıp orduya önerilecek reform programları hazırlamaya girişmişler ama kısa bir zaman içinde bunun böyle olmadığı ortaya çıktığında hayal kırıklığına uğramışlardır.

12 Mart Muhtırası'nın verildiği gün Süleyman Demirel Hükümeti istifa etmiştir. Bülent Ecevit de CHP'nin Nihat Erim Hükümeti'ne üye vermesine tepki olarak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Ecevit, 1972'de 35 yıldır CHP'nin başında olan ve bir dönem Milli Şef olarak anılan İsmet Paşa'yı alt ederek CHP Genel Başkanı olmuştur.¹⁷⁵

12 Mart 1971 günü saat 13'te TRT radyolarından okunan ve demokratik yollarla iktidar olan hükümetin istifasına yol açan Muhtıra ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Bu dönemde Meclis açık olmakla birlikte Silahlı Kuvvetler'in kontrolü altında görev yapmıştır. Bu dönemde partiler üstü nitelikte dört hükümet kurulmuştur. Bunlar

¹⁷⁴ Birand vd, **a.g.e.**, s.225.

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 27 Mart 1971.

Birinci Erim, İkinci Erim, Melen ve Talu Hükümetleri'dir. 26 Mart 1971'de kurulan Nihat Erim Hükümeti ile ara rejim dönemi açılmıştır. Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay olmuştur.¹⁷⁶

1961 Anayasası'nın istediği ve ordunun desteklediği reformları yapmak için iktidara getirilen Erim, seçim kazanma gibi bir endişesinin olmaması nedeniyle başarılı olacağına inanıyordu. Kabinesine aldığı teknokratlarla ve Ordunun desteği ile reform işini başaracağını umuyordu. Ama kurulduğundan birkaç gün sonra Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun terör fitilini ateşlemesiyle ülke çapında başlayan anarşi ve terör her şeyi alt üst etmiş ve reform programı sert muhalefetle karşılaşmıştır. Başbakan Yardımcısı Sadi Koçak'ın "Yasalara karşı çıkan herkese savaş açıyoruz" diyerek "Balyoz Harekâtı"nı başlatması ve on bir ilde sıkıyönetim ilan edilmesi hükümetin ve toplumun önceliklerini değiştirmiştir. CHP'li Erim'in "Balyoz Harekâtı" adını verdiği bir operasyon sonucunda binlerce solcu tutuklanmış, yargılanmış, mahkum edilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi öğrenci liderleri idam edilmiştir. Erim'in programına iş dünyası karşı çıkarken önceden destek veren aydınlar da karşı safa geçmişlerdir. Anarşi ve teröre karşı yürütülen "Balyoz Harekâtı" Muhtıraya destek veren radikal solcuların, aydınların ve toplumsal örgütlerin hükümetten desteklerini çekmelerine ve muhalefete geçmelerine yol açmıştır. Ülkenin siyasi hayatı, terör ve anarşiye karşı yürütülen mücadele ile felç olmuştur. Bu süreçte gençlik örgütleri kapatılırken sendikaların bütün toplantıları yasaklanmıştır. Günlük gazetelerin belli sürelerle kapatılması, kitaplarının yasak yayın satmaları durumunda cezalandırılacakları konusunda uyarılmaları, popüler sol yazarların tutuklanmaları, sol ve radikal dergilerin toplattırılmaları, grev ve lokavtın yasaklanması, akademisyenlerin toplanması gibi uygulamalar programa verilen desteği azaltmıştır.¹⁷⁷

Askerlerin reformlar için verdikleri destek yeterli değildi ve muhakkak Mecliste ve toplumda da güçlü bir desteğe ihtiyaç vardı. Sola karşı yürütülen mücadele ve Tip'in kapatılması amacıyla Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava radikal solcuların ve aydınların Erim Hükümeti'nin karşısına geçmelerini sağlarken

¹⁷⁶ Birand vd, a.g.e., s.241.

¹⁷⁷ Birand vd, a.g.e., s.225.

Demirel'in izlediği politika da Erim'in işini zorlaştırmıştır. Demirel partili bakanlarını hükümetten çekme kararını aldığı anda Erim'in istifadan başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Sunay Erim'in 26 Ekim'deki istifasını kabul etmemiş ve Demirel'i bakanlarını çekme kararından vazgeçirmişti. Buna karşılık Demirel Mesut Erez'in başbakan yardımcılığına getirilmesini sağlamıştı. Bu durum hükümette reform karşıtlarının güçlenmesi anlamına geliyordu. Bunun üzerine reformcu on bir bakan istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Reformcu bakanların imzaladıkları istifa mektubunda reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirme olanağı kalmadığı vurgulanıyor, Mesut Erez'in kabineye alınmasının bardağı taşıran son damla olduğu, fakat asıl nedenin sadece buna bağlanmasının doğru olmadığı belirtiliyordu.¹⁷⁸

Mesut Erez'in bakanlar kuruluna alınması sadece hükümette fırtınaya yol açmamış komutanları da bölmüştür. Aslında komutanlar reformların yerine getirilememesinden duydukları rahatsızlığı eylül ayında basına verdikleri demeçlerle dile getirmişlerdi. Batur ve Gürler Yankı Dergisi'ne verdikleri röportajlarda hükümet programında yer alan reformların yerine getirilememiş olmasından duydukları rahatsızları açıkça ortaya koymuşlardır. Bu rahatsızlık farklı tepkilerle karşılanmıştır. Başbakan Erim istifa etmeyi bile düşünmüş ancak vazgeçirilmiştir. Hükümet adeta askerlerin baskısı ve zorla ayakta tutulmaktaydı.

Erim, birinci kabinesinin çökmesinden sonra 11 Aralıkta ikinci kabinesini ilan ettiğinde "Beyin Kabinesi"nden ve reform düşüncesinden tamamen vazgeçmişti. Kabinesinde artık iddialı teknokratlar yoktu ve ipler muhafazakârların eline geçmişti. 17 Nisan 1972 tarihine kadar süren İkinci Erim Hükümeti de başarılı olamamıştır.¹⁷⁹

Erim'in ardından Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri de beklenen başarıyı elde edememiş ve ömürleri kısa olmuştur. Bu hükümetlerin temelde görevi muhtıranın altını çizdiği Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak ve gerekli değişiklikleri gerçekleştirmektir. 12 Mart'tan sonra hiçbir parti tek başına çoğunluk sağlayamamıştır.

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 27 Ekim 1971.

¹⁷⁹ Hürriyet, 18 Nisan 1972.

E) 1971 MUHTIRASI VE TÜRK BASINI

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmişti. Burada gazetelerin 1971 Muhtırası'na bakışı genel açıdan değerlendirilecektir.

12 Mart 1971 Muhtırası karşısında Türk basını çeşitli gerekçelerle farklı tavırlar sergilemiştir. Muhtıradan önce Demirel'i iktidardan indirebilmek ve yerine resmi yayın organı olduğu CHP'nin lideri İnönü'yü geçirebilmek için ülkeyi önlenemez bir kaosun içinde gösteren ve orduyu kışkırtan bir yayın politikası benimseyen Ulus, 12 Mart'tan sonra muhtıraya karşı çıkarak çelişkili bir tavır sergilemiştir. Milliyet, Cumhuriyet, Akşam ve Devrim Gazeteleri açık ve net olarak muhtırayı desteklemişler, hatta hazırladıkları darbenin yöneticisi olmayı da öncelikli görev telakki etmişlerdir. Özellikle Cumhuriyet, Akşam ve Devrim'in yaklaşımları son derece önemlidir. Bu gazeteler muhtırayla da yetinmemiş tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi Parlamento'nun fes edilmesini talep etmiştir. Muhtıranın istedikleri seyri takip etmemesi ve bazı subayların koministlik suçlamasıyla ordudan atılmasıyla da darbecilere karşı tavır içine girmişlerdir.¹⁸⁰

Darbeye en net bir şekilde karşı çıkan gazeteler, Son Havadis ve Dünya'dır. Dünya'nın başyazarı Bedii FAİK ile Son Havadis'in yazarları Orhan Seyfi ORHON ve Tekin ERER darbe yapanlara ve darbeyi destekleyenlere açıktan cephe almışlar, bu tavırlarından asla taviz vermemişlerdir. İlk bakışta darbeye karşı bir tavır içindeymiş gibi görünen Tercüman'ın yazarlarından Ahmet KABAKLI ve Cüneyt ARCAYÜREK, darbe karşıtı yazılarıyla dikkat çekerken, Tarık BUĞRA baştan sona muhtıracıları alkışlamışlardır.¹⁸¹

¹⁸⁰ Tek, a.g.e., s. 163.

¹⁸¹ Tek, a.g.e., s. 163.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ

A) 12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ

12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye’de, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, 12 Eylül 1980 günü emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği Askeri Müdahale’dir.

Öncelikle Askeri Darbeler’in her hangi bir biçimde rejim değişikliği olmadığını söylememiz gerekir. Yani, darbelerde mevcut olan düzen veya o düzene hâkim olan kimseler değişmez. Sadece iktidarda ve görevde olan insanlar değiştirilir.¹⁸²

12 Eylül 1980 Darbesi’ne giden süreci anlayabilmemiz için öncelikle 70’li yıllarında Türkiye’nin genel durumunu ve dış politikayı iyi bilmek gerekir. 70’li yıllarda Türkiye’nin durumunu şu başlıklar altında incelenebilir.

B) 70’Lİ YILLARDA TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU

1) Türk Siyasi Hayatı

Yetmişli yılların Türk siyaseti 14 Ekim 1973’ten 12 Eylül 1980’e kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde iki genel seçim (14 Ekim 1973 ve 5 Haziran 1977) yapılmış ve toplam yedi hükümet kurulmuştur. Her iki seçimde de hiç bir parti parlamentoda salt çoğunluğu elde edemediğinden hükümet kurma konusunda ciddi krizler yaşanmıştır. Bu dönemde kurulan hükümetlerin hepsi koalisyon veya azınlık hükümetleri olup fazla uzun ömürlü olmamışlardır.¹⁸³

Yetmişli yılların Türk siyasetine damgasını vuran temel gelişmenin soldaki yükseliş ile sağdaki bölünme olduğu söylenebilir. 1973 genel seçimlerinde

¹⁸² Mahir Kaynak, **Darbeli Demokrasi**, ‘Olaylar ve Çözümlemeler’ 2006, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 10.

¹⁸³ Dursun , **a.g.e.**, s. 17. – 18.

Cumhuriyet Halk Partisi oyların % 33,3'ünü alarak Türkiye'nin en büyük partisi haline gelmiştir.¹⁸⁴

2) CHP - MSP Koalisyonu

1973 seçimlerinde sağ oyların birkaç parti arasında ciddi bir bölünmeye maruz kalması ve sol olaylar CHP'de toplansa bile tek başına hükümet kurabilecek sayıya ulaşamamış olması siyasi istikrarsızlıklar için önemli bir sebep olmuştur.

CHP hükümet kurabilmek için 25 Ocak 1974 tarihinde, uzun bir hükümet krizinden sonra Ecevit'in başkanlığında CHP – MSP Koalisyonu kurulmuştur. Fakat CHP – MSP Hükümeti fazla uzun ömürlü olmamış 18 Eylül 1974'te son bulmuştur.

Askerin önemli bir bölümünün bugün dahi tekrarladığı ve affedilemeyecek bir hata, diye nitelediği tek hareket, CHP – MSP Koalisyonu'nun ilan ettiği genel af idi. “ Bizim güçlkle içeri soktuğumuz anarşistleri serbest bıraktılar. Bu kabul edilemez. “ diyen generallere göre, ileriki yıllarda anarşist eylemlerin çekirdeği işte bu aftan kaynaklanmaktadır.¹⁸⁵

3) Kıbrıs Bunalımı

Yunanistan ile Ege sorunu dolayısıyla artan gerginlik ve ardından 1974'te Kıbrıs'ta yunan askeri rejiminden destek alan faşist eğilimli EOKA'cılarının Darbesi, Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in haklarını korumayı Türkiye'nin siyaset gündeminde baş sıraya getirmiştir. Yine aynı günlerde Ecevit Hükümeti'nin 12 Mart 1971'de yasaklanan haşhaş ekimine yeniden izin vermesi üzerine ABD'de 1975'te askeri yardımın kesilerek ambargo kararı alınması ülke genelinde Amerika aleyhtarını bir dalganın yayılmasına yol açmıştır.¹⁸⁶

Türkiye, ilki 20 – 22 Temmuz 1974 ve ikincisi 14 – 16 Ağustos 1974 günlerinde olmak üzere Ada'nın kuzeyinde büyük çapta askeri harekât

¹⁸⁴ Dursun, a.g.e., s. 19

¹⁸⁵ Mehmet Ali Birand , 12 Eylül Saat: 04.00, 1984, İstanbul , Karacan Yayınları, s. 43. – 44.

¹⁸⁶ Hikmet Özdemir, *Siyasal Tarih (1960–1980)*, ‘Yakınçağ Türkiye Tarihi’, 2007, İstanbul, C.1, s. 271- 272.

gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs Harekâtı sonunda ada fiilen ikiye bölündü; Türkler Ada'nın kuzeyinde, Rumlarda güneyinde toplandılar.

4) Cepheleşme

Türkiye'de cepheleşme 1974'te başlamıştır. CHP Kıbrıs Zaferi'nin sarhoşluğu ile bu olayı oya dönüştürme ve tek başına hükümet olma kararı verince MSP ile koalisyonu bozmuş ve ülkeyi tüm gücüyle erken seçime zorlamıştır.¹⁸⁷

Sağ partiler için erken genel seçim asla arzulanır bir şey değildi, çünkü muhtemel bir genel seçimde oyları, ciddi şekilde kaybedeceklerini tahmin ediyorlardı. Bu nedenle Süleyman Demirel erken seçimi durduracak milliyetçi cepheyi kısa sürede kurmayı başardı.

1975 yılında Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (AP – MSP – MHP – CGP) kurulduğunda iç ve dış ilişkilerde böylesine büyük değişikliklerle karşılaşabileceği umuluyordu.¹⁸⁸

Ancak 75 – 77 döneminin sonuna doğru hem içeride hem de dışarıda bambaşka bir manzara ortaya çıkmaya başladı. Ülke adeta sihirli bir el tarafından sarılıvermiş ve kamplara ayrılmıştı. Bir yanda milliyetçiliği tekeline alıp, karşısındaki herkesi komünist – solcu diye niteleyen kendi içinde bölünmüş bir koalisyon hükümeti, öte yanda daha 1973'te 2 milyar dolarlık bir döviz darboğazına düşen ekonomik hayat, enflasyon ve giderek artan terör vardı.¹⁸⁹

Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin sola karşı izlediği politikalar ülkeyi hızla bir sağ – sol gerilimine ve kamplaşmasına doğru sürüklemiştir.

1974'te ki Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye karşı uygulanan silah ambargosunun ve petrol krizinin tüm dünyada yarattığı sorunların ekonomi üzerindeki baskısı, giderek artan enflasyon gerileyen üretim düzeyi dış ticaretteki açık vb. sorunlar da hükümeti zora sokmuştur.

¹⁸⁷ Birand, a.g.e., s. 44.

¹⁸⁸ Birand, a.g.e., s. 44.

¹⁸⁹ Birand, a.g.e., s. 44-45.

Erken seçimin bir partiye tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu vereceği ve bunun bir çıkış yolu olacağı beklentisi bulunuyordu. Ancak seçim kampanyası siyasi kutuplaşmayı ve gerginliği giderek derinleştirmiş seçimlerden bir ay kadar önce 1 Mayıs günü İstanbul'da Taksim meydanında yaşanan olaylarda 33 vatandaşın ölmesi tüm ülkede ciddi bir tedirginlik yaratmıştı.¹⁹⁰

5) 1977 Genel Seçimleri

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerle I. Milliyetçi cephe Hükümeti son bulmuştur.

5 Haziran 1977 erken seçimleri sonunda ortaya çıkan tablonun da siyasi iktidarsızlığa bir çözüm getirmediği kısa zamanda görüldü. Seçim sonuçları Türkiye'yi yine koalisyon hükümetlerine mahkûm etmekteydi.

CHP'nin güvenoyu alamadığı bir aylık hükümet girişiminden sonra, Milliyetçi Cephe, Temmuz 1977'de ikinci koalisyonu kurup yeniden hükümet kurmayı başardı.

5 Haziran 1977'deki seçimlerden sonra kurulan AP – MSP – MHP koalisyonu (II. Milliyetçi Cephe) göreve başladıktan sonra önüne gelen ilk sorun ordudaki atamalardı.

31 Ağustos gecesi Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yeni Kara Kuvvetleri Komutanı Kenan Evren'in kararnamesini imzaladı.

II. Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde kredi sıkışması öyle boyuta varmıştı ki, Türkiye'ye boyun eğdirmek için uluslar arası para fonu (IMF) ile bankalar şimdiye kadar görülmemiş bir işbirliğine girmişler ve Ankara'ya kredi musluklarını kapatmışlardı. Tabi bu durum tüm borç ödemelerinin durmasına yol açtığı gibi, sadece günlük gereksinimlerin karşılanmasıyla yetinilir olmuştu.¹⁹¹

¹⁹⁰ Dursun, a.g.e., s.39.

¹⁹¹ Birand, a.g.e., s. 53

11 Aralık 1977 günü AP' de birden istifalar başlamıştı.17 Aralık günü 12 AP milletvekili istifa ederek, bir CHP hükümetini desteklemeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Böylece II. Milliyetçi cephe Ocak 1978'de son bulmuş, 3 Ocak 1978'de Ecevit Hükümeti kurulmuştur.

III. Ecevit Hükümeti'nin önünde çözüm bekleyen pek çok sorun vardı. Halk, şiddet eylemlerine karşı önlem alınmasını, can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istiyordu.¹⁹²

14 Ekim 1979'daki boş bulunan beş milletvekilliği için yapılan ara seçimlerden AP'nin güçlenerek çıkması ve hepsini öteki sağcı partilerce dışardan desteklenen örtülü III. Milliyetçi cephe hükümeti kurulmuştur.¹⁹³

6) Ekonomik Nedenler

1970' lerden sonra Türkiye ekonomik açıdan belli bir istikrar dönemine girer. 1978 Nisan ayına kadar, IMF'ye niyet mektubu verilmemiştir. 1970 senesini takip eden ilk 5 yılda zaten IMF ortalarında pek görülmemiştir. Bu nisbi istikrarın iki temel nedeni olduğu söylene bilir.

1.)1970'li yıllarda Amerikan dolarının devalüasyonu ile birlikte, Breton Woods Antlaşması'yla dünya para sistemi çökmüştür. Batı, çöken sistem yerine konacak yeni bir düzenleme peşindedir. Sistem, kendi derdine düştüğü için diğer ülkelerle fazla uğraşacak, onları yakından denetleyecek durumda değildir.

2.)Türkiye'de birkaç yıllık diğer istikrarın sebebi ise, Avrupa özellikle Almanya'da bulunan işçilerin gönderdikleri işçi dövizlerinin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisidir. Gönderilen işçi dövizleri hesaba katılmadan bakıldığında, 1970 ile 1974 arasında 4,5 milyar dolarlık mal satmış, buna mukabil 9,5 milyar dolarlık mal satın alınmış olduğu görülmektedir.

Türkiye bu geçici olumlu şartlara güvenerek, eski sermaye birikim modeli olan "ithal ikamesinde" ısrar edip dünya iş bölümünün kendisine yüklediği

¹⁹² Özdemir, a.g.e., s. 271.

¹⁹³ Özdemir, a.g.e., s. 279

görevlere kulak asmamıştır. Bunu ise, 1974'ten sonra gittikçe artan bir ekonomik kriz ve 12 Eylül ile ödemiştir¹⁹⁴

Devlet otoritesi yok olurken ekonomide karaborsacılık ve enflasyon bir türlü dizginlenemedi. Üretim hızla düşerken en temel maddeler bile piyasada bulunmaz oldu.

1979 kışı herhalde Türkiye'nin bir daha kolay kolay unutamayacağı bir dönemdi. Dövizsizlikten petrol getirtirilemiyor, kaloriferli evler ısınmıyor, benzin kuyrukları büyüyor, ulaşım durma noktasına geliyor, fabrikalar ancak %30 kapasiteyle çalıştırılabiliyordu. Ülkede dövize dayalı ürünler giderek yoklar listesine girmeye başlamıştı. Bunun yanı sıra sürekli şekilde zorunlu zamlar geliyor, Türk Lirası'nın dolara karşı değeri durmadan düşüyor ve enflasyon baş döndürücü bir hızla yükseliyordu. Tabii durumun daha ağırlaşması ve kontrolden çıkmasında iç ve dış etkenlerin rolü büyüktü.

İşveren çevreleri de bu dönemde CHP'ye karşı Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir mücadele açtı. Bazıları dövizsizlikten hammadde bulamadığından, bir diğer bölümü ise, daha karlı gördüklerinden, ya işyerlerini kapatmayı veya grevlerin uzamasıyla işyerlerinin kapalı kalmasını tercih etti. 1979 yılında Türk özel sektörünün paniği öylesine büyüdü ki, yüzlerce fabrika veya son derece sağlam kuruluşlar yok pahasına satıldı ve sahipleri aileleriyle birlikte yabancı ülkelere göç ettiler.¹⁹⁵

Türkiye'nin 1978 başından itibaren para beklediği batı ise işi yavaştan almış ve ancak bir yıllık gecikmeyle 6 Ocak günü Guadeloup'e doruğunda, Türkiye'ye yardım ilkesi kabul edilmişti. Ancak on gün sonra Bonn'da toplanan dört batı ülkesi temsilcisi, alınan kararın kesin koşulunu ortaya çıkardılar. IMF ile antlaşma yapılması, özellikle Amerika'nın koşulu "Türkiye IMF ile antlaşmadan bir kuruş dahi kredi verilmemesi" şeklindeydi. Batı ülkelerinin amacı, borçlu ülkeleri yeni bir IMF (yani kendi) düzenine sokmaktı. IMF ile antlaşma 19 Temmuz 1979'da sağlandı. Ardından 221 banka ile borç ertelemesinin imzalanması 30 ağustos'u

¹⁹⁴ Altan, a.g.e., s.133-134.

¹⁹⁵ Birand, a.g.e., s. 71

buldu. OECD çerçevesinde devletlerden gelen kredi de 1,5 milyar dolar olarak saptandı. Ancak bu kolaylıklardan hiçbirini Ecevit Hükümeti kullanamadı. Batı Türkiye'yi en zayıf anında yakalamış ve IMF koşullarıyla, ekonomisindeki korunma duvarlarını yıkmaya, kapılarını açmaya zorlamaya başlamıştı.¹⁹⁶

12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980 arasında görev yapan AP hükümetinin en önemli işi ünlü 24 Ocak Kararı'dır.

24 Ocak Kararları, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomi literatürüne geçen ve yapısal dönüşümleri içeren programdır.

Süleyman Demirel, 1979 yılında başbakanlık müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal'a yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi vermiş ve program kısa sürede hazırlanmış, bir başka deyişle IMF tarafından hazırlanmış olan program 24 Ocak 1980'de kamuoyuna açıklandı.¹⁹⁷

Böylece IMF'nin daha önce yaptıramadığı isteklerini içeren program, Türkiye ekonomisini tek taraflı olarak yabancı sermayeye açmıştır.

C) TOPLUMDA BÖLÜNME VE TERÖR

Terörün, aşırı sağ ve sol gurupların birbirine karşı işledikleri cinayetlerden toplumun tanınmış simalarına yönelmesi ve belli bir aşamadan sonra kitleleşmesi tüm toplum kesimlerinde ciddi bir kaygıya ve korkuya yol açtı. Bütün çabalara rağmen terörün kontrol altına alınmaması ve her geçen gün tırmanışını sürdürmesi hükümetin ve genelde siyasetin tam bir acizliğini ortaya koymaktaydı.¹⁹⁸

19 – 26 Aralık 1978 tarihinde Kahramanmaraş'ta patlak veren Alevi – Sünni çatışmasında toplam 108 vatandaşın hayatlarını kaybetmeleri sorunun vardığı düzeyi göstermenin ötesinde tüm toplum kesimlerinde gelecek ve güvenlikle ilgili ciddi bir

¹⁹⁶ Birand, **a.g.e.**, s. 72,74

¹⁹⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/24_Ocak_Kararlari

¹⁹⁸ Dursun, **a.g.e.**, s. 73.

kaygıya yol açtı. Olaylar karşısında çaresiz kalan Başbakan Ecevit, istemeyerek de olsa, 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesine razı olmak zorunda kalmıştı.¹⁹⁹

Bölünen sadece sıradan sivil toplum kesimleri değil bunun bir yansıması olarak idare içinde de önemli bir bölünme ve bunun yarattığı yanlışlık adaletsizlik ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Siyasette bu tablo gözlemlenirken gençlik örgütlerinde de benzer bir bölünmüşlük söz konusu olmuştur. İstanbul yüksek öğrenim kültür derneği Ankara demokratik Yüksek Öğrenim Derneği, dev-sol, dev-yol gibi gençlik örgütleri etkili olmuşlardır. Diğer yanda Güneydoğu'da yasa dışı yollarla kurulmuş ve etnik milliyetçilik yapmaya çalışan çeşitli örgütler doğmuştur. Bunlar içerisinde en etkili olanın PKK olduğu söylenebilir.²⁰⁰

1 Şubat 1979 günü Milliyet Gazetesi genel yayın yönetmeni ve başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi, terörün en ılımlı çevrelere de el attığının örneğidir ve bu olaylar karşısında devletin güçleri olan polis ve ordu terör karşısında yetersizdi.

Solun kendi içindeki hesaplaşması, sol – sağ guruplarının mücadeleleri, Alevi – Sünni mücadelesi ve kürçülük adına yapılan terör hareketleri bir araya gelince içinden çıkılamayacak bir durumla karşı karşıya kalınıyordu.

Kürt sorunu ile ilgili olarak komutanların düşünceleriyle, Ecevit'in yaklaşımı arasında farklar vardı. Asker, bu sorunun disiplinle halledilebileceğine, başka bir çözüm şekli olmayacağına, aksi halde çok daha büyük olaylarla karşılaşılacağına inanmıştı. Ecevit'e göre ise bu soruna silah ile çözüm bulunamazdı, üstelik doğu halkı kürçülük adına terör yapanları da benimsememişti. Böylesine farklı görüşler olunca, ordu ve hükümet arasındaki ilişkiler gerildi.

¹⁹⁹ Dursun, a.g.e., s. 43.

²⁰⁰ Dursun, a.g.e., s. 47.

D) TÜRK DIŞ SİYASETİ

Esas itibariyle Türkiye'nin dış politikasında veya içindeki gelişmelerde kendi menfaatlerinden temelde aykırı bir gidiş gördüklerinde müdahale ortamı hazırlarlar. Türkiye'de batıdan kendisini ayıran, daha bağımsız hareket etmek isteyen güçler iktidarda olduğunda batı her zaman müdahale ihtiyacı duymuştur. Ya da Türkiye Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurduğunda gene batı, müdahale ihtiyacını duymuştur. Mesela, 1980 öncesinde Türkiye hem sağı hem soluyla, hem ekonomik açıdan hem de fikir hayatı açısından bağımsızlığa doğru gitmekteydi. Ayrıca Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler sürdürüyordu. Bu konuda batı büyük ölçüde şikâyet etti.²⁰¹

Dünya sisteminde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan bölgesel güvenlik sorunlarının da darbede önemli bir payının olduğuy, en azından Silahlı Kuvvetler'in müdahalesinde muharrrik bir rol oynadığı ve darbenin dünya sistemindeki meşruiyetini sağlama noktasında olumlu katkıda bulunduğuy ileri sürülebilir.²⁰²

28 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve Şubat 1979 günü İran'da batı karşıtı bir rejimin kurulması dünya sistemi açısından ciddi bir bölgesel güvenlik sorununu meydana getirmiş ve bu açıdan Türkiye'nin önemi daha da artmıştır. Bülent Ecevit'in anlattığına göre Amerikan yönetiminin bölgesel güvenlikle ilgili bazı taleplerine Türkiye'nin olumlu cevap verememesi üzerine mevcut hükümetin düşürülmesine yönelik eylemler ve gelişmelerde artış olmuştur.²⁰³

12 Eylül Darbesi'nin batıda genelde olumlu karşılandığı, bir rahatlama yarattığı ve yeni yönetimin desteklendiğiy görülür. Özellikle Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilmesi ve 24 Ocak Kararları'nın aksatılmaksızın devam edeceğinin açıklanması batıda memnuniyetle karşılanmıştır.

²⁰¹ Kaynak, a.g.e., s. 27. – 28.

²⁰² Dursun, a.g.e., s. 60

²⁰³ Cüneyt Arcayürek, **Müdahalenin Ayak Sesleri**, 1986, Ankara, Bilgi Yayınevi, s. 371.

E) CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

6 Nisan 1980 günü, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi doldu ve yerine yeni bir cumhurbaşkanı TBMM tarafından bir türlü seçilemedi 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanları yedi yıllık bir süre için TBMM tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun müspet oyu ile seçilmekteydi.²⁰⁴

Meclisteki partiler arasında ortak bir tavır yoktu ve işbirliği yapılmadan yeni cumhurbaşkanının seçilmesi imkânsızdı. Çünkü her hangi bir partinin kendi gücüyle bunu başarması söz konusu değildi. Anayasaya göre boşalan Cumhurbaşkanlığı makamını Cumhuriyet Senatosu Başkanı vekâlet etmekteydi. O sırada senato başkanı AP' den ve eski Dış İşleri bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil' di. Çağlayangil'in Cumhurbaşkanlığına vekâlet etmesi AP açısından önemliydi; çünkü AP hükümetteydi ve Cumhurbaşkanlığında engel çıkarmayacak birinin olması tercih edilen bir durumdu.²⁰⁵

Nisan ayından itibaren TBMM, Cumhurbaşkanı seçimi için toplansa da oylama turlarından hiçbir sonuç alınamıyor, siyasetin en önemli kurumu olan TBMM hiçbir işe yaramıyordu.

Görüldüğü gibi 12 Eylül Darbesi'ne varan yetmişlerdeki Türk siyasetinin en belirgin niteliği istikrarsızlık, belirsizlik, bölünmüşlük ve diyalogsuzluk olduğu söylenebilir. 1973'ten 1980'e kadar yedi yılda yedi hükümetin görev yapmasına tanık olunan bir siyasal sistemde istikrar ve güçlü bir hükümet yapısının oluşmasını beklemek hayalcilik olurdu. Ortalama ömrü bir yıl devam eden hükümetlerin başarısız ve istikrarsız yöntemleri toplum sorunlarının çığ gibi artmasına, hiçbir sorunu çözememesine toplum nezdinde siyasetin inandırıcılığını ve meşruiyetini yitirmesine sebep olmuş, yetmişli yıllar demokrasinin çöküşüne sahne olmuştur.

²⁰⁴ Dursun, a.g.e., s.51

²⁰⁵ Dursun, a.g.e., s.51-52

F) 12 EYLÜL VE GAZETE HABERLERİ

1) 12 Eylül Öncesi Gazete Haberleri

12 Eylül'den önce ki 6 aylık dönemde yayınlanan terör haberleri içerisinde plana çıkan konular; Eylemler, çatışmalar, suikastlar, firarlar, militanlar, yakalama ve tutuklamalarla ilgilidir. Bu dönemde yayınlanan 449 terör haberi içerisinde "ölümle" ilgili olanların sayısı 186'dır günde ortalama 10 kişinin öldüğü 6 aylık dönemde hemen her gün, ölen ya da öldürülen insanlarla ilgili haber yapılmıştır, aşağıdaki haber başlıkları bu dönemin karakterini yansıtır.

**Ordu, Bursa, Siverek'te 3 kişi öldürüldü. (Milliyet, 2 Mart 1980)*

**Demirel'in 170 günlük iktidarında 1361 kişi öldü. (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1980)*

**Dünkü olaylarda 11 kişi öldürüldü. (Tercüman, 3 Haziran 1980)*

**5 kentteki olaylarda 1'i polis 6 kişi can verdi. (Milliyet, 10 Temmuz 1980)*

**Anarşi dün 23 can aldı. (Hürriyet, 2 Ağustos 1980)*

**Saldırılarda dün de 12 yurttaş öldürüldü. (Cumhuriyet 4 Eylül 1980)*

Söz konusu dönemde, firar olayları 32 kez haber konusu oldu. Sayıca az olmasına rağmen bu rakam oldukça önemlidir. Güvenlik önlemlerinin çok sıkı uygulandığı dönemde hapisshaneden kolayca kaçılması oldukça dikkat çekicidir. Bu konu ile ilgili gazete haberleri oldukça trajik hatta kimi zaman komik yönü ortaya koymaktadır .

**Cezaevleri metroya döndü (Hürriyet, 1 nisan 1980)*

**2 Ayda tünel kazıp içine elektrik tesisatı döşediler. (Tercüman, 28 Haziran 1980)*

**Tutuklu gardiyana" dondurma ısmarlayacağım" diyerek kaçtı. (Hürriyet,12 Ağustos 1980)*

**Yol geçen hanına dönen cezaevlerinden firarlar tesadüflerle ortaya çıkartılıyor. (Hürriyet, 25 Ağustos)*

12 Eylül'den önceki 6 aylık dönemde yayınlanan hemen her haberde terör örgütlerinin isimlerine yer verilmiştir. Bu yayın politikası istemeyerekte olsa terör örgütlerinin propagandasını yapmak anlamı taşımaktadır. Bu tarzı yansıtan bazı haber başlıkları da şöyledir:

**Tariş olaylarını ele başısı 4 THKP-C militanı aklandı. (Milliyet, 2 Mart 1980)*

**Dev-Sol , Dev-Yol dediler halkı ikiye böldüler. (Hürriyet, 5 Nisan 1980)*

**2 faşisti kaçıran 7 ÜGD ve ÜYD yöneticisi tutuklandı .(Cumhuriyet, 3 Eylül 1980)*

Her gün ortalama 10 kişinin öldüğü bir o kadarının, hatta daha fazlasının yaralandığı 12 Eylül öncesinde toplam 21 tutuklama haberi yayınlanmıştır. Tutuklama ile ilgili bazı haber başlıkları şöyledir:

**İstanbul'da 32'si sol, 5'isağ görüşlü 37 militan yakalandı. (Milliyet, 8 Mart 1980)*

**15 gün içerisinde 157 silahla, 1815 kişi yakalandı .(Milliyet, 24 Mart 1980)*

**İstanbul'da sol örgüt mensubu 96 kişi tutuklandı .(Hürriyet, 7 Nisan 1980)*

12 Eylül öncesindeki terör haberlerinde “eylemlerin nasıl gerçekleştiği” en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir. Gazetelerin manşetlerinde eylemlerin biçimleri, insanın kanını donduracak niteliktedir. İşte haberlerden bazıları:

**Ankara'da kahvehane basıldı 2 ölü, 9 yaralı. (Milliyet, 3 Mart 1980)*

**Okula getirdiği bomba ile patlayan öğrenci gözlerini ve ellerini yitirdi.(Milliyet, 9 Mart 1980)*

**Bayrampaşa'da 4 kişi kurşuna dizildi. (Hürriyet, 4 Nisan. 1980)*

2) 12 Eylül Sonrası Gazete Haberleri

12 Eylül sonrası gazete haberleri, 12 Eylül sonrakilerinden farklılık gösterir. Artık, daha ziyade insanların birbirlerini öldürdüğü gazete haberleri değil güvenlik güçleriyle girdileri çatışmada öldürülen teröristlerle ilgili haberler yazılmaktadır. Konuya dair bazı haber örnekleri şöyledir:

**Ordu'da görevlilere ateş açanlardan 2'si öldürüldü. (Cumhuriyet, 25 Eylül 1980)*

**Havza'da bir bekçi öldürüldü. (Hürriyet, 2 Aralık 1980)*

**Kumkapı'da saldırıya uğrayan polis memuru öldürüldü. (Milliyet, 1 Kasım 1980)*

12 Eylül sonrasındaki 347 terör haberinden 68'inde örgüt ismi zikredilmektedir. Ancak burada zikredilen örgüt isimleri, eylem yaptıkları için değil daha çok yakalanan, yargılanan militanlarından dolayı gündeme gelmektedir. Bu konuya dair bazı haber örnekleri şöyledir:

**9. Kolordu bölgesinde 383 Dev-Yol militanı yakalandı. (Tercüman, 16 Ekim 1980)*

**MLSPB Merkez Komite üyesi çatışmada ölü olarak ele geçirildi. (Milliyet, 9 Kasım 1980)*

**Milas'ta 12 Dev-Sol militanı yakalandı. (Milliyet, 6 Kasım 1980)*

**Türkiye Devrimci Komünist Partisi üyesi 25 kişi yakandı. (Hürriyet, 11 Aralık 1980)²⁰⁶*

²⁰⁶ Tek, a.g.e., s,174-175.

G) DARBE HAZIRLIKLARI

Türkiye'nin 12 Eylül'e sürüklenmesinde siyasi olumsuzluklar önemli rol oynamıştır. Ülke yönetimine el koyan komutanlar siyasetteki tıkanıklığı, Cumhurbaşkanının bir türlü seçilemeyişi, liderler arasındaki kavgaları toplumda kamplaşmalara neden olan siyasi söylemi yaptıkları darbenin gerekçeleri olarak göstermişlerdir²⁰⁷

1978 yılı ortalarına kadar silahlı kuvvetler içerisinde darbe yönünde bir hazırlık olmadığı söylenebilir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren 1979 yılının ilk yarısında özellikle Güneydoğu'da artan terör ve anarşi olayları nedeniyle vatandaşlardan ve Silahlı Kuvvetler içerisinde çok sayıda mektup aldığını, çok sayıda milletvekili ve senatörün hükümetin olayların üstesinden gelemeyeceği yönünde fikirler dile getirdiklerini, kendisinin ise bir müdahaleyi şimdilik düşünmediğini ve bıçak kemiğe dayanmadan yapılacak bir müdahalenin yurda yarardan çok zarar vereceğine inandığını söylemiştir.²⁰⁸

Demokratik sistemde karşı karşıya kalınan sorunların aşılabilmesi için Silahlı Kuvvetler'den yararlanma amacıyla en son çare olarak başvurulan sıkıyönetimin ötesinde ordunun ülke yönetimini ele almasının istenmesi Türk insanının en ciddi zihin problemini yansıtmaktaydı.

1978 yılının sonlarına doğru Kahramanmaraş'ta patlak veren olaylar terörün kitleleştiğini ve toplum yapısındaki Alevilik – Sünnilik ayrımının tahrikiyle nelerin yaşanacağını göstermiştir. Olaylar üzerine on üç ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilen illerde idari otorite askeriyeye geçmiş, son çare olarak askerlerden olayların üstesinden gelmeleri istenmişti ancak sıkıyönetim uygulamasının terör ve anarşi olaylarını durdurmada başarısız olması, askerlerde bu için demokratik düzen içerisinde imkânsız olduğu kanaatini güçlendirmiştir.

Kenan Evren'in, Temmuz 1979'da komutanlar arasında yaptığı konuşmada şöyle söylemiştir:

²⁰⁷ Tek, a.g.e., s.169.

²⁰⁸ Kenan Evren, **Zorlu Yıllarım 1**, 1994, Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 66.

“Zannederim 12 Mart dönemini daha kötü bir durumda yaşıyoruz. Gördüğünüz gibi bugüne kadar hükümet önemli gördüğümüz tedbirlere el atmadı. Kanunlarda hiçbir değişikliğe gitmiyor, gitmek dse istemiyor. Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kurulmasına evvelce karşı çıktığı için buna inandığı halde el atmıyor. Her gün ben subaylardan çeşitli mektuplar alıyorum. Hatta ordu içerisinde gizli örgütlerin bile kurulmuş olabileceğinden şüpheleniyorum. Eğer bu durum böyle devam ederse yeniden bir 27 Mayıs olmasından korkarım. Milli Güvenlik Kurulu'nda ben de, siz de söylenmesi gereken her şeyi açıkça ve çekinmeden söylüyoruz ama hükümet bir şey yapmıyor, müdahale kaçınılmaz olabilir.”²⁰⁹

Darbeye varan süreçte Evren'in Eylül (1979) ayının başlarında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık'a müdahale için hazırlık yapılması görevini vermesi önemli bir adımı oluşturmuştur. Orgeneral Saltık başkanlığında iki kurmay subaydan oluşan bir çalışma gurubu oluşturulmuştur. 11 Eylül 1979 tarihinde çalışmaya başlayan bu çalışma gurubunun araştırma ve raporları komutanları yönlendirmiş darbeye ilişkin hazırlıklar bu çalışma gurubu tarafından yürütülmüştür.²¹⁰

27 Aralık 1979 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşünü yansıtan ilk uyarı mektubu kuvvet komutanları tarafından imzalanmış ve Evren tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunulmuştur.

Mektupta ülkenin içinde bulunduğu krizlere değinilmiş, bunda herkesin sorumlu olduğu hatırlatılmıştır. Fakat bu uyarı mektubunu kimse üstüne alınmamış ve ortada kalmıştır.

Nisan 1980'de görevi biten Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durum darbe hazırlığı yapan Silahlı Kuvvetler'in gerekçelerine önemli bir fırsat vermiştir. 4 Haziran 1980 tarihinde darbeye ilişkin Bayrak Harekât Emri'nin²¹¹ Evren'e teslim edildiğini, ayın ortalarına doğru da harekâta son seklinin verildiğini, “Müdahale” tarihi olarak da 11 Temmuz 1980

²⁰⁹ Evren, a.g.e., s. 72.

²¹⁰ Dursun, a.g.e., s. 76.

²¹¹ Birand, a.g.e., s. 200.

gününün belirlendiğini ve 3 Temmuz günü Bayrak Harekât Emri'nin özel kuryelerle ordu ve kolordu komutanlıklarıyla sıkıyönetim komutanlıklarına ulaştırılmaya başlandığını öğreniyoruz. Ancak 3 Temmuz MSP'nin AP'ye güvenoyu vermesi ve 214'e karşılık 227 oyla hükümetin güven tazelemesi hesapları alt üst etmiştir. Meclisten güvenoyu almış bir hükümeti devirecek bir müdahaleyi içte ve dışta anlatmanın zorluğu dikkate alınarak müdahalenin tehir edilmesi yoluna gidilmiştir.

Darbeye ilişkin son hazırlıklar 26 Ağustos'taki komutanlar toplantısında değerlendirilmiştir. Toplantıda yeni tarih olarak 12 Eylül 1980 günü belirlenmiştir.

Müdahale tarihi kararlaştırılıp hazırlıklar buna göre sürdürülürken meydana gelen iki önemli gelişme darbe için ek gerekçeler sunmuştur. Bunlardan biri Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen MSP'nin verdiği gensoruyla bakanlıktan düşürülmüştür. Diğer bir gelişme ise bu olaydan bir gün sonra Konya'da MSP tarafından organize edilen "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" ve bu mitingde sergilenenlerdi. Mitingde açılan pankartlar, atılan sloganlar ve yapılan konuşmalar Cumhuriyet'e karşı bir girişim olarak değerlendirilmiştir, özellikle İstiklal Marşı söylenirken bir gurubun ayağa kalkmayıp protesto etmesi toplumda infial yaratmıştır.²¹²

12 Eylül 1980 saat 04.00'da TRT radyolarında okunmaya başlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisini ile tüm dünya ordunun idareye el koyduğunu öğrenmiştir. "Yüce Türk Milleti" hitabıyla başlayan bildiri, içinde bulunulan durumu özetliyor ve Silahlı Kuvvetler'in son çare olarak ülke yönetimine bütünüyle el koyduğunu duyurarak müdahalenin amacını şöyle açıklıyordu:

*"Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yenide tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır."*²¹³

Arkasında emir ve şu yasaklar sıralanıyordu:

²¹² Dursun, a.g.e., s. 76-77.

²¹³ Dursun, a.g.e., s. 93.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurttta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliği için saat 05.00'dan itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.²¹⁴

Bu bildiri ile 1961 Anayasası ile kurulan İkinci Cumhuriyet Rejimi'ne son verilmiş ve Türk siyasi hayatında yeni bir dönemi başlatmıştır.

H) 12 EYLÜL ASKERİ REJİMİ

12 Eylül 1980 tarihinde saat 04.00'da Türkiye radyolarından “Yüce Türk Milleti” hitabıyla okunan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi ile başlayan ve Anavatan Partisi lideri Turgut Özal'ın 13 Aralık 1983 tarihinde Birinci Hükümeti'ni kurmasıyla sona eren olağanüstü dönem 12 Eylül Rejimi olarak isimlendirilir. 12 Eylül'ü gerçekleştiren üst komutanlar gurubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve üyeleri sıfatını verdiler. Milli Güvenlik Konseyi şu üyelerden oluşuyordu: Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun, Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini de Kenan Evren kuşanmıştı. MGK, koyduğu kuralları ve verdiği buyrukları “Bildiri” ve “Karar” biçiminde adlandırıp numaralandırdı.²¹⁵

Darbeyle birlikte siyasi parti lideri farklı yerlerde gözetim altında tutulmuşlardı.²¹⁶ Valilerle seçimle gelen Belediye Başkanları ve Belediye Meclis üyeleri görevden alınarak yerlerine subaylar getirilmiştir. Grevler yasaklanmış, grevci işçilerin işbaşı yapmaları emredilmişti.

Bütün toplum kesimleri tarafından uzun zamandır beklenmekte olan darbe toplumun açık kabulü ve tasvibi ile karşılaşmıştır. Sokaktaki vatandaş güvenlik

²¹⁴ Birand, a.g.e., s. 289.

²¹⁵ Bülent Tanör , **12 Eylül Rejimi (1980 – 1983)** , ‘*Yakınçağ Türkiye Tarihi*’, 2007, İstanbul, C.2, s.31.

²¹⁶ Dursun, a.g.e., s. 96

nedeniyle darbeden memnuniyet duyarken iş çevreleri MGK bildirimleriyle grevlerin kalkması ve sendikal faaliyetlerin yasaklanmasından memnundur.

Yeni yönetim dış politika ve ekonomi dışında her alanda yeniden yapılanmaya girişeceğinin işaretlerini vermişti. Siyaset, çalışma hayatı, eğitim, kültür, sosyal politikalar gibi alanlar tamamen yenilenirken ekonomide 24 Ocak İstikrar Tedbirleri ile getirilen yeni ekonomi politikaları olduğu gibi sürdürülmüş, 24 Ocak Kararları'nın mimarı ve ekibin başı olan Turgut Özal'a yeni hükümette ekonomiden tam sorumlu kişi olarak yer verilmişti.

24 Ekim günü yayımlanan geçici Anayasa (Anayasa Düzeni Hakkında Kanun) yeni rejimin temel parametrelerini belirtmiştir. Yedi maddeden oluşan Geçici Anayasa yeni anayasa kabul edilip yürürlüğe girinceye kadar yürürlükte olacaktır.

Parlamento'nun lağvı, sonradan partilerin tamamen kapatılması gibi uygulamalar, iyi kötü gelenekleşmiş politik temsil kurumlarını ortadan kaldırarak 12 Eylül'ün gerçek karakterini vurguladı. Bu politik karar, rejimi geri kalan son alternatifte, "askeri diktatörlük" biçimine götürüyordu.²¹⁷

12 Eylül'ün başlıca özelliği, "aşağıdan gelen" her şeye karşı olmasıydı darbeciler için sorun, aşağıdan, halktan gelen herhangi bir hareketin devleti etkilemesine kesin olarak engellemek, "başlarla ayakları" ayırmak, bu anlamda herkesin haddini bildirmektir.²¹⁸

Askeri yönetim terör ve anarşiyi önlemek için ülkenin her yerinde ilan edilen sıkıyönetim ile geniş bir tutuklama ve yargılama kampanyaları başlatılmış, bu süreçte on binlerle ifade edilen her kesimden insan içeri alınarak sorgulanmış, işkenceye uğramış, askeri mahkemelerde yargılanmış ve pek çok kişi idama çarptırılmıştır. Acımasızca uygulanan baskı rejimi sivil toplumu tamamen pençesine almış, gençlik örgütleri, sendikalar, siyasi örgütler birer birer kapatılmıştır. Kenan Evren, "Asmayalım da besleyelim mi? Ya da "Komünist partisini yasak etmemize karşı

²¹⁷Murat Belge, **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, 1992, İstanbul, Birikim Yayınları, s. 39.

²¹⁸ Belge, **a.g.e.**, s.39

çıkıyorlar. Biz onların faşist partiyi yasak etmesine bir şey söylüyor muyuz?” gibi sözleriyle yaptığı uygulamaları haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Komünistlik vatan hainliği değildir. İdeolojik tavırla vatana ihanet arasında bir paralellik yoktur. Bunu kesinlikle bilemeyiz.²¹⁹

D) YENİ ANAYASA ÇALIŞMALARI

MGK'nın ülkeyi yeniden yapılandırma projesinin en önemli aracı yeni bir anayasa idi. Bu amaçla ilkin Kurucu Meclis hakkında kanun çıkarıldı. Kurucu Meclis'in görevi, ülkeyi yeni düzenine taşıyacak anayasal ve yasal çatıyı kurmak, anayasayı ve temel yasaları yapmak, TBMM'nin oluşmasına kadar yasama yetkisini kullanmaktı.

Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşmaktaydı. Ancak kanatlar arasında eşitlik söz konusu değildi. DM üyelerini MGK belirlediği gibi, bunlar birer danışma durumundaydılar. Yasa ve anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi MGK'ya aitti.

DM 160 üyeden oluşacaktı. Bunun 120'si her ilin valisinin önereceği adaylar arasında MGK tarafından seçilecekti. 40 üyenin ise doğrudan doğruya MGK'ca seçilmesi öngörülmüştü. DM üyesi seçilebilmenin bir koşulu da 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasal partinin üyesi olmamaktı.²²⁰

Danışma Meclisi'nin toplanmasından bir hafta önce çıkartılan bu yasa ile bütün siyasal partiler feshedildi. Danışma Meclisi, ilk toplantısını 16 Ekim 1981 günü yaptı.

Tüm siyasi partilerin MGK tarafından kapatılmasından hemen sonra çalışmalara başlayan Danışma Meclisi'nin en önemli görevi yeni bir anayasa hazırlamaktı. Bu amaçla oluşturulan on beş üyeli Anayasa Komisyonu tarafından uzun bir çalışmadan sonra hazırlanan geçici maddeler dışında 200 maddeden oluşan

²¹⁹ Kaynak, a.g.e., s.91

²²⁰ Tanör, a.g.e., s. 42.

anayasa tasarısı, 17 Temmuz 1982 günü Danışma Meclisi Başkanlık Divanı'na teslim edilmiş, ardından da genel kurul gündemine alınarak görüşülmeye başlanmıştır. Danışma Meclisi Genel Kurulu anayasa üzerine görüşmelerini tamamladıktan sonra 23 Ekim 1982 günü tasarayı oylamış ve 120 üyenin kabul, 7'sinin ret, 12'sinin çekimser oylarıyla kabul etmiştir.²²¹

MGK, Danışma Meclisinden bağımsız olarak ayrı bir anayasa taslağı hazırlanmış olduğundan elinde iki ayrı anayasa taslağı vardı. Biri Danışma Meclisi'nin kabul edip kendisine sunduğu anayasa taslağı, diğeri ise MGK Genel Sekreterliği bünyesinde oluşturulan özel bir komisyon tarafından hazırlanan anayasa taslağıydı. MGK Danışma Meclisi tarafından kabul edilip kendisine sunulan anayasa taslağını özel komisyona hazırlattığı anayasa taslağı ile birlikte görüşerek anayasa metnini oluşturmuştur. Danışma Meclisi tarafından kabul edilen anayasa metninde önemli değişiklikler yapılmıştı.

Ekim 1982'de MGK tarafından son şekli verilip kabul edilen yeni anayasanın yürürlüğe girmesi için halkoyuna sunulup onaylanması gerekiyordu. Anayasa'nın halkoylamasına sunulmasını düzenleyen kanun çıkarılmıştı. Bu kanunun iki hükmü dikkat çekicidir. Birincisi MGK'nın 70 sayılı kararı çerçevesi içerisinde anayasanın açıklanması ve tanımlanmasının serbest olması, eleştirilmesine ise izin verilmemesidir. İkincisi, oy kullanmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmasıdır.

Nihayet 7 Kasım 1982 günü yapılan anayasa oylamasında sandığa giden seçmenlerin % 91.37'sinin "evet" oyu kullanması 12 Eylül Rejimi için çok önemli bir gelişme olmuştur. Kimsenin beklemediği bu kadar yüksek kabul oyu ile seçmenler iki sorunu çözüme kavuşturmuşlardır. Birisi,

Türkiye yeni bir anayasaya kavuşmuş oluyordu. Diğeri ise anayasanın kabulü ile birlikte MGK Başkanı ve Devlet Başkanı Kenan Evren Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş oluyordu. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçimi

²²¹ Dursun, a.g.e., s. 114

için ayrı bir sandık kurulmamış, anayasaya “evet” oyu verenler aynı zamanda Evren’in Cumhurbaşkanlığına da “evet” oyu verdikleri kabul edilmiştir.²²² ,

1982 Anayasası’nın 177 maddesi ve 16 geçici maddesi vardır. 1982 Anayasası 1961 Anayasası’na göre daha katı bir niteliktedir. 1982 Anayasası otorite – hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını artırmıştır. Bu Anayasa devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiştir. 1982 Anayasası 1961 Anayasası’na oranla daha aza katılımcı demokrasi modelini benimsemiştir.

İ) SİYASAL PARTİLİ HAYATA DÖNÜŞ VE 1983 EÇİMLERİ

Cumhurbaşkanı Kenen Evren 29 Nisan 1983 günü, 15 Mayıs’tan itibaren siyasi parti kurma başvurularını kabul edeceğini duyurmuştur.

Yeni düzenin yeni siyasi partileri de kurulmaya başlamıştı. Askeri rejimin veliahdı olarak tasarlanan Em. Org. Turgut Sunalp’in Milliyetçi Demokrasi Partisi’ni, Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi ve Halkçı Partisi izledi. Daha sonra da Yüce Görev Partisi ile Sosyal Demokrasi Partisi, Refah Partisi gibi Partiler doğdu.

Siyasi partiler kanununa göre bir siyasi partinin en az otuz kurucu üyesi olması gerekiyordu. Bir partinin yapılacak ilk genel seçimlere girebilmesi için otuz kurucu üyenin MGK tarafından onaylanması gerekiyordu.

Kurulan partilerden birçoğu MGK’ca kapatılmış, sadece MDP, ANAP ve HP seçimlere katılabiliyordu. Bu üç partinin liderlerinin askeri rejimin muhtemel unsuru olması dikkat çekicidir.

MGK özellikle 12 Eylül Darbesi’ne karşı olmayan partilerin seçime katılmasına fırsat vermiş ve böylece askeri yönetimin sona ermesinden sonra darbeciler tavrı alacak bir hükümet oluşması engellenmiş oldu.

²²² Dursun, a.g.e., s. 115

Kontrollü ve vesayet ayında demokrasiye geçişin son aşamasını 6 Kasım 1983 günü yapılan genel seçimler oluşturmuştur. 6 Kasım akşamı seçim sandıkları açılmaya başlandığında seçimin ANAP tarafından büyük bir farkla kazanıldığı ortaya çıkmıştır. Cunta'nın desteklediği MDP ancak oyların %23'ünü alarak üçüncü parti olmuştur.²²³

Seçim sonuçlarına göre TBMM'de ANAP tek başına hükümet kurabilecek büyüklüğe ulaşmış, Mecliste sadece üç parti temsil edilmiş ve görünürde yönetimde istikrar sağlanmıştır.

Türkiye vesayet altında da olsa Üçüncü Cumhuriyet'in kurumlarını birer birer işletmeye başlamıştır.

²²³ Tanör, **a.g.e.**, s. 52

SONUÇ

Milli Mücadele Dönemi'nin cephe safhası Türk Milleti'nin Zaferi ile noktalandıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da kalan topraklarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Bundan sonra ülke genelinde, her alanda çağının modern yapısına uygun olan reformların gerçekleştirilmeye çalışıldığı yeni bir dönem başlamıştır.

Atatürk önderliğindeki reformist kadro, ülke çapında eğitim, kültür, ekonomi, sosyal hayat ve siyaset gibi alanlarda modernleşme hareketlerine başladı. Ülkenin rejimi de Cumhuriyet olarak belirlendikten sonra Cumhuriyet Rejimi'nin gereği olan çok partili parlamenter sistemin meclis çatısı altında uygulanmasına çalışılmıştır. Bu amaç için Atatürk Dönemi'nde Terakkiperver Halk Fırkası ile Serbest Fırka siyaset sahnesine çıkarılmıştır. Fakat bu siyasi partiler, rejim aleyhtarlarının etrafında toplanması ve ülkenin çok partili hayata hazır olmaması nedeniyle kapatılmak zorunda kalmıştır.

Demokratik kurum ve yöntemler yeteri kadar pekişmemiş ve toplumda takdir ve tasvip kazanmamışsa kriz dönemlerinde geriye dönüşler yaşanır.

Türk siyasetinde ortalama onar yıllık periyotlarla demokratik sistemden geriye dönüşlerin yaşanması demokrasinin yeteri kadar kurumsallaşmadığını, demokratik kurum ve yöntemlerin toplum kesimlerince yeterli derecede onaylanmadığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de ilk olarak 27 Mayıs 1960, daha sonra 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980' de demokrasi kesintiye uğramış ve Türk ordusu yönetime el oymuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi, diğer iki darbeden farklılık gösteren bir yapıya sahiptir. Olay daha çok Türkiye'nin siyasi çok partili hayata yeni geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemde Demokrat Parti önemli işler yapmış olmakla birlikte, bu dönemde bazı başı boşluklar ülke içinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Menderes Hükümeti iktidarın ilk yıllarında demokratik bir yol izlemiş ancak zaman geçtikçe

halktan da aldığı güçle tek parti döneminde olduğu gibi kendisini ülkenin tek gücü gibi görmeye başlamış, orduyu pasif duruma getirme eğilimine girmiş bu ordu içindeki huzursuzluğu artırmış muhalefet partisi olan CHP iktidarı ele geçirmek için ordu içindeki bazı subaylarla dirsek temasına geçmiştir. Biraz muhalefetin çabası biraz DP'nin tutumu ordunun da iktidar karşıtı davranışından dolayı 27 Mayıs 1960'da Cumhuriyet tarihimizin ilk demokrasi ayıbı yaşanmıştır. Diğer yanda 12 Mart Muhtırası Türk siyasi hayatında, demokrasi krizlerinden önemli birine işaret etmektedir. Bu dönemde ilk olarak sağ-sol çatışmalarını gözlemlemekteyiz. 1960 İhtilali'nden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu aşırı özgürlükçü ortam üniversitelerde ve ülkenin tamamında adeta bir sol-sağ kutuplaşmasına sürüklemiştir. Bu dünya konjonktürünün getirdiği bir durumdur ve Türkiye'ye de yansımaları olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasal krizler 12 Mart İhtilali'nin habercisi olmuştur. 12 Mart Muhtırası'nda da ordu yönetimi devr almıştır. Amaç siyasi asayişini sağlamaktır. 12 Mart Muhtırası ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Gerçi 12 Mart Muhtırası gerekli asayişini sağladıktan sonra, takibinde gelen yönetimler hem siyasi hem de ekonomik yönden başarılı olamamış, bu da 12 Eylül 1980 Darbesi'nin yaşanmasına sebep olmuştur.

12 Eylül'e varan sürece bakıldığında 70'li yıllardaki Türk siyasetinin en belirgin özelliğinin bölünmüşlük olduğu, siyasi partiler arasında işlevsel bir işbirliği ve diyalogun kurulamadığı, uygulanan seçim sistemi nedeniyle oyların bölündüğü ve hiçbir partinin parlamentoda tek başına hükümet kurabilecek büyüklükte bir sandalye sayısı elde edemediği gözlenmiştir. Toplumun sosyo - ekonomik yapısında yaşanan hızlı değişimin sistem üzerinde yarattığı baskılar ve yeni taleplere sistemin cevap veremediği, dünya sistemine yol veren hegemonik güçlerin bölgesel güvenlikle ilgili kaygılarının arttığı ve Türkiye'deki siyasi kurumların sorun çözme noktasında yetersizliği darbeyi gündeme getirmiştir. Özellikle toplumun günlük hayatını çekilmez hale getiren güvenlik ve ekonomik sorunların çözümü için bakışlar Silahlı Kuvvetler'e çevrilmiştir. 12 Eylül hem bir sonuç, hem de bir başlangıçtır. 12 Eylül Darbesi Türkiye'nin yeni bir döneme girmesinde başlangıç noktasını oluşturmuştur.

12 Eylül 1980 Darbesi de diğer darbeler gibi mecburiyetlerden doğmuştur. Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 öncesinde siyasi ve ekonomik bunalımlar had safhaya ulaşmıştır. Bu dönemde hemen hemen her yıl bir yönetim değişikliği yaşanmıştır. Yönetimlerin sık sık değişmesinin Türk siyasal ve ekonomik sistemine faydalı olamayacağı görülmüştür. Bu dönemde sağ-sol çatışmaları oldukça fazla artmış, alevi-sünni kamplaşmaları görülmüş, binlerce insan terör olaylarından ölmüştür. Ekonomik alanda da temel ihtiyaçların bile karne ile satıldığı dönemler yaşanmıştır. Bütün bu sıkıntıların üstesinden gelebilecek yönetimler çıkmamış, aksine partiler hep kendilerini düşünen siyasi kararlar çıkarmışlar ve ordunun ve halkın istediği sağ-sol ittifakı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak 12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleşmek zorunda kalmıştır.

Partiler demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Demokratik ülkelerde halk kendisini yönetecek kişileri seçerek demokratik bir tutum sergiler. Ülkemizde Cumhuriyet ilan edildikten sonra demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmış ve Cumhuriyet yönetimi tam olarak uygulanmaya çalışılmış ancak bu uygulamaları hazmedemeyen kesimlerce bu uygulamaları zaman zaman baltalanmıştır. Demokrasiye her vurulan darbe ülkemizi, rekabet ettiği güçlü devletlerden bir adım daha geriye götürmüş ve ülkemiz bugün özellikle Avrupa devletleriyle her alanda rekabet edemez duruma gelmiştir.

İnsanların düşüncelerini özgürce ifade edebildiği hiçbir baskının insan yaşamında etkili olmadığı bir Türkiye Cumhuriyeti dileğiyle.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Ahmet, (1994), **Serbest Fıkra Hatırları**, İletişim Yayınları, Anı Dizisi.

AHMAD, Feroz ve AHMAD, Bedia Turgay, (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1976**, , Bilgi Yayınevi, Ankara.

AHMAD, Feroz, (1994), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980) Türkçesi**, Feti NACI, Hil Yayınları, İstanbul

ALTAN, Mehmet, (2006), **Darbelerin Ekonomisi**, Sis Yayıncılık, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt(1986), **Müdahalenin Ayak Sesleri**, Bilgi Yayınları, Ankara.

ATEŞ, Toktamış, (1995), **68’li Olmak**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2000), **İkinci Adam**, C.3, Remzi Kitapevi, Ankara.

BAYKAN, Bedri, (1994), **27 Mayıs İlk Aşkımız**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

BELGE, Murat, (1992), **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, Birikim Yayınları, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali, ÇAPLI, Bülent, DÜNDAR, Can, (2005), **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali, (1984), **12 Eylül Saat 04:00**, Karaca Yayınları, İstanbul.

BOZBAĞ, Sabiha, (1974), **İhtilaller ve Darbeler Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul.

ÇAVDAR, Tevfik, (1994), **Serbest Fırka Hatıraları**, “Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi C.8”

-----, (2000), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitapevi 2. Baskı, Ankara.

DİE, (1996), **Türkiye İstatistik Yıllığı**,

DURŞUN, Davut, (2001), **27 Mayıs Darbesi**, (Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler), Şehir Yayıncılık, İstanbul.

-----, (2003), **12 Mart Darbesi**, (Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler), Şehir Yayıncılık, İstanbul.

-----, (2005), **12 Eylül Darbesi**, (Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler), Şehir Yayıncılık, İstanbul.

-----, (2002), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Süleyman, (1995), **1973'e Bakarken**, Atak Matbaası, Ankara.

EROĞUL, Cem, (2005), **Anatüzüğe Giriş**, (Anayasa Hukukuna Giriş), Gözden Geçirilmiş 8. Basım, İmaj Yayınevi, Kalkan Matbaacılık, Ankara.

-----, (1987), **Çok Partili Düzenin Kuruluşu**, (Geçiş Sürecindeki Türkiye), Derleyen: İrvin Cemil, Schick-E, Ahmet Tonak, Belge Yayınları, Bilişim Dizisi, İstanbul.

EVREN, Kenan(1994), **Zorlu Yıllarım-1**, Milliyet Yayınları, Yaşantı Dizisi İstanbul.

İNSEL, Ahmet, (2002), **Demokrasinin Sancılı Yılları**, (Cumhuriyet Ansiklopedisi), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KARATEPE, Şükrü, (1993), **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul.

KARPAT, Kemal H., (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

KAYNAK, Mahir, (2006), **Darbeli Demokrasi**, (Olaylar ve Çözümlemeler), Timaş Yayınları, İstanbul.

KOTİK, Ahmet, (1982), **Dünyada ve Türkiye’de Siyasi Partiler**, (Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi), C.8.

ÖZDAĞ, Ümit, (1991), **Ordu Siyaset İlişkisi**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, O. Metin, (1993), **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2007), **Siyasal Tarih (1960–1980)**, (Yakınçağ Türkiye Tarihi), C.1.

SUBAŞI, Tevfik, (2004), **Bir Arpa Boyu**, Karakutu Yayınları, İstanbul.

TANÖR, Bülent, (2007), **12 Eylül Rejimi (1980-1983)**, (Yakınçağ Türkiye Tarihi), C.2, İstanbul.

TEK, Hayati, (2006), **Darbeler ve Türk Basını**, Divit Basımevi, İstanbul.

TİKVEŞ, Özkan, (1982), **Teorik ve Pratik Anayasa Hukukuna Giriş**, Acargil Matbaası, İzmir.

TOKER, Metin, (1991), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944–1973)**, (Demokrasiden Darbeye), Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TOBB, (1978), **İktisadi Rapor**, Ankara.

YILMAZ, Hakan, (2008), **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, Timaş Yayınları, İstanbul.

http://tr.wikipedia.org/wiki/24_Ocak_Kararlari

GAZETELER

Cumhuriyet, 25 Nisan 1947

Cumhuriyet, 27 Ekim 1971.

Cumhuriyet, 27 Mart 1971

Hürriyet, 18 Temmuz 1945

Hürriyet, 17 Haziran 1970.

Hürriyet, 18 Nisan 1972.

Milliyet, 14 Mart 1971.

ÖZGEÇMİŞ

Serkan Kumlu 06.02.1982 tarihinde Kayseri'nin Bünyan ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bünyan ilçesinde liseyi ise Kayseri'de tamamladıktan sonra 2002 yılında Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2006 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretim Programı'nda yüksek lisans yapmaya başladı. Halen yüksek lisansa devam etmekte ve Elazığ İli Maden ilçesinde Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.